

Dr. BALTAZÁR DEZSŐ REFORMÁTUS PÜSPÖK ÉLETRAJZA

ÍRTA:

CZEGLÉDY EMÁNUEL

CSEPELI REFORMÁTUS LELKÉSZ

Maunz

BALTAZÁR DEZSŐ

Egy név csak és csak egy ember, de egy hatalmas élet.

Ibsen Peer Gynt-jében a Dóveri manó jeligéje „Légy elég önmagadnak!” az egész modern kulturvilág egyetlen és kizárólagos értékítélete lett, mely az érvényesüléshez vezet. Es Baltazár Dezső neve és élete egy elröppenő kiáltás ellene, de benne a láthatatlanná váló élet drága bizonyágtétele, hogy Isten által vagyunk amik vagyunk és az Ő kegyelme nélkül éppenúgy hiábavalók, mint az Ő kegyelmével mindenre képesek és elégségesek.

Egy ember, akinek élettartalmában az ember földhöz kalkulált értékvilágának börtönéből az elítéltek átláthatnak az Emberfia örök világosságába és elfelejtik rajta meglátni élete vesszőfutásának sebeit, és pellengéreztetésének fáradt és fájó mosolyát.

Egy ember, akinek idegen üvegházakban nőtetett hibái árnyékából olyan magas szárazon nő ki élete teljességének virága, hogy az már nem is az övének láttatik lenni a mai napok szűk horizontjában, de a neve zászló volt mindenütt a magyar kálvinizmus harminc év óta tartó barikádharcain, akinek elvein a támadók borotvaélesre tudták kifenni dárdáikat anélkül, hogy szívenszúrhatták volna valaha is.

A Funaria hygrometrika a régi tűzrakások helyét ellepő lombos mohfajta. „Ezer birodalom keletkezik és pusztul el, tízezerszer támadnak új erdők, amelyek megöregednek és elkorhadnak, hegyek szürkülnek meg és mállanak porrá, de a Funaria hygrometrika birodalma mindig áll.” Az a férfiú, akiről ez a könyv megíratott, egy életen keresztül járt az eke után, felszántani a kálvinizmus mohavegetációját, hogy helyette szálás erdő nőjön, benne viharálló egyéniségek, amelyeknek még hullái is hatalmas televénnyé válnak.

Egy ember, akinek életéből olykor mintha a vak zseni: Milton Defenziója hárfáján zendülne fel Isten szuverenitásának hangja a süketek földjén, amely a

világkrízisbe az elpattanó húr fájdalomával sikoltaná belé a jog, az igazság és a szeretet utolsó figyelmeztetését, maga, a rákiáltott vakságának szörnyű és sötét fantom-terheit cipelve.

Egy ember, aki még a falánk és üvöltő bálványok előtt áll a földön, ahol a homokba írott örök írásokat minden este befújja a szél, de lelke mosolyog, mert szemével már látja a gyűlölet synódusának háta megett hajnalfényben felderengeni a menekülés örök partjait. A híd, amelynek legmagasabb ívhajlata alatt a legtöbb terhet ő viselte, amelynek súlyát hordjuk valamennyien . . . még szilárd, megingathatatlan, de az utolsó alkalom, amelyen átmentheti magát a menekülő kálvinizmus a másik partra, ahol Isten vár, s a megnyílt egekben az Úr, amíg az ár a süllyedő cölöpöket az idő örvényébe mossa.....

amikor belemosódik a legdrágább név, s a legnagyobb ember is az örök forgatagba s emlékeinek hímporát a szél a jövő virágainak a kelyhébe szórja.

Baltazár Dezső református püspökről írtam ezt a könyvet. Az élő emberről, amely nem látszott akadálnak nekem, hogy megírjam, mert tudom, hogy ő emlékeiben és alkotásaiban akkor is élni fog még, amikor én már régen halott leszek.

Nem vitatémának írtam ezt a könyvet; nem is azért, hogy személyi kérdéseket és ellentéteket élezzek ki. Magam is nagyon érzem a hiányokat benne s azért elnézést kérek mind attól, akiről szól, mind az olvasóktól, akik talán többet vártak tőlem. De legyen mentségemre az, hogy a magyar kálvinizmusnak élő és égő problémái az utolsó emberöltőben, amelyek nem kerültek még eddig soha kellő megvilágításban a kálvinista nyilvánosság elébe, mert ezeket rejtett és titkolt sebeknek vettük amelyek még jobban fájnak és jobban elmérgesedtek a visszafojtott és befele elsírt könnyeinktől, amelyekről azt hittük, hogy illendőségből, gavallériából, vagy okos szeméremből kell lenyelnünk, olyan rengeteggé nőttek, s egyik legnagyobb vezéregyéniségünk életében olyan bonyolult és finom szenzációhalmazzá váltak, hogy azt egyetlen logikus gondolatöntvényben adni, meghaladta erőmet.

Azért írtam meg ezt a könyvet, hogy azokat az örök igazságokat, amelyek reformátoraink és nagy szervezőink életében nyilvánvalóak voltak a lélek életének bizonyágtevésében s amelyeknek aktualitását Baltazár életében látjuk és érzékelhetjük leginkább, kitárjam, de megpróbáljam megmutatni azokat az

emésztő hiányokat is, amelyek egyházunk lelki insolvencias a vezetnek, amelyeket anélkül a felelősség nélkül hogy a lelket megoltanánk, nem lehet többé elhallgatni, s ez az, hogy a mai református életben és köztudatban a halál egész baktériumtelepei vannak felhalmozva, amelyek hatásának az opportunitás, az álkegyesség, a szociális és politikai programnélküliség, a társadalmi korrupció, a szervilitás és az önzés csak másod- vagy harmadrangú betegségi tünetei.

Baltazár életének heroikus műve abban áll, hogy ő megmutatta és tettekkel igazolta, hogy a református misszió kérdése nemcsak abban áll, hogy az egyén mintegy élményében: Krisztusban újjászülessék, hanem annak a kétségtelen beigazolásában, hogy a politikában is és a gazdasági és hiteléletben, s a bankok világában is Krisztus az Úr s ezt nemcsak hirdetni lehet, hanem át is lehet élni és világrendszerre is lehet tenni.

Baltazár nagy álma az volt, hogy a magyar kálvinizmus egyetlen érzelmi közösségét: a nyomor szolidaritását a szeretet szolidaritásává emelje. Igazi szent ökonómiává.

Ez nem sikerült neki teljesen, mert nagyon sokszor megtörtént, hogy vele és egyházkerületével a református egyetemes egyház másik négy egyházkerülete állott szemben. Pedig például ha Magyarországon két és félmillió református magyar mint egy ember követeli az 1848. XX. te. végrehajtását életének szent jogaira és isteni igazságra hivatkozva, akkor ez a két és félmillió hívő és öntudatos ember nem ötmillió felemelt ököllel szemben, de ötven millió kihúzott karddal szemben is érvényesíthette volna jogait.

Ez Baltazár tragédiája, hogy nagy példái és alkotásai mellett, szava a pusztába kiáltott prófétai szó, amelynek csak majd a késői visszhangja teremt más világot, az érzései és hite a földbe elásott, nagy tompán dobogó szív, amely csak akkor fog mindenkinek világítani, akkor fog vezetni, amikor egy vulkánikus erupció fogja a föld felé vetni. Ma ez még nem érzékelhető teljes arányaiban, mert a sereg, amely utána megy, nagy, bár nem az egész s a távlatok a református egyház felszíni nyomása által kifeszített bolt alatt kicsinyek s Baltazár személyiségének átütő ereje ma még hatalmas.

De tény az, hogy a református keresztyénség szinte elképzelhetetlenül nagy áradatában, amelynek kiöntései és vadvizei Magyarországon ma még talán legnagyobb területeket érintenek, Baltazár munkássága volt az az óriási medermélyítő eszköze Istennek, aki nemtörődve a tajtékzó hullámok rohama-

val, sem a fenékszmt keménységével és ellenállásával, az elcsorbíthatatlan acél erejével vágott utat a jövő felé.

Vezéralakja kimagaslik az alkonyat rembradti világításának pazar, rőt fényében és homloka bevilágít az éjszakába. . .

Kelt Csepel, 1931 július havában.

Czeglédy Emánuel,

református lelkipásztor.

BALTAZÁR DEZSŐ SZÁRMAZÁSA

A kálvinizmusnak egyik fundamentális tanítása, hogy minden ember isteni küldetéssel és hivatással lép be a világba. Ha most már az egyes személyiségeknél, azok származásánál vizsgáljuk meg ezt a hivatás-problémát, akkor egyszerre élénkbe tárul egy emberi életnek az örökkévalóságra nyitott ajtaján keresztül a test és szellem életének végtelenül bonyolult vonalhálózata. Eredő és összetevő vonalak milliói, amelyek egyetlen ember életábrájává futnak össze, amelyek a visszafelé haladó ősök növekvő számú egyedeiben, azok elporladt szívében életirányok, igazságok, értelem és temperamentum voltak s láthatatlanul beleágaznak s elvesznek az emberi nemzetségben, mint a föld különböző rétegeiben a fa hajszálgöyökérete.

Az ember és az egyéniség származásának ebben a kérdésében, a már történetivé vált tényeknek elbírálására s a visszakövetkeztetésre semmiféle lehetségre nem volna, ha nem ismernénk azoknak a nagy életformáló elveknek áradatát, medrét, erősségét, amelyek Isten gondolatának érvényesülése az emberiség történetén keresztül.

Baltazár Dezső származásának vizsgálatánál így látjuk a protestantizmust, a maga két hatalmas ágával a lutheri és kálvini reformációval együtt. Protestantizmust, mert hiszen Baltazár ősei két évszázadon keresztül a lutheri irányhoz tartoztak, csak amikor Baltazár Gáspár a svájci pattantyúsokhoz ment Franciaországból, aki később az ottani hadseregben, mint vezérkan mérnök szolgált a XVII. század közepe táján, felelős és vezető állásában vette fel a Helvética confessiót. Sőt azután is a Baltazár-család Magyarországra származott ágánál többször is találunk evangélikusokat, így egy evangélikus lekipásztort is, Szarvason, a Rákóczi szabadságharc leveretése után, amelynek oka valószínűen örökösödési ügyek lehettek, mivel a németországi főág soha nem tért el a reformáció lutheri irányától, viszont Magyarországon a két irányzat közötti külön-

ségtétel sohasem vált általános és nyílt valláspolitikai harccá, hanem, mint az 1563. évi tordai országgyűlés határozmányában látjuk, az unitarizmus ellen való sokszor elkeseredett harcoktól eltérőleg, ennek belkörösége mindig biztosított. De a tény az, hogy Magyarországon a Baltazár-család teljes kivirágzását a kálvinizmus eredményezte.

A Baltazár-nemzetség, amennyire azt a genealógiai kutatásokból meg lehet állapítani, két nagy ágon fejlődött. Az egyik a Baltazár (Balthysar)-Wolfradt-ág, mely a spanyol Németalföldről vándorolt ki 1550-ben, az Alba-féle vallásüldözések idején. Három testvér inkább hátsmögött hagyta az atyai vagyonát, csak hogy megtarthassa hitét és részint Lübeckbe, részint Pomerániába vándorolt ki. A Lübecki-ág a XVII. századig virágzott. Baltazár Tamás lelkész 1619-től 1625-ig mutatható ott ki. A pomerániai ágnek két generációja volt, amelyekben a család tagjai 1597—1810-ig, talán 1873-ig hat, illetve nyolc közvetlenül egymásután következő generáción keresztül viseltek papi hivatalt. Ezek közül két egyetemes püspök (Generalsuperintendent) is volt. Ezek leszármazói már Stralsund és Greifswald városok között kiterjedt földbirtokkal bírtak, de a család egyetlen fiú leszármazottja már szintén lelképásztornak készült s a világháborúban halt hősi halált.

A másik ág, amely bennünket közelebről érdekel, a francia-ág, francia genealógusok szerint a Baltazár de Gachió-család, akitől egy Erdélybe? (inkább Felsőmagyarországba) származott, ahonnan Franciaországba s onnan a család egyes tagjai Svájcba vándoroltak ki, a névírás szól így is: Balthysar, így is: Baltazár, így is: Balthezer.

A család kimutatható ősatya: Baltazár László. Meghalt Prágában 1340. évben. Házasságot kötött Prágában 1320 körül Czenny (Scny) Johannával, Zrinyi György I. leányával. Fia, Baltazár Miklós, született Prágában 1325-ben s a kozákok elleni csatában esett el, 1384-ben. Feleségül vette Gachió Máriát, Gachió Mihálynak, Gachió Jakab fiának egyetlen leányát, ez a Gachió Lengyelország nádora volt s az ő utódai viselték a nevet és címet. Ennek gyermeke volt László II. született 1351-ben. Ennek fia jött Magyarországra, itt megnősült s itt is gyilkolták meg a híradás szerint. Megöletésének idejéről és körülményeiről nem tudunk. Valószínűen a Ziska-féle felsőmagyarországi betöréseknél. Tény az, hogy utódai itt éltek s Baltazár Imre 1513-ban Vörün, Nagykapornaktól délre egy kis községben, mint egytelkes nemes a Tengel, Fodor, Szóke és két Király nevű családokkal Zala vármegyében már lisztára vétetett. Sőt a Király

nevű családdal együtt még 1413-ban is említetik s így elszármazásuk Franciaországból Lengyelországon keresztül Felsőmagyarországra, úgyszintén a reformációig itt tartózkodásuk könnyen megállapítható. Itt vették át a Baltazárok a reformáció tanításait s annak lutheri irányát. Éppen ezért üldöztetésük is itt és sokkal korábban indult meg, mégpedig Werbőczy „Lutheram comburantur” törvénye értelmében s amint két lutheránus prédikátor megégetése bizonyítja, sokkal hevesebben. Ekkor menekültek innen többedmagukkal Franciaország felé és Languedocban állapodtak meg, ahol Baltazár János a Gachió-ágból folyamodványi levelező, közigazgatási tisztviselő volt, 1590-ben. Itt pihent meg és vett erőt a család magyar ága, úgyhogy 1650 körül Baltazár Gáspár, mint vezérkari mérnök mehetett Svájcba. Gáspár fia, Kristóf, bécsi orvos 1680-ban, mint keresett sebész működött. Ennek fia Máté 1699-ben jött át Magyarországra s itt Szarvason telepedett le, mint gyógyszerész. Fiát, Istvánt, papnak nevelte s az itt is halt meg, mint vagyonos, nagytekintélyű pap viselt ember. Ennek fia, György, 1766-ban született s mint ösátyja, ő is a mérnöki pályán működött, mint fia, János, szül. 1796-ban, aki innen Hajdúszoboszlóra költözött. János hasonnevű fia hajdúböszörményi mérnök, 1830-ban született.

Baltazár János, Hajdúböszörmény város „indzselére“, majd a hajdúkerület főmérnöke 1863-ban lépett házasságra Czeglédy Máriával, Czeglédy József hajdúszoboszlói birtokos és városi hadnagy és Ludány Mária leányával s ezen házasságából született Baltazár Dezső d. dr. református püspök, a magyar egyetemes református Konvent és törvényhozó Zsinat elnöke, főrendiházi tag.

Édesanyja Czeglédy Mária volt, szintén bujdosó, szenvedő magyar kálvinista katona és prédikátor nemzetségből. A Czeglédy-ágon való atyái hajdúhadnagyk voltak Bocskay István idejétől kezdve.

A nagy, világformáló elvek, amelyek Isten lelkének emberi gondolatokon át való érvényesülése, nem pusztulhatnak ki és nem semmisülhetnek meg elmúló generációkkal, mert Istennek akarata örök következetességgel állít be új és új edényeket ezek hordozására. Istennek ilyen törekeny, de drága edénye volt Czeglédy Mária, aki ősi szent virtusokat őrzött és keltett életre. Nemességszerző őse Czeglédy Jeremiás hajdúkapitány, aki 1639-ben szerezte meg ármálisát. Nem régi nemesi jogon, bár ezzel is bírt, hanem a saját vitézkedése árán. Olyan kálvinista köznemesi családból származott, amelyben mindenkinek újból és újból kellett

küzdeni azért, amit ősei már megszereztek. De, mert olyan életelvet kapott atyáitól örökbe, amely feloldhatatlan paranccsal kötelezte őt hazáját és vallását mindennél többre becsülni, amely akkor is illoyalitás és rebellió volt, természetes örökség volt ránézve a nótáztatás és az, hogy a császári fiskus nemesi levelétől megfossza s minden vagyonából kiforgassa. Ezért van az, hogy egy kálvinista köznemesi családnak több nemesi levele és címere van, mint tíz hercegnek, mert minden generációban egyszer elvette a császár s újra megadta a fejedelem.

Két Czeglédy-ág volt: az abaúji, amely Dunántúlra terjedt és a zempléni, amely Erdélybe és az Alföldre származott el. Ezekből kerültek ki a külföldi (főként a wittenbergi) egyetemekről a reformátorok, mint Cz. Ferenc sáros-pataki esperes, György volt nagyváradai prédikátor s gömör kis-honti esperes Czeglédy Ambrus prédikátor, ezekből a fejedelmek papjai, mint Pál, István, János s a vértanúk is, mint István a kassai és Péter a lévai pap. Ezekből kerültek elé az erdőkből és nádasokból, berkekből és ingoványokból a Bocskai hajdúi, Bethlen talpasai, Rákóczi kurucjai. Akik közül az egyik rész a börtönnel, gályával, nótáztatással, véstörvényszékekkel, vagyoni romlással, a másik része mezítláb harcolással, ebek eledelével, karórahúzással, éjjel-nappal való hóhérlással és nyúzással nem törődve, mindig talpon és úton bujdosva, diadalommal vitték a születésük isteni küldetésének láthatatlan, de örök próféciáját, a hússal semmit sem törődve hordozták e földön az örökkévalóság élő tudatát. Czeglédy Jeremiás fia, János, pap volt, ennek fia szintén Jeremiás és szintén katona. Itt a család Mihálytól kezdődően újra a földhöz tér vissza és érdek es csak ebben az egy ágban is megfigyelni, hogy ezek a kálvinista ősök megmaradtak a gazdasági és vagyoni viszonyok változtatásával is egyéniségeknek. Ezek nem lettek öngyilkosok, nem züllöttek el, nem lettek kitarottál politikai divatoknak, nem váltak az önzés és haszonlesés piócaivá, de kegyes urak talpnyalóivá sem, hanem, ha fordult a sorsuk, visszatértek a földhöz, amelyből vétettek s megértvén a predestináció örök tanítását, lettek földművesek, bírók, ispánok, földesgazdák, birtokosok és gyermekeiket már újra beállították a kálvinizmus és a magyarság hatalmas kultúráradatába.

Mert Magyarországot nem az idegenből importált arisztokrácia, sem az úgynevezett történelmi nevek tartották fennt, kultúrlényegét és lelki esszenciáját, nemis a római klerikalizmus nemzetközisége alkotta, hanem az a magyar katona és prédikátor értelmiség, amely a reformációtól kezdve a magyarság és a lelki szabadság öntudatában és állandó feszültségében élt és csak a mi

korunkban lett vitézkötéses pojácává könnyen gúnyolódó intellektuelek kezében.

Még nem írta meg senki a magyar apokalypst a kálvinista papok és katonák idáig való szenvedéseiből, pedig ez lesz a magyar református újkori történelem utolsó szent fejezete, amely állandó és kiapadhatatlan forrása lesz a jövő generációk nemzeti megújulásának és fentmaradásának.

Ezekből a családtörténelmi adatokból alakult ki Baltazár Dezső tagadhatatlanul nagyszerű személyisége, áradó lelke s vissza nem riadó temperaméntuma. Egyik oldalon, atyai részről, értelmének nagy távolságokat bejáró magas horizontja, mélységeket megpróbáló nyugodt ereje, anyai részről pedig a hússal nem törődő, az örökkévalóság állandó tudatával járó jellem, mindig készenlétben álló szervezet, mélyben mozgó, vidám-enyhű kedély. Mindkét részről földet mozgató hit s mélységes türelem.

Megjegyzések: A Baltazár-címerre vonatkozóan azt találjuk, hogy az ősi burgundiai Baltazár-címer valószínűen elveszett, a vallásüldözéstől menekülő Baltazárok címerül három, a földből kinőtt, tövises ágakkal körülvelt rózsát választottak. A Baltazár de Gachió nemzetségnek címere két paizsos összetett címer, amelyen a Baltazár-címer pirosba vágott kék paizs, elosztva, feül egy arany oroszlánt mutat, alul egy kígyót. Amint a Genealogischen Handbuch bürgerlichen Familien. 10b. W. F. Konc. Berlin megemlíti, francia heraldikusoknak véleményére is támaszkodva, „a közbeékelt paizs az oroszlánnal a kígyó felett a Baltazárok sajátlagos címere. Magyar címerkönyvekben sehol sem található, így a legnagyobb valószínűség az, hogy a Baltazárok nemességüket Magyarországon sohasem hirdették ki, Franciaországban, azonban Baltazár János Languedoni lakos (aki unokatestvére volt annak a Lászlónak, ki Lengyelországból magyar földre, jött) leszármazol máig is a kettős címet használják.

A Czeglédek egyik régiebb címere 1590-ből való, Sárospatakon kapta ugyanazon előnévvel Cz. Ferenc esperes. Ez a címer Czeglédy Ferenc utódainál konfiskáltatott. Czeglédy Jeremiás szerezte aztán ezen az ágon a másikat amely most is használatban van, kék paizsban zöld mezőn álló griff, mely jobbjával három rózsát tart, foszladék mindkettőnél kék-arany és piros-ezüst. Ez a Czeglédy Mária s vele együtt a hajdúsági Czeglédy leszármazottak ma is érvényben lévő címere, míg az abajji ágak rókás s a temesmegyeieknek, vagy onnan tovább származottaknak pelikános címerpaizsuk van.

A SZÜLŐI HÁZ

Hajdúböszörményben, a régi Hajdúkerület egyik nagyközségében, mely a Nagymagyaralföld életteremtő és formaképző hevéletéből a többi község mintájára nőtt ki földszintes házaival, a poros utak mellett az akáccsokkal s az ablakokon a zsalugáterekkel, mellette erdő, meg a sívó homok, a Pecze-közön (most Horthy Miklós uccán) állott a Baltazár János hajdúkerületi mérnök háza.

A ház „a régi jó idők“ kedves és kedélyes úriháza volt, ahol sokszor összegyűlt a város és a vidék intelligenciája s csendes poharazgatás mellett kártyáztak, vagy politizáltak a néhai való jó magyar urak. A házigazda hatalmas, öles, szálfatermetű ember szelíd és jókedvű, anekdotázó természet, amellel következetes és rendszeres, ami már a mérnöki hivatásával is járt együtt. A háziasszony jóságos, csöndes, halkszavú nő, de kitűnő gazdasszony, jó magyar konyhájára sokat adó, családjának élő. Különös művészete volt, hogy a régi magyar tésztákat, béleseket, réteseket, fonatosokat, íróstésztákat senkisé tudta úgy készíteni, mint ő. Amellel szeretettől ragyogó női lélek, akibe régi magyar kálvinista nemzetségének szépsége, hite, alázata gyűlt meg s ezt mind az édesanyák észrevehetetlen csodálatos tékozlásával osztotta meg férje és gyermekei között a nagyasszony! A házi családi istentiszteleteken mindig ő volt az imádkozó: az ura pedig a kántor.

A Baltazár János és Czeglédy Mária házasságából öt gyermek született, öt gyermek nevedekett állandó gondosságuk védőszárnyai alatt: Gábor, Mária, Jenő, János és a legifjabb Dezső. Az apa a szabadságharcban, mint tiszthelyettes vett részt s a harctéren kapta meg a hadnagyi rangot, mert, mikor 1867 után a még életben lévő tiszteket összeírták, az összeírási jegyzékben már mint hadnagy van feltüntetve. Függetlenségi és negyvennyolcas eszméit sohasem hagyta cserben, sem a passzív rezisztencia idejében, sem azután, amikor

a kiegyezés után nagy hevességgel tört ki mindenütt s így Böszörményben is, a magyar ember régen visszatartott politizálási hajlama. Háza a rokonok és barátok s azok gyermekeinek találkozó helye volt. Régi és benső barátság kötötte a Baltazár-családot az Újvárosi Szabó-családhoz és U. Szabó Mihály, akinek a leányát a legifjabb fiú: Dezső feleségül vette s aki Böszörményben talán az egyetlen ember volt sokáig, aki 67-es programmal lett országgyűlési képviselő, a legjobb barát volt. Amint a Baltazár-családban a 48-as eszmék öröklődtek, az Újvárosi-család viszont Tizának és Degenfeldnek volt rajongó híve s ez vált hagyománnyá náluk. Es a két család mégis a legjobb barátságban élt, gyermekek együtt nevedtek, összeházasodtak s egymás hagyományait tiszteletben tartották. De Baltazár János, amíg házánál az egybegyűlt vendégek között nagy politikai viták folytak, sohasem elegyedett belé a vitába. Egy mélyreható, komoly szenvedélye volt Baltazár Jánosnak, a községi mérnöknek: a gyermek. A gyermek lelkének figyelése, azokkal való foglalkozás, tanítás, nevelés. A házánál összegyűlt gyermekeket először is megtanította szavalni. S az ő gyermekeinek ebben is elől kellett járni jó példával. Azután apró színdarabokat tanított be nekik s azokat kimaszkírozva, elő is adatta velük, az egybegyűlt családok tagjainak nagy gaudiumára. Nagyon valószínű, hogy az öreg úrnak ezzel az volt a célja, hogy a gyermekek megszokják a nyilvános szereplést és ne érezzenek lámpalázat. Es ez sikerült is neki, mert amint a családi feljegyzések bizonyítják, a keze alól kikerült gyermekek, ami sikereket elértek, azt a gyermekkorukban megszokott nyugodtságnak és biztos fellépésnek köszönhatték. Azonkívül nagyon szerette a zenét, gyermekeit hegedülni taníttatta s belőlük egy négytagú zenekart szervezett, amelyben az elsőhegedűs Gábor volt, Dezső a tercprimás, Jenő kontrás, János csellós. A kis családi zenekar rövidítve „Balta-bandának“ nevezte magát s a családnak sok gyönyörűséget szerzett. Édes atyjuk a gyermekeket festészetre is tanította. A rajzvizsgákon mindig a Baltazár fiúk voltak a díjnyertesek.

De az édesanya gyermekeinek nemcsak társaságias hajlamait s szórakozásait vezette, hanem gyermekeit dolgozni is megtanította és kérlelhetetlen szigorúsággal örködött tanulásuk és munkabeosztásuk fölött. Ha valamelyik nem teljesítette híven kötelességét, akkor lekerült helyéről a vessző és nem volt irgalom. Ebben is következetes volt és rendszert tartott. Nagyon vigyázott arra, hogy gyermekei csak jól megérdemelt esetekben kapjanak büntetést, de akkor mindig megkapják. Ezzel a gyermekeket önfegyelemhez és rendszerhez szoktatta,

aminek áldásos hatását az iskolában s az életben érezték meg. Dezső egyszer kapott ki életében. Hat esztendő korában. Alaposan. Nem is volt többé vesszőre szükség. Az iskolában egyszer kapott verést; akkor igazságtalanul. El is törte a tanítója kezében a pálcát és hozzá vágta. Mivel csakhamar kiderült az igazsága, nem lett a vakmerő bátorságért bántódása.

Baltazár Dezső az iskolákat az első elemitől a hatodik gimnáziumig bezárólag Hajdúböszörményben végezte. Osztálytársa volt Újvárosi Lajos, most hajdúböszörményi közjegyző, kormány főtanácsos, akinek Antal nevű testvérbátyja Baltazár Dezső nővérét, Máriát, feleségül is vette. Rajtuk kívül voltak még más jeles növendékek is az iskolában, de jeles és jeles között is van különbség s az kétségtelen, hogy Baltazár Dezső volt közöttük a legtehetségesebb, legügyesebb a testgyakorlatokban is.

Annak már gimnazista korában tanújelét adta, hogy vezető szerepre van hivatva. Valósággal az ő fegyvelmező erejének hatása alatt állottak társai, s nem túlzás az, ha azt mondjuk, hogy a tanároktól nem félték annyira, mint tőle, aminek az volt a magyarázata, hogy őszerinte az osztály becsülete megkívánta, hogy a leckékre a legpontosabban el kell készülni, s ha valakinek nem sikerült a felelete, arra büntetést szabott ki, ha pedig valaki beszekundázott, azt közös erővel elpáholták. Így aztán természetesen a tanároktól alig kaptak korholó szavakat, sőt az egész osztály kedvencükké vált.

Az is a Baltazár ötlete volt, hogy az óráközöket, vagy a valami okból elmaradt órákat felolvasással töltsék, úgyhogy mire a hatodik osztályt elvégezték, a kis gimnáziumi könyvtárat el is olvasták. Közben kis súlyzókkal tornáztak.

Hajdúböszörményben akkor még csonkagimnázium volt, s így a hatodik osztály elvégzése után Baltazár Debrecenbe ment tovább tanulni. Itt végezte el a nyolc osztályt s itt is érettségizett le jeles eredménnyel. Mint theologus is kivált társai közül, de nem csak a theologian, hanem az egész akadémián is nagy népszerűségnek örvendett, úgy hogy az 1894. évben könyvtárosnak választott, ami nagy dolog volt akkoriban, mert javadalmazással s külön lakással járt, eltekintve attól a tisztességtől, ami a könyvtárost körülvette. Annak ellenére, hogy joghallgató ellenfele volt, s a debreceni nagygyűlés, a diákok parlamentje, mindig heves vitáknak volt színtere, akkor a jogászok is nagyszámban reá szavaztak és így nagy többséggel lett megválasztva. Az is hozzátartozik a jellemzéshez, hogy Baltazár az édes atya halálától kezdve, tehát az érettségi

vizsgától kezdve a maga erején: nevelősködésből, a főiskola pénztárában könyvvezetésből és tornatanításból tartotta fenn magát és pedig jó móddal.

A kiváló eredménnyel letett kápláni vizsga után tanárai a Tisza-családhoz ajánlották be, ahol gróf Tisza Lajos nevelője lett. Gesztre került a Tisza-udvarba, s tiszteletes Baltazár Dezső segédlelkész úr előtt megnyílt a tér, kitarult előtte az egész világ, hogy helyet foglaljon benne és talentumait, melyekkel Isten őt kiváltképpen ellátta, okosan és hűen gyümölcsöztesse.

Vájjon gondolt-e Baltazár tiszteletes úr akkor arra az útra, felrémlített-e előtte ennek az útnak egy-egy zivataros vagy napsugáros részlete a jövő fátyolfödte ködében, amelyet 22 éves korától most 60 éves koráig már megjárt s elvégzett? Ki tudná megmondani?

Istentől nagy ajándékokat kapott s családjában kitűnő nevelést, s lelkében forrt az életmégfódításának vágya.

Még Baltazárnak a családjáról s testvéreiről, azok sorsáról kell megemlékeznünk. Mint tudjuk, nővérét Ujvárossy Szabó Antal vette feleségül az 1883. évben s a két család bizalmas barátsága így fűződött rokonsággá, mely még jobban megszilárdult akkor, mikor Baltazár Dezső viszont Ujvárossy Szabó Izabellával kötött házasságot, aki Antalnak unokatestvére volt. Az elválhatatlan gyermekkori barátokból hitvestársak lettek s a játékot felcserélték az életküzdelemmel.

A legidősebb fiú, Gábor, örökölte édesatyja hatalmas termetét, pompás humorát s mint fiatalember is lelke volt a társaságnak ahol megjelent. Tanári pályára lépett, családot nem alapított, s mint kecskeméti gimnáziumi tanár közszeretben és becsülésben halt meg az 1926. évben Debrecenben.

A második fiú, Jenő, a legtöbbet ígérő óriási talentumú, kis gimnazista korában hagymázon ment keresztül, aminek súlyos utókövetkezménye maradt, egy folyton erősödő idegbaj s még fiatalon, 22 éves korában hunyt el. Mivel iskoláit betegsége miatt nem folytathatta, otthon magánúton festeni tanult s szép sikereket ért el. Általában mindenre nagyon ügyes volt, s nagy kár volt, hogy szép tehetségének kifejlését megakadályozta a halál.

A harmadik fiú, János, a debreceni gazdasági akadémiát végezte, szép karriert csinált, mert a Königswarder báró uradalmában előbb Csabacsüdön, majd Gyapjún lett főintéző. Kiváló gazda, akihez a gyapjúi minta-uradalomba a nagy Tisza István is el-ellátogatott tapasztalásért.

Baltazár Dezső édesatyját 1890-ben, édesanyját 1917-ben vesztette el, s velük együtt egy régi szép okos magyar világ tűnt el a földről.

A világháború a régi magyar családi életnek azt a mély, boldog hangulatát mintha elseperte volna, az új generációk előtt új életstílus megteremtése áll, s csak azok, akik még ezekből a régi familiákból nőttek ki és vannak itten, menekülnek vissza emlékeikben az elmerült szülői házhoz — mint viharverték egy boldog szigetre.

A SZÁRNYBONTÁS IDEJE

Baltazár a theologia elvégzése után, Tisza Lajos gróf nevelője lett s Gesztre költözött, abba a kis házba, ahol Arany János és Géresi Kálmán volt nagynevű elődje. Az élet, amely feltárult a Tisza-család légkörében, új és óriási távlatokat nyitott meg előtte. 1894-ben Tisza Kálmán már Európa szellemi, politikai s történeti életének világperspektívájában állott, óriási tapasztalattömeggel s a régi nagy államférfi biztos ítéletével. Nagyobb inspiráló erőnek hatásszögébe nem kerülhetett bele fiatalember soha, akiben a jövő nagy terveinek megfogalmazására úgy élt a vágyakozás, mmt Baltazár lelkében.

A fiatal nevelő a negyvennyolcas eszméket nemes örökségül kapta honvéd-hadnagy atyjától s ez tekintettel arra, hogy egy volt hazaszeretetének intenzitásával olyan dilemmába döntötte volna Tisza Kálmán, a hatvanhetes politikus mellett, mely föltétlenül már akkor kínos elégtelenségben tört volna fel szívéből, ha nem tanulta volna meg egyénisége elhelyezésére való tervekészítés tudományát, annak hirtelen és tiszta felvázolását. . . atyjától: a mérnöktől. Es még egy nehézsége volt, az, hogy a Tisza Kálmán három fia közül Lajos volt a legarisztokratikusabb alaptermészetű s így a kálvinista papnak pedagógiailag is a legnehezebben hozzáférhető.

Baltazár Dezső azonban megfelelt kötelességének. Lelkének mintha egy külön szerve lett volna az emberek közötti tájékozódásra. A Tisza-udvarban is megtalálta a helyét, tanított és tanult s a kiváló alkalmat okosan felhasználta élete tervének kidolgozására. Amit itt felvázolt, azon élete későbbi folyamán csak bővített, de nem törült. Pedig a koncepció arányai úgy látszott, hogy meghaladják erejét, mert Baltazár akkor sem és önmagával szemben legkevésbé sem dolgozott kicsiny mértékkel. (Életének némelyek számára sokszor fájó igazsága volt az, hogy: másokkal szemben sem.)

A nagy politikus légkörében és személyi hatása alatt, önként érlelődött ki lelkében egyháza és nemzete szolgálatának iránya és módszere. Ott látta meg igazán és jókorán, amit csak most korunkban érzünk, hogy minden: politika. Hogy ebből kivenni a református egyházat, annyit tesz, mint előre lemondani minden eredményről. S célkitűzése az lett, hogy mint egyházpolitikus veszi fel a harcot s lesz hasznára egyházának. Lelkében az ifjúság naivitásának önfeláldozó hevületével hitte, hogy a politika a jogvédelem és kiterjesztésnek és törvényalkotásnak tényleg az a tudománya, ahogy tanulta. Különös buzgalommal fogott hozzá a magyar protestáns egyházjog s általában az egyházak jogrendszerének tanulmányozásához s a tőle megszokott szorgalommal és kötelességérzettel odáig haladt ebben, hogy mint nevelő elvégezte a jogot, megírta doktori disszertációját az állam és egyház közötti viszony címmel. Jogi tudása kialakulására és betetőződésére nagy hatással volt külföldi: Berlinben és Heidelbergában folytatott tanulmánya, ahol a világhírű Hinschiustól, majd Kirchenheimtől hallgatott egyházjogot.

Baltazár 1894-ben végezte el a teológiát, akkor ment nevelőnek, majd Tisza Lajos gróffal az 1896—97. évet külföldön töltötte, 1897. év végén jött haza s tette le a budapesti egyetemen a jogi doktorátust. Akkor állott elébe sürgető erővel elhelyezkedésének problémája. Vidékre nem szeretett volna menni, mert még tanulni akart. Előtte állott Szilágyi Dezső példája, aki karrierjével és hatalmas egyéniségével, valamint óriási jogi tudásával ideálul is szolgálhatott a nagyra törekvő fiatalembernek, aki a nagy országos nyilvánosság előtt parlamentáris úton akarta megvalósítani egyháza felvirágoztatására irányuló céljait. Az ő szemében is a megindulásnak a legbiztosabb helye a minisztérium volt. Itt tovább tanulhatott s munkája mellett betekintést nyerhetett a politikai irányítás vegyműhelyébe. S így 1908-ban a kultuszminisztérium tisztviselője lett. Beosztást, Tisza Kálmán ajánlására, a nemkatholikus ügyosztályban kapott, ahol hamarosan kongrua-ügyek előadója lett. Két évet töltött itt el Baltazár s ez a két esztendő megindulásának és tervei megérlelése methodusának ideje volt. A dolgozó ember munkabeosztása, a kevés szórakozási és pihenési idő mikénti felhasználása, további tanulmányai megválasztása és kitűzése a dolgok mélyére való látás intuíciója, a politika iránti érzékenység kialakulása, egész életberendezésének terve itt és ekkor rögzítődött le.

Itt alakult ki benne egy olyan hatalmas koncepció, melynek horderejével, ha sikerül, maga sem volt tisztában. Baltazár kritikusai azt mondják róla, hogy

nem intuíciónus és fantázianélküli ember, hogy túlságosan reális, hogy költői véna és esztetikai nobilitás nincsen benne. Ez a könyv, noha tisztán életének körülményeit és tényeit adja, de éppen ezen az úton mutathatja meg, hogy mindezeknek a bősége volt Baltazárban, mert éppen ezek azok a tulajdonságok, amelyek nélkül a hajó kormányára még nem került s ott megállani nem tudott senki sem. Ezen alkalommal csak két első tulajdonságáról: az intuíciónról és a fantáziájáról szeretnénk beszélni. Baltazár 28 éves sem volt, amikor a minisztériumba került s ott látta meg először az államnak a református egyházhoz való viszonyát. Ott érzékelte és tudta meg a római katolikus státus vagyoni és politikai súlyát és erőviszonyait, hatalmi és befolyási területeit és berendezkedését. Látta azt, hogy a kálvinizmus mérhetetlen erkölcsi és szellemi erejéhez hasonlítva, a magyar egyetemes református egyház nagyon is szegényes és törékeny edény, holott teljes mértékben tartalmazza annak életformáló elveit. Visszaszorulásának és küzködésének tehát komoly és mélyenfekvő okainak kell lenni. Ezeket az okokat Baltazár a református egyház politikai szervezetlenségében és a római egyház erőszakosságában és féltékenységében látta. Megkonstruált tehát egy olyan álláspontot, amelyről ki tudja vetni sarkaikból ennek az igazságtalanságnak és méltánytalanságnak fiktív alapjára ráépített világnak egész rendszerét. Más oldalon pedig az autonómiáknak teljes kiépítésével, az egyháztársadalmi szervezeteknek létesítésével, a református közérzés megalakításával egy olyan összefüggő organizmus életrehívásával, amely önmagában hordja erőforrásait, megvalósítani a felekezeti ideált: szabad egyház a szabad államban.

S mindez olyan korban fogant meg a lelkében, amely a magyar kálvinizmust három oldalról, a fekete és vörös internacionálé és a vallási racionalizmus részéről való elvértelenítéssel fenyegette az egyházat.

S mindezt egyházalkotmányunk tiszta zsinat-presbiteri elvei alapján a tökéletes és nemes demokrácia formájában akkor, amikor politikai világunkban a tetőfokán állott a rejtett abszolutizmus rendszere.

Ennek a gondolatépítménynek felépítésére nagyon is kellett intuíció, képzelőerő és erkölcsi bátorság.

„Egyelőre azonban“ — mint Lencz Géza dr. írja Baltazár méltatásában —, csak a munkából jutott ki. Az 1848: XX. te. végrehajtásának nyitányát képező 1898: XIV. te. a lelkészi kongruáról annyira tőle függött, hogy búcsúzáskor az ügyosztály akkori vezetője: Bakóczy Sándor báró kijelentette: „Dr. Baltazár nélkül 10 évig se lett volna megoldva a bonyodalmas kérdés. „Emellett ráért

arra is, hogy egyházi lapokban, mint a Hajnal stb. régebben elkezdett munkásságát folytassa, név nélkül több vezércikket közöljön politikai lapokban, sohasem pénzért, mindig az ügy iránti szeretetből. Ez időre esik házassága is, 1899 május 27-én vette feleségül U. Szabó Izabellát. . . Tanúi Tisza Kálmán v. b. 1.1., volt miniszterelnök és dr. Daday Jenő egyetemi tanár, eskető lelkésze dr. Erdős József theol. tanár voltak.

A lélek kiterjesztette szárnyait.

BALTAZÁR DEZSŐ A PÁSZTOR

A PAP, AZ ESPERES, A PÜSPÖK

Baltazár Dezsőnek a minisztériumban sokkal fényesebb és bizonyára sokkal nyugodalmasabb pálya ígérkezett, mint a református lelkipásztoré. Mint láttuk, rövid kétéves minisztériumi szolgálata alatt, mint a protestáns ügyek egyik előadója, fiatal fogalmazó, fontos és bizalmas egyházpolitikai kérdésekben saját maga referált miniszterének. A Miniszter személyes ismeretsége pedig a gyors hivatali haladás legbiztosabb előfeltétele. Baltazár azonban mélyebben belelátott a politikai érdekhálózat szövevényeibe, intuitív természet léte nem elégítette ki a másodlagos teremtés, a reprodukálás passzív életmunkája, érezte, hogy egyénisége teljes kifejlődését nem remélheti a minisztérium meglehetősen arisztokratikus és zárt légkörében és azért maga is szabadulni igyekezett.

1899-b en, újvárosi Szabó Izabellával történt házassága aztán fordulópontot is jelentett életének ebben a korszakában. A férfinek a családalapítás által kiterjedő és meggazdagodó személyisége elsősorban is a szabadságnak és az önállóságnak gondolat- és érzéskomplexumát, illetve ilyenirányú célkitűzését igyekszik megvalósítani. Másrészről elemi erővel élt az elhívás parancsa is benne, amire nagyszerű példa volt püspökké szentelésének 18-ik évfordulója alkalmával, Zeleméren, szűkkörű baráti társaságban mondott azon kijelentése, miszerint mindig tudta Isten kegyelméből, hogy püspök lesz. Érzések antitadálásának kijelentése általában mindig gyanús frázis lehet, azonban akik Baltazárt ismerik és ismerik hitének erejét, célkitűzéseinek szilárdságát, igazmondásának őszinteségét, nem kételkedhetnek az általa mondottakban.

Úgyis, mint előadó, úgyis, mint szűkebb hazájának, a hajdúvidéknek, amely akkor még 90%-ban református volt, ismerője, jól látta az egyetemes református egyház állapotát, annak felekezeti helyzetét és váradalmait, nagyszerű adminisztrátori érzékével megtalálta a lehetőségét és irányát is a személyi beavatkozás és vezetés idejének és minemiségének. Őt is ismerték már a

tiszántúli egyházkerületben, a Debreceni Protestáns Lapokban közzétett cikkei és írásművei révén. Így, mikor a szoboszlói lelkészi állás megüresedett, némi gondolkodás után szívesen vállalta barátai meghívására a jelöltetést.

Apósa, újvárosi Szabó Mihály országgyűlési képviselő, a hajdúvidék egyik legnépszerűbb és legismertebb embere volt. S így Baltazár otthagyta a minisztériumot, a fényes jövővel kecsegtető tisztviselő pályát és 1900-ban pap lett Hajdúszoboszlón, születési helyének, Hajdúböszörménynek, szomszéd-ságában, hogy négy év múlva beköltözzön a hajdúböszörményi paróchiába.

Hogy senkitem próféta a saját hazájában, az Baltazárra nézve nem állott meg, mert senkit nagyobb várakozással még nem fogadtak, mint éppen Baltazárt otthon.

A következő év első tavaszán a szoboszlói paróchián megszületett a fiatal lelkipásztor első gyermeke, aki a keresztségben a János nevet kapta.

Régi történelmi múlttal és tradícióval rendelkező alföldi nagy eklézsiába beválasztott papnak, akinek hozzá még lelkipásztori gyakorlata nem is bőséges, a helyzete nagyon nehéz. Még nehezebb a hajdúsági városokban, ahol a kelle-ténél is több próbát kell megállania.

A régi, nagy hajdúkerületnek Hajdú és Bihar vármegyék területén fekvő eklézsiáiban az 1870-es években és után nagy lelki változás ment végbe. Talán a pátens elleni ellenállás s ebben Debrecennek közelebbről Tisza Kálmán és Balogh Péter h.-püspöknek volt nagyszalontai papnak a szerepe, a hajdúvidéki református magyarság között egy nagy és komoly egyházszeretetet és pártolást támasztott fel. Ezzel kapcsolatosan az ébredő hitet csak hitetlen és minden kegyelmi ajándéknélküli papoknak sikerült s nekik is nehezen és sok küzködéssel, elfojtani.

Ekkor épültek újjá, vagy renováltattak azok a nagy, 2—3000 embert befogadó templomok, amelyek a parlamenti egyház politikai viták által tisztábbá szűrt vallásos közhangulatnak a levegőjében kevésnek mutatkoztak a hívek befoga-dására. (Ebben az időben állandósult a református családokban a leveshús főzése, mert a gazda s a háziasszony minden háztól föltétlen elment a templomba s a húslevesnek csak az kellett, hogy ne hagyják kialudni a tüzet alatta, ezt pedig az otthonhagyott gyermek is megtehetette.) Innen datálódott, ebből a vallásos lelki renaizancéból Szoboszló vallásos szüksége és érdeklődése is. De sok és nagy lelki segítsége volt Baltazárnak Szoboszlón. Ebből a földből termett az édesanyja: Czeglédy Mária, a Czeglédy-család hajdúsági törzse ott lakott

akkor is s közbecsülésben álló emberek voltak. Úgyhogy, amikor megkezdette a pályáját, minden tekintet ráesett, de nevelőn és szeretettel. Baltazár már akkor jogi doktor volt. Megtanulta és tudta a református egyház alkotmányát és törvényeit, bárha a debreceni theologian még jogot nem tanított szentpéteri Kun Béla európai hírű protestáns egyházjogász, aki jogérzéklet teremtett hallgatóiba és mint hálás szívvel megállapíthatják tanítványai, komoly, becsületes, jogértő és gyakorló lelkészi nemzedékek kerültek ki a keze alól. De Baltazár megkereste és megtanulta, amire szüksége volt, hiszen jogot hallgatott Berlinben és Heidelbergában is. Es ez a jogérzékeltette fel figyelmét egy tény iránt, amely elhatározóvá tette élete későbbi folyamára.

1900. év körül lettek nyilvánvalóvá azok a súlyos gazdasági állapotok, amelyek a zsellér és cselédnép s a földmunkások rettentő sanyarú és elhagyatott sorsára terelték a közfigyelmet. Hogy ez milyen politikai állásfoglalást váltott ki belőle, az nem ide tartozik, de tény az, hogy az ő lelkipásztori kialakuló öntudatát itt ragadta meg szinte elemi erővel a magyar református misszió gondolata.

Ez a misszió Baltazárnál profetikuss, mint az ótestamentumi proféták lelkéből sarjadó. Ha Magyarország akkori agrárszociális helyzetképét ismerjük, ismerjük annak statisztikáját, hogy addig, míg a mammutbirtokosok között első volt a római egyház, reformátust viszont egy százalékban sem találunk, ellenben a törpebirtokosok közül 47% volt tiszta református s a zsellérek és a földmunkások között az európai hírű kubikusokat is beleszámítva, a fenti százaléknál 15—20 %-al több volt a protestáns, akkor nem csodálkozhatunk azon, sőt egész természetesnek kell találnunk, hogy a fiatal és lelkében nagy erőket érző kálvinista papból nagy intenzitással tör ki nemzete és egyháza megmentésének felelőssége. Es ez tisztán vallási alapon, mert Baltazár, mint azt nagyon sokszor bebizonyította, mindig ellentállott annak, amikor a politikát akarták belevinni az egyházba, viszont minden politikai ténykedésében vallásos hovatartozásának nyilvánvalóságát a legerősebben hangsúlyozta, még ott is és akkor is, amikor ez ártalmasnak és taktikai hibának látszhatott.

Es ez abból származott, hogy ő értékelésének megkisebbitetetlen mérővesszejét a bibliából vette. Elsősorban is Esaiástól, akinek szociális reformáton műve éppen abban állott, hogy „legelső helyre a földuzsorás bűnét helyezi (V. 8—10.) és a földkérdésben látja a nemzeti élet fundamentális kérdését“. Ő átértette és átértette Esaiás és Mikeás forrongó és forradalmi profétizmusát, amelyről F. Warburton Lewis mondja, hogy Esaiás „a szociális életben erre a

földuzsorára vezet vissza minden bajt és csak ennek megoldásával lehet a nemzetet megmenteni, a minden pusztulásnál nagyobb pusztulástól, mikor az eltulajdonított földeken senki sem lakik“. (Vagy kihasználatlanul hever.) A felháborodásnak tüze Mikeásban robban ki leginkább, aki legnagyobb büntetnek a szabadbirtokosoknak és kisgazdáknak a dúsgazdag felsőbb osztálybeliek által való elnyomását (Mik. II. 1—2.) és az így született szegényeknek kizsarolását tartja. Jeruzsálemet (a politika fórumát) Esaiás még nagyon szereti, Mikeás már benne látja minden bajnak a betetőződését, a hatalmaskodás megszemélyesítőjét, mely a vidéknek szüretelését és aratását teszi tönkre. A vidéki Mikeás keservesen kifakad, hogy a Siont vérrel építették, aminek büntetése az lesz, hogy mezővé szántatik. Ez magyarázza meg azt is, hogy a nemzet szabadítója nem városi palotából, hanem egy faluból fog eljönni. Előttünk áll ebben a próféciában az a százszor megtapasztalt igazság, hogy a nemzeti élet megújulását mindig a vidék adja.

Es ehhez tartozik még az Ótestamentum törvényalkotása szellemének ihletése, az, hogy „minden törvénykönyv mellett fellelhető a társadalom igazi céljáról való felfogás, olyan eszmény, melyet a törvényhozó vagy a nemzet elsődrendű fontosságúnak tekint. A legtöbb görög törvény központi gondolata a családi csoport, a római törvényé a polgárok egymásközötti egyenlősége, a hűbéres törvényrendszerben a hűbérurak hatalmának a fenntartása, az angol törvényben az alattvalók szabadsága. Mi a héber törvény mellett álló gondolat? a testvériség, vagy helyesebben az a felfogás, hogy a nemzet egy hatalmas család. Nincs más közösség, melyben egymásnak megbecsülése, a gyengéknek felkarolása, mindenkivel szemben való segítő készség, egyforma dicsőséget jelent, melyben igazság és szeretet kiegészítik egymást, mint csak a család. A héber törvényhozás tette ezt köztudomásúvá.“

A biblia sociológiájában ezt az ószövetségi gondolatirányt betetőzi a Krisztus, az evangéliumok, az apostoli kor és az őskeresztyénség antikapitalista felfogása.

Baltazárnál a lelkipásztori hivatáskérdéssel együtt természetesen fel kellett vetődjenek a keresztyénség és kálvinizmus nagy életkérdései is. Ezekre kellett lelkében választ adnia, mert ez az állásfoglalása határozta meg élettevékenységét. Nála tehát a vallásnak nagy lelki élményei voltak a vallásos és sociális liberalizmus, innen indultak ki és lettek életének és lelkipásztori munkájának vezériránya, nem pedig ahogy eddig a köztudatba beállított azoktól, akik szintén

jól látták, hogy a Baltazár eszmei élettervének a végrehajtásával Magyarországon a kálvinizmus abszolút felsőbbrendűsége és nemzeti életformáló hatalma sociális és politikai téren is véglegesen biztosítatik, hogy Baltazár érvényesülési demagógiából és politikai hiúságból, szóval teljesen külsőséges és hazug indokokból indult meg erre az útra.

Baltazár lelkipásztori kharizmái tehát határozottan társadalmi és szervező irányúak voltak. Természetes, hogy mivel ezek mélyen belenyúltak a gyakorlati élet érdekszféráiban és sok már erjedésnek indult állóvizet zavartak meg, nem vált szimpatikus alakjává a közéletnek.

Ha ez így is volt, de mint lelkész typusa volt a magyar református történeti hagyományokat képviselő lelkipásztornak. Egész személyisége, mind alakjai mind lelkisége a régi igazságokat tisztán megőrző, az egyház dogmatikai tudatát elhajlás nélkül képviselő, az egyetlen fundamentumon szilárdan álló, alkotmányunk és szabadságjogainkat féltő és védő szent szolgálatában mindig jobban nőtt a felé az ideál felé, amely minden pásztornak ideálja. Itt rejlik az ő pásztori reprezentacionális vonásában sikerének titka is.

A lelkészi életelv gyakorlati alkalmazásánál nem szakadt el a földtől, s a keresztyénség örök igazságait nem elérhetetlen utópiában látta, hanem olyanoknak, amelyeket életrendszer és társadalmi berendezkedés alapjaivá lehet és kell is tenni. A lelki segítséget és építést egyedül hiányosnak érezte mindenütt az élet anyagi megalapozása nélkül, és ebben a kálvinizmus életképességének igazi megértője és gyakorlója volt.

Mint igehirdetőnek az alakjával nem itt foglalkozunk, azonban annyit itt is meg kell jegyeznünk, hogy amennyiben a lelkész Isten követe, úgy ő ezt oly nagyszerű emberi formában, annyi nemes egyszerűséggel, oly mély öntudattal hordozta, hogy hatása alól még ellenségei és támadói is nehezen tudták magukat kivonni. Éppen ezért tartották veszedelmes embernek. Családja, gyülekezete és hívei azonban körülrajongták. Pedig sohasem volt még legszűkebb környezetében sem az érzelgősség embere, vezető és uralkodó természet hordozta alázatban és szolgálatban elmerülő lényét, s magaviselete és modora az egész férfi embert jellemzőn szilárd, tartózkodó volt.

Bűnbánása és magabaszállása naponként szigorú önvizsgálatból indult ki. Istennel való társalkodása magányos és rövid, de lélekben buzdó. A lelkipásztornak is megmaradtak a hajdú harci erények: hosszú hallgatás, kevés szó, rövid tanács, gyors cselekedet. Azért volt képes olyan erővel annyi sokat tenni.

A hajdúságnak nemcsak erényeit, hanem lelki tényeit is hordozta önmagán. Tervet nem közölt senkivel, szándékot nem nyilvánított. Ezt bizalmatlanságnak látták, pedig csak hivatásérzésének öntudata és célja féltése volt. íme Baltazár papi szolgálatának eredő vonalai.

Azonban „A papot nemcsak szolgálata jellemzi — írja dr. Ravasz László, Szász Károly egyházi beszédei c. könyv előszavában —, hanem az a lelkület is, amellyel a kultuszt végzi. Természetesen itt is lehetnek nagy különbségek, aszerint, hogy teremtő, uralkodó egyéniség valaki, vagy pedig alázatos szolgáló lélek-e csupán.

Baltazár a kultusz szolgálatában is a régi lelkipásztor típus kifejezője, de annak a típusnak, mely felhatalmazását és megbízatását tényleg Istentől vette s van is mondanivalója. Mint pap nem a spekuláció, a pszichologizálás és theologiai szörszálhasogatás embere. Nem a stylusban művészi kifejező, hanem az örök igazságok kijelentésében a rövidség és az őszinteség szavának hatalmas emberi reprezentánsa. Nem látszik Jahve szenvedő szolgájának lenni, mert igehirdetése, mint élete is tele van pozitívumokkal. Nem a lélek vívódását tárja ki magából, hanem a nyugalom és a bizonyosság tényeit, tapasztalatoknak és reményeknek summáit, a megváltás és üdvösség szent valóságait, pedig a másért szenvedő szolgálat lelkének embere. Természetében benne van a kínok között is nevető és gúnyolódó kuruc drága bonhommiája. Es benne a vezérekedni és megállni tudás halálalig való keménysége.

így indult meg ezekkel a képességekkel Isten kegyelméből a szoboszlói pap, hogy öt esztendő múlva esperes és tizenegy év múlva püspök legyen.

Baltazár lelkipásztori felfogását legjobban jellemzi beköszöntő beszéde, amelyet Szoboszlón 1900 december 23-án tartott. „Ne higyjétek, hogy az én hajlékom arra leend menhely, hogy oda magamat a ti ítéletek elöl félre elvonjam, és másként cselekedjek titkon, mint néktek nyilván szólottam. Hanem menhely lesz arra, hogy ha testemet ott künt a verőknek, orcámat a szaggatóknak átadom az Úr Jézusért, gyógyítson a legközvetlenebb családi szeretet. Menhely lesz arra, hogy ha künt a világban útfélre, köveshelyre vagy tövis közé hullanak az általam elvetett igének magvai, benne feltaláljam a jó földet, mely százannyit terem, menhely lesz arra, hogy ha kinnt a világban pusztaság, romlás, éhség és fegyver átka dúl, legyen egy hely, ahol legalább két szív közösen átérzett imájában a lélek háborúsága kiengesztelődik, menhely lesz arra, hogy ne dobassék ki a kárörömnek a bánatom; örömöm és boldogságom az irigységgel

ördögének. Hajléka leend a jó példának, melyhez mint forráshoz, mint hitem bizonyosságához tartózkodás nélkül hívok minden hívőt, mert hiszen az én szolgálatom közösséget szerez köztem és köztetek: én tietek is leszek, ti is az enyéim lélekben a Jézus Krisztusért.

Ennek a hitvallásnak mélységében fogant szolgálata nemcsak egyházközségének, hanem egyházmegyéjének is, amelynek lelkeszi elnökévé megválasztották. Lelkipásztori beiktatásától kezdve pályája gyorsan ívelt. 1901-ben egyházmegyei jegyző, 1902-ben egyházkerületi képviselő, 1903-ban zsinati képviselő, 1904-ben esperes lett. Gyors emelkedése azonban csak kívülről látszik könnyűnek, mert Baltazár ezt éjjel-nappal való munkában és tanulásban, szolgálatban, figyelésben, őrtállásban ki nem merülő hűségével érdemelte ki. Nyolc esztendeig volt az alsószabolcs-hajdúvidéki református egyházmegye esperese s ezalatt az idő alatt mondhatni, hogy ő volt az egyházkerület fáradhatatlan idegrendszere. Amellett mint hajdúböszörményi pap részt vett a társadalmi életben, kulturális egyesületeket szervezett, a régieknek élére állott s vezette, megalakította a városi dalárdát, abban maga is szerepelt, elnöke lett, az egyházi és iskolai életnek erősebb, életteljesebb rithmust adott, híveire gondot viselt, házanként meglátogatta őket, tanácsot adott, ügyes-bajos dolgaikat elintéztette, s vitte a lelkeszi és esperesi hivatal külső munkáit fáradhatatlanul. Magaviselete és modora szerény, nem büszke, nem személyválogató, nem leereszkedő, az alacsony népet különösen felkaroló anélkül, hogy demagóg lett volna.

Az egyházmegye ügyeit nagy körültekintéssel, jószággal, szeretettel vezeti. Elnöktársai: Lengyel Imre, majd Rásó Gyula és Kovács Gyula egyházmegyei gondnokok. Elnöktársai a legteljesebb összhangban és szeretetben működtek vele együtt, noha két első elnöktársa politikailag szöges ellentétben állott vele.

Lelkésztársaival szemben megértő, velük való barátságában résztvevő és kedélyes anélkül, hogy pajtáskodó lenne. Általában véve a tiszántúli református lelkeszi karba ő vitte bele az összetartozásnak s a kari öntudatnak a szellemét nemcsak a Lelkészegyesület megindításával és írásaival, hanem inkább a velük való személyes érintkezésben részéről megnyilvánuló komoly és átértett testvériességében, a kartársi szellem nemes értelmében.

És lényének még egy uralkodó vonásáról kell itt megemlékeznünk, mert ez nála, mint esperesnél, akin a hozzátartozó lelkeszségek és hivatalok vezetőinek személyi kérdése is sokszor megfordul, nyilvánult meg és nem változott meg soha egész vezéri pályafutása alatt az, hogy emberekről való véleményét

soha se hangoztatta, lelkipásztoraira vonatkozóan soha semmiféle besugást meg nem engedett, meg nem hallgatott. Ha dorgálni kellett is, az írás szerint járt el. Elhívatta magához és titkon szólott vele először. Baltazár, aki az elvek csatáiban nyíltan szóban vagy írásban irgalmat nem ismert; a személyi dolgokban háta megett soha nem szólott sértőn senkiről. Ennek köszönhette azt a mély bizalmat és szinte rajongó szeretetet, amellyel lelkésztársai mindig körülvették. Es ez a szeretet őszinte volt, nem a lelkész az esperesének és püspökének adózott vele, hanem az ember az embernek. Kimeríthetetlen nagy érték volt Baltazárnak ebben a magaviseletében, mert először derékban vágta ketté a személyi korrupciót, másodsor pedig saját magának szerzett vele becsületet és tekintélyt. Ez lényének egy előkelő és ritka vonása, hogy ő a mérgezett tört nem ismerte. A lenézést, semmibevevést, észrenemvevést, mely az üres „nagy emberek“ tulajdonsága, soha senkivel nem gyakorolta. Es ezzel az ember és lélekismeret nagy krisztusi parancsát gyakorolta, melyről a református püspökök közül is sokan megfélejtkeznek, mert nincsen olyan nyomorult ember a világon, még ha az a püspök akarata ellenére valahol vétlen beválasztott elhasznált és elkopott kálvinista „atyafi“ is, aki nem áhítaná azt szíve mélységéből, nem azt, hogy az esperese vagy a püspöke „felfedezze“, hanem hogy ő benne is testvéri jószívvel és természetességgel meglássa az embert s a papot.

Baltazárnak minden ember egyforma volt, a király és a harangozó is Isten gyermeke s úgy is bánt és viselkedett velük. Megfontoltsága mind jobban megszilárdul esperességének idejében, de anélkül, hogy szárazzá válna. Tudományos munkásságát tovább folytatja. Cikkei között a politikai, közéleti rendnek s alakulásoknak sokszor történeti értékű kritikáit találjuk. Egyházmegyei gyűléseken esperesi beszámolóit mind nagyobb jelentőségre tesznek szert. Egyházpolitikai irányítása mindig biztosabbá és szélesebb medrévé válik. 1907-től kezdődően az ORLE lapjában, a Lelkészegyesületben, mindig jobban kidomborodik egyetemes vezetésre termett személyisége. Lapjában külön rovatot nyit a szociális kérdéseknek és a papnevelésnek, amely föltétlen orvoslásra várt.

Esperességének idejéhez fűződik a klerikalizmussal való nyílt harc felvétele. Megkezdte ezt Baltazár, mint ellenagitációt és feleletet a minden szabad vallási és nemzeti megnyilvánulást elhengerelő katolikus reakciós politika tényleges művének leleplezésével, folytatta az egész egyház konszolidációs alapjainak megvetésével és betetőzte a szekularizáció szükségességének felvetésével.

Erre a radikális hangra felfigyelt egész Magyarország, s a hajdúböszörményi református esperes csakhamar a vádak és vitatkozások pergőtüzébe került.

Ettől az időtől: 1908. évtől kezdve az egyházpolitikában a róm. katolikus klerikális reakció és a liberális protestantizmus, kiválólag pedig a kálvinizmus közötti világnézeti ellentét újra olyan nyilvános vitatémává vált, amelyben az előbbinek minden anyagi, emennek pedig összes erkölcsi súlya és tekintélye mérlegre vettetett, amelyet többé félmegoldásokkal és junktimokkal elintézni nem lehet, csak az országos közvéleménybe mindig jobban belegyökeresedő vallásszabadsági alapokmányoknak: az 1848. évi XX. törvényeknek következetes végrehajtásával.

Annak a megítélése, hogy Baltazár helyesen cselekedett-e akkor, amikor ezeket a mélyen vérző szabadságjogi sérelmeit a református egyháznak az elszigeteltségből és titkos fondorlatokból kimentette és nyilvánosságot követelt a számára, amelyet Bánffy Dezső báró erdélyi egyházkerületi főgondnokon kívül addig senki sem tett meg, s ő is csak a szükségét hangoztatta a komolyabb ellentállásnak, nem ide tartozik; de idetartozik az ő esperesi működésének és életének méltatásához annak a leszögezése, hogy Baltazár célkitűzésének igazolását nyerte meg püspökké való választásánál a közbizalomnak szinte elementáris megnyilvánulásában.

A magyarországi református egyház Egyetemes Konventjének 1911. év április 26-án tartott első gyűlésén a gyász és az aggodalom felhője vetette a jelenlevőkre sötét árnyékát. Az elnöklő dr. Antal Gábor dunántúli püspök szomorú szívvel tette le a magyar református egyház három nagy halottjának koporsójára az élők elismerésének, fájdalmának és hálájának koszorúját. Dr. Kun Bertalan tiszáninneri, dr. Eröss Lajos tiszántúli püspökök s vajai báró Vay Béla tiszáninneri református főgondnok halála feletti gyászban, ott vibrált az erdélyi egyházkerület főgondnoka, báró Bánffy Dezső súlyos betegsége miatti aggodalom. E konventi gyűlés után alig egy hónapra meghalt báró Bánffy Dezső is, s vele egyházunk akkor legnagyobb oszlopa dőlt el. Halálával a magyar református egyház alkotmánytörténetének egy nagy epochája záródott le, amely alkotmányjogi szempontból az 1881. évi zsinattal kezdődött, amelyen újabb szervezetét és Erdéllyel való egyesülése által egyetemességét nyerte, másrészt pedig külső megerősödésével kapcsolatosan olyan nagyarányú belső intézmények létesítéséhez láthatott, amilyenek a lelkeszi nyugdíj és özvegy-árva

gyámintézet, a lelkészi és kápláni kongrua, az egyetemes adóalap és az egyházi közalap voltak.

Isten kegyelme volt az anyaszentegyházunk iránt, hogy ezen történeti fontosságú emberöltőben három olyan világi vezére volt egyetemes egyházunknak, mint báró Vay Miklós, Tisza Kálmán és báró Bánffy Dezső.

A tiszántúli egyházkerületben erre az időre esik Révész Bálint, Kiss Áron és Eröss Lajos püspöksége. Ezek után következett a püspöki székbe Baltazár, a hurgus, a tudós és a pedagógus után az adminisztrátor.

Püspökké először Kiss Áron halála után jelölték már, s hívei bizalma nagy erővel nyilvánult meg iránta. Tekintettel azonban fiatal voltára és Eröss Lajos dr. hatalmas érdemeire és arra, hogy Baltazár harcos egyénisége a szelídek és a megalkuvók táborában állandó nyugtalanság forrása volt, Baltazár maga vonult vissza a választási küzdelemtől. Népszerűsége azonban az egész országban nőttön nőtt. Befolyását és súlyát azoknak a diadalmas elveknek aláztos szívvel való szolgálata növelte, amelyek a református egyház autonómiája, tiszta demokratikus alkotmánya, Confessiójának letéteményese, s öntudatának biztósítékai voltak, s melyeknek meggyengülése vagy megvédelmezése és érvényrejuttatása egyházunk életkérdése volt. Ez volt a „debreceni püspökök“ nemzeti tradíciója is. És ezeknek az elveknek és tradícióknak leghatalmasabb és legalkalmasabb őrizőjét Baltazárban látták az egyházközségek, amelyek a választásban olyan egyöntetűséggel vettek részt, mely minden szónál jobban bizonyítja, hogy Baltazárhoz az egész egyházkerület milyen nagy váradalmakat fűzött. De nemcsak a tiszántúli egyházkerület, hanem az egész egyetemes egyház is, mert a valláspolitikai helyzet, mint olyankor mindig, amikor régi korszakok bevégződnek és újak forronganak a történelem beláthatatlan titokzatos mélységében, egyre komplikáltabbá és súlyosabbá vált. Az 1900-as évek már magukban hordozták a világháború rettenetességének vajúdását. A politikai atmoszféra hirtelen ingadozóvá lett s 1911-ben már európai feszültséget idézett elő.

Ez az év volt az, amelyben a magyar református egyház közhangulata is kritikussá érlelődött. A katolikus autonómia kérdésének aktualitásával együtt a Boromeus enciklika s a pápai határozományokkal szemben a jus placeti képezte komoly és izgatott megvitátásoknak tárgyát.

A Konvent bármily bölcsen és higgadtan igyekezett ezeket az éléreállított kérdéseket a viszonosság és a jogfenntartás leszögezésével tompítani s kiküszöbölni, ezek, mint fenyegető, s egyházunkat alapjaiban támadó cselekmények a

kálvinista magyarság hatalmas ellenállását vonták maguk után. S ez a magyar reformátusság a katolikus autonómiára, s annak veszélyére, hogy a vallásalap és a tanulmányi alap óriási kiterjedésű birtokai a különben is dúsgazdag római katolikus egyháznak kiszolgáltatnak s ezáltal a különböző' felekezetek között a mi hátrányunkra akkor is fenntállott vagyoni aránytalanság még jelentékenyebb mértékben öregbítették, másrészt a pápai bullák, okmányok, enciklikák, dekrétumok királyi tetszvényjog ellenére való kihirdetésére, s így a magyar alkotmány semmibevevására azzal felelt, hogy Baltazárt választotta meg Magyarország legnagyobb egyházkerületének püspökévé és vele a secularizáció és az alkotmányvédelem hatalmas fegyverét ajzotta fel a támadások ellen.

Ezt a rettentő súlyú bizalmat érezte is Baltazár, sőt kifejezést is adott neki megválasztásakor a főgondnoknak mondott szavaiban.

„Itt csak annak a kijelentésére szorítokozom, hogy a megtisztelő bizalom előtt meghajolva, a választást a gyülekezetek iránt tartozó hálás köszönettel elfogadom. Elfogadom annak biztos tudatában, hogy a választásban más elemek, más tényezők, más szellem és más törekvések nem érvényesültek, mint amelyek a lelkészek és világiak paritásos jogi helyzetére támasztott, hierarchiától és küriarchiától egyaránt távol álló demokratikus egyházalkotmányunk önkormányzati helyzetével, elveivel, természetével megegyeznek. Ennek a helyzetnek, ezeknek az elveknek a veszélye, felforgatása feláldozása árán semmiféle tisztség nem kellett, s nem is kellene, lett volna bár még olyan fényes, még olyan magas is.

Ezeknek az elveknek a szolgálatában igyekszem mindenkor előljárni, hűségemet megbizonyítani törekedvén alázatossággal, tisztességgel és tettek erejével.“

Baltazár Dezső püspöki beiktatása 1911. évi augusztus hó 15. napján a református egyház egyszerűsége által határolt keretekben bár, mégis a lélek örvendezésének mély bensősége, s a megjelentek hatalmas számban való táborozása által vált impozánssá. Az egyházkerületi közgyűlés tagjai, élükön gróf Degenfeld József főgondnokkal, a testvér ágostai evangélikus egyház, valamint a többi református egyházkerületek küldöttségei, az egyházkerület, megye és községek területén fenntálló törvényhatóságok, a Debrecen város kebeléből megjelent egyházi és polgári hatóságok, úgyszintén a különböző tanítóintézetek képviselői, lelkészek palástosan és világiak díszmagyarban a kollégiumból vonultak át hosszú sorban a Nagytemplomban fenntartott helyeikre. A beiktatást a fölszentelés szertartása előzte meg, amikor is debreceni rítus szerint a püspököt a hivatalában legidősebb esperes imával és kézzel szenteli fel.

Ezt, ebben az esetben a debreceni egyházmegye esperese: Dávidházy János végezte. Ezután az egyházkerületi főgondnok beszéd kíséretében átadja a püspöknek az egyházkerület pecsétjét a következő szavakkal és áldáskívánással: Mielőtt szavaimat bevégezném, tisztelettel átnyújtom Méltóságodnak az egyházkerület pecsétjét, jelképeül annak, hogy a mai naptól fogva Méltóságod fogja a tiszántúli egyházkerületet kormányozni.

S most azzal végzem szavaimat, hogy kérem a mi jó Istenünket, áldja meg Méltóságod püspöki működését, s áldja meg Méltóságodat hosszú élettel, hogy azon díszes állásban, melyre ma beiktattatott, igen sokáig munkálkodhassék, egyházkerületünknek, szeretett református egyházunknak és édes magyar hazánkunk javára és dicsérete. Isten éltesse sokáig a főtiszteletű és méltóságos Püspök urat.“

Ezután következett Baltazár püspöki székfoglaló beszéde. Hatalmas bizonyoságtétel, amelyben programját a következőkben foglalja össze:

„. . .legjobb törekvéssel azon leszek, hogy az állam a békesség művében (felekezeti béke) segítségre jöjjön és a felekezeti békesség alapokmányát: az 1848. évi XX. törvénycikket minden vonatkozásában végrehajtva, egyenlő és igazságos osztályt szerez gyermekei között, hogy ne legyen módja egyiknek elmerülni a gazdagságban, másoknak a nyomorúságban, mely mindkettő kárvallásra szokta vinni az erkölcsöket, vagy legalább is idegenséget és keserőséget szerez a testvérek között.

De maradjunk bár tovább is szegénységben, alányomott megkülönböztetésben, vagy lépünk bár be a megszokott jóllét családi otthonába, az új idők követelményeihez nevelt papi nemzedékkel, a hitélet mélyítésével, a lelki gondozás hatékony felkarolásával, a történelmi alapok megőrzésével, egyházalkotmányunknak és intézményeinknek kor- és elvszerű kiépítésével a lelkeszi és világi elem egyensúlyos érvényesülésével, az egyetemes papság varázsával, a tudománnyal, amelynek levegőt, szabadságot adunk, a hittel, amit az evangéliumból vettünk, a józan erkölccsel, amit arra építünk és a szeretettel, ami mindennél nagyobb hazánkat s benne egyházunkat Isten dicsőségére híven szolgálva, bátran megyünk a jövő elé, melynek reménységét Istenbe vetjük.“

Ez volt az ő püspöki programja, melynek megbizonyítására és betöltésére életét ajánlotta.

A felszentelt, beiktatott és bizonyoságot tett püspököt Sütő Kálmán, a

beregi egyházmegye esperese üdvözölte, minek megtörténte után a közgyűlés tagjai a gyűlésteremben újból megjelentek s az elnöki széket most már az egyházkerületi főgondnok mellett Baltazár Dezső dr. püspök foglalta el, s az Elnökség az ülést újból megnyitotta.

Ennek az ülésnek első tárgya báró Bánffy Dezsőnek, az erdélyi egyházkerület főgondnokának, az Egyetemes Konvent elnökének, Magyarország volt miniszterelnökének halála fölötti gyász és részvét kifejezése volt. Mintha mindenki érezte volna egy régi harcban dicsőséges kornak a csendes búcsúzását, s egy új, ismeretlen jövő beköszöntését. De a lelkek, akik harcoltak és vigyáztak eddig, újra reménységgel lobbantak fel készen a harcra s a vigyázásra ezután is.

Harmadik pontja az ülésnek Dicsőfi József debreceni lelkésznek, az egyházkerületi lelkészi főjegyzői állásáról való „megmásíthatatlan elhatározásán alapuló“ lemondása volt. Melyre a határozat a következőkben hozott meg: „Egyházkerületi közgyűlésünk a mostani ünnepélyes alkalom emelkedett hangulatát nem óhajtván érdemes főjegyzője lemondásának kedvetlenségével megzavarni a bejelentés tárgyalását a legközelebbi rendes közgyűlésre halasztja.“

A közgyűlésen való távolmaradását a nagyszalontai egyházmegye gondnoka, gróf Tisza István, a képviselőház elnöke, kimentette.

Amik or ezután a nagy emberi dicsekedést hirdethető napon, este, Baltazár magára maradt, bizony Istennel társalkodva elgondolkozhatott az Ő csodálatos kegyelmének gazdag ajándékáról, rettentő súlyú emberi felelősségről, s a nyílt személyi ellentétek és láthatatlan cselzövések fullasztó hálózatáról, amelyekkel egyszer mind meg kell küzdenie. Ezek még előtte állottak, bár szívében levonta élete konzekvenciáját azokban a szavakban, amikkel befejezte programját:

„...hogya akik az Urban bíznak, azoknak erejük megújul. Szárnyat nevelnek mint a sasok. Futnak és nem fáradnak el, szállnak és nem lankadnak meg. Ámen.“

Miképpen váltotta be Baltazár húsz éves püspökségének ideje alatt azt a programot, amit maga elé kitűzött? Miképpen bizonyította meg hitét és kegyelmi ajándékait a szolgálatban és cselekedetben? Confessióját és hűségét a kormányzatban és az állhatatosságban? Küldetését és öntudatát a misszióban és magaviseletben?

Baltazár püspöki pályafutásának kezdetét az óvatos mérséklet és a több munka jelenti. Igaz és őszinte tisztelettel, megbecsüléssel és szeretettel fordul

elnöktársa gróf Degenfeld József felé, amit az ugyanolyan érzelmekkel viszonzoz A különbségtételnek még árnyéka se férközött közjük soha, pedig sok nehéz harcot vívtak meg, sok kiélezett kérdést oldottak meg együtt egybeforrott akarat- tal, mindketten magyarságukhoz és egyházukhoz való halálíg kitaró szeretettel.

Az új püspök első két esztendeje, amely megválasztásától a háború kitöré- séig terjedt, mint Kiss Ferenc egyházkerületi főjegyző megjegyezte: „— egy- házunkat nagy kezdeményezésekkel gazdagítja. A felekkel és hívekkel való soknemű érintkezés, a számanélküli üléseken irányító résztvétel, a főiskola ügyeinek meleg felkarolása, s a szeretet nagy nevelő, fejlesztő elvének köve- tésre kötelező bevitele, az iskolai kormányzat s belélet minden alkalmába, a diakonisszaképzőintézet eszméjének folytonos érlelése, az egyetem kérdésének egyházi s iskolai nagy érdekeinek szellemében megoldására való buzgó törekvés, társadalmi tudományos akciók élére állás, templomok szentelése, gyülekezetek látogatása, a szeretet nagy alkotásának a Kálvineumnak sikereiben, áldásokban gazdag apostoli lélekkel s módon való szolgálata s ezzel a magyar református lelkészi kar s egyház egykor közelismert, de később lehanyaglott magas szellemi színvonalának s társadalmi missziójának a régi fényben való visszaállítása, s a különböző tudományos egyházi irodalmi alkalmakon tudásának, szónoki erejének, szíve melegének a társadalmi hajtóerők sorába való bevitele, az egy- házunk jövője szempontjából elhatározó kihatású belmissziói kurzusnak ren- dezése, irányítása, a református nőnevelés ügyének egyesületi úton az őt meg- illető helyre való felemelése, általában a tanügy terén kifejtett eszméitető, irányító működése egy-egy állomásai annak a diadalmas útnak, mely egyházi s megosztott társadalmi életünk jobb jövőjéhez vezet.“

Másrésről: „...a mindenre kiterjedő figyelem, a viszonyok, helyzet és vonatkozások széles áttekintése, a létező bajok felismerése, s azok gyökeréig való mély lelátás, az orvoslás szereinek biztos kutatása s megtalálása a kor köve- telte szükségletek éles szemmel meghatározása jellemezte.

Tényleg két rövid év alatt óriási a munkaanyag, amely készen vagy meg- formázva kikerült Baltazar kezei közül. Hacsak az egyetem létesítését nézzük, rövid jelentést, de hetek és hónapok kitaró és meg nem szünő munkájában, már megnyertük mértékét dolgozó kedvének és erőbírásának, amelynek azon- ban az eredménye a debreceni egyetem 1914-ben való megnyitása lett.

A reá következő év reánk nehezedett súlyában mintha ez a két év már messze múltnak látszanék. Világesemények apokaliptikus áradata indult meg

zúgva, hogy maga alá temesse történeti Magyarországunk romjait. S nemzetünk életkérdéséről lévén szó, el kellett hallgatni szívünkben minden keserűségnek és tetemrehívásnak, mely politikai és felekezeti kérdésekben, az államhoz való viszonyunkban, a segítség és fenntartás ügyében, bármi visszavonásnak tűnhetett volna.

Ekkor jegyezte be Baltazár a prófétai lélek szinte tragikus tisztánlátásában a következő szavait egyházkerületének jegyzőkönyvébe:

— „A világháború véres nyitánya, a szerajevói gyilkosság rettentő híre éppen külső munkám teljesítése közben Tiszaszöllösön talált. A gyilkos fegyver lángja reá világított az Európa alatt dübörgő vulkán kráterére. A nagy nyomás és feszültség, amely a megelőző időkben ígérete alatt tartotta a világot, egyszerre érthetővé lett. Jóstehetség hiányában is előre lehetett látni a fejlődés láncszemeit, amelyek gyors tempóban vezettek el az óriási konflagrációhoz. Tudni kell mindnyájunknak, hogyha ebből a háborúból ellenségeink kerülnek ki győzelmesen, kötelezettségeiket a mi hazánk szent testéből fogják likvidálni, s hogy míg német szövetségeseinknek csak világkereskedelmi összeköttetéseit fenyegeti veszély, addig reánk nézve a lét és nem lét véres kockáját vetette fel a háború.“

A világháború kitörése Baltazár püspöki munkáját óriási körrel bővítette. De már az első esztendőben való szolgálata, példamutatása után az egész lelkészi karral olyan arányú volt, hogy az 1914. évi egyházkerületi jegyzőkönyvben a főgondnok már szükséges és illő dolognak tartotta megörökíttetni a következő határozattal: „Egyházkerületi közgyűlésünk Püspök úr s a református lelkészi kar áldásos és nagyszabású tevékenységéről, melyet háborús időkben a lelkesítés, s a sebesültek ápolása, lelkigondozása, az itthon maradt családtagok gondozása, vigasztalása, segélyezése körül kifejtettek, jegyzőkönyvében hálásan emlékezik meg.“

A Püspök azonban nem elégedett meg ennyivel. Az 1915. év elején már kiment a harctérre s ott a harcvonalon látogatta meg híveit és hirdette nekik az ígét hatalmasan. Akkor már kint voltak a református theologus honvédek, akik az ő lelke indíttatására vonultak be 42-en fegyveres szolgálatra, nem élvén a törvényben biztosított mentességükkel. Ott voltak azok a betegápoló katonai lelkészek, cca 50-en, akik szintén az ő intenciójára és közbenjárására tudtak csak az egyes hadtesteknél betegápoló és vonatkísérő szolgálatokat kapni, mert tábori lelkészi kinevezésüket hiába sürgették.

Harctéri szolgálata, a bevonult lelkészek adminisztrációja, az itthon-

maradottak segítése és vigasztalása újra igen nagy többletmunka volt, ez azonban nem tudta elvonni figyelmét az itthoni őrtállás kötelességeitől. Szeme mindent meglátott. Jórészét kivette a Protestáns Irodalmi Társaság 1914. évi debreceni konferenciáján, az evangélikus testvéreinkkel való okos és jóviszony ápolásából, az egyházpolitikai helyzet egyensúlyban tartásából, a háború okozta lelkeszi és tanítói pauperizmusnak lehető kiküszöböléséből s a Confessió megvédéséből. Az első évben kitűzött békésbánati egyházszervezés munkája pedig már odáig haladt, hogy Versec, Nagylak, Nagyszentmiklós, Módoscsávos, Karánsebes már mint kongruás anyaegházak hirdették 1915-ben, hogy igazi határörvidék szervezése csak a magyar kálvinistaság hazafias hűsége alapján lehetséges.

Ugyanezen egyházkerületi gyűlésen a Püspök az önbírálat és a saját felelősségrevonás speciálisan kálvini formájának és vonásának olyan szigorú bizonyosságát adta, amely azóta, hogy az esperesek előtt való püspöki kollokviumok beszüntek, példanélküli.

1916-ban gróf Degenfeld Józsefet 20 éves főgondnoki jubileuma alkalmával az áhítat és elismerés pompájával üdvözölte az egyházkerület, ugyanekkor emelte fel szavát Baltazár az ú. n. általános keresztyén missziói irányzat ellen. S egyben őszinte örömmel jelentette a tiszta kálvinizmus védelmi művére elhívott Debreceni Irodalmi Kör megalakulását és „Értekezések. . . a theologia köréből“ című havi folyóirat megjelenését, dr. Lencz Géza és dr. Varga Zsigmond szerkesztésében.

1917. évben a tiszántúli egyházkerület és Debrecen sz. kir. város között a közös nyomdavállalatra vonatkozó szerződés, második és harmadik (1918) harctéri útja nagy vigasztalásai és átélései. 1918—19-ben az ország forradalmi átalakulásával járó rázkódtatások és árnyékok miatti gond, elfogatása, a kerület új statisztikájának felfektetése, Tisza István meggyilkolásának sötét, hangtalan hangulata szinte ráfekszik a maga tragikus súlyával s dermesztő kilátásaival és következményeivel az egyetemes magyar református egyházra s így a tiszántúli egyházkerületre is. 1921-ben a püspök 10 éves szolgálatának jubileumát csendben ülik s Baltazár készül Amerikába segélyszerző körútra, amely az elértéktelenedett tanulmányi és vallási alapok pótlására fordíthatassék. 1922 március hóban útra is kel. Kísérőtársa: Baja Mihály. Az amerikai út fáradalmait és megpróbáltatásait még ki sem pihenhet, már hozzá kellett látni a forradalmak által elerőtlenedett hit és erkölcsi alapok újjáépítésének munkájához. Csendben

dolgozik. A debreceni lelkipásztori és missziói munkát, amely sok keserűséget és gondot okoz neki, reformálni igyekeznek. 1926. évi kerületi gyűlésen gróf Degenfeld József főgondnok már betegsége miatt nem jelenhetett meg. 1927 októberében már elsiratja nagylelkű s hűséges elnöktársát abban a gyászban, amely — mint Baltazár mondta — „az én, hűséges társát, bölcs vezérfényét, hatalmas támogató erejét, szerető lelki atyját veszített lelkemre ráborul.

Súlyos gondja az új főgondnok személyének kérdése is, de az az apáthia, amely nehéz évek óta rajta ül a kerületen, már oszlik, enged és a ködben ki-villannak újra az örök remények, szent ígéretek.

A munka újra özönével indul. S kedve és alkotó ereje új élt és színt kap, egyéniségének átütő ereje megnő, Istene és egyháza szolgálatában. Még egyszer átborong rajta a forradalmak kínoztatása, fogsága és üldöztetésének rettentessége, a méltatlan támadások és meghurcoltatások még be nem heggedt sebeinek el nem felejtett fájdalmai, veszteségeinek keserű szomja, de e történetek, mint írja, az 1927-b en újra, meg újra nagyobb bizonyossággal vezetnek bennünket arra, hogy Isten által vagyunk amik vagyunk és az Ő kegyelme nélkül éppen úgy hiábavalók, mint ahogy az Ő kegyelmével mindenre képesek és elégségesek.“

A generális vizitációt újra megkezdi. Az ő ajánlatára megválasztott új egyházkerületi főjegyző, dr. Révész Imre, Debrecenben, a nagy ősök örökébe állított lelkipásztorban buzgó és kész segítséget lelve, aki fiatal erejének és ambíciójának teljében örvendő szívvel vállalt át abból a munkából részt, amely a főgondnok hosszas betegeskedése miatt, szinte emberföltire szaporodott. Közben a vasegészségű ember is megbetegedett, de hittel legyőzve a test acsarkodását, tovább dolgozott. A munka láza nagyobb volt, mint amely testét emésztette. Ezen a vizitációi körútján újra keserű orcával bontakozott ki előtte a magyar református törpebirtokosság és zsellérség mind gyorsabban növe elnyomorodása, mint agrár prófécijának szomorú igazolása.

A közvetlen elmúlt évek történéseinek két nagy tanulsága volt a püspökre nézve, az egyik, amely a jelenben szolgáló papi generáció elhanyagolt voltából, a lelkészképzés gyötrő eredménytelenségéből, a másik, amely a Glattfelder-féle lelki sanyarúságra valló és felekezeti viszálykeltésre irányuló római kezdeményezésből fakadt. Mindkettő az egyetemes református közéletnek és köztudatnak súlyos s bár lassú, de biztos senyvedésével járt. A püspök Istennek számoló lelke erejével újra megkezdte a mentés munkáját, melynek eredménye,

egyrészt a lelkészképzés és a belmisszió fokozatos feljavulása, másrészt pedig a rómaiaktól megszokott kritikanélküli s vak dühvel vezetett támadások megindulása volt. Megindult pedig ez a harc a római egyháznak nemcsak felelőtlen elemei részéről, hanem hatalmasainak okos, könyörtelen s láthatatlan manővírozásával is. Baltazár újra a viharba került, amely csak 1930. évben, a felsőházban robbant ki teljes ártalmában, elkárhoztató villámaival együtt.

Igen hatalmasan fejezi ki az egyházkerület vezére iránti hűségének és elismerésének megnyilatkozását dr. Révész Imre kerületi főjegyző szinte tör-ténelmi értékű s egyházkerületi határozattá emelt alanti kritikája:

„Közgyűlésünk a már megszokottan nagyvonalú, biztos irányt mutató, szent bátorságot és győzelmi bizonyosságot sugalló jelentést lelki örömmel és nyomatékos helyesléssel veszi tudomásul. Szerető tisztelettel, hálás elismeréssel és gyöngéd féltéssel tekint közgyűlésünk a Püspök úrra, aki már-már fokozhatónak sem látszó munkateljesítményeit a néki adott kegyelem erejével még mindig fokozni képes és aki az ő fáradhatatlan, öntékozló vezéri szolgálata közepette, szemben a szellemi, vagy az erkölcsi sötétség megannyi dühös támadásával, amaz ő s Kősziklából kivágattatott szirtnek bizonyul. Súlyt helyez közgyűlésünk ez alkalommal arra, hogy Püspökével való teljes szolidaritását kifejezze s azonosítsa magát a beregi egyházmegyének a közgyűlés színe elé is juttatott azon határozatával, amely a Püspök úr iránt, az őt anyaszentegyházunk legmagasabb érdekeinek védelme közben ért újabb bántalmakkal szemben föltétlen bizalmat nyilvánít. De megragadja közgyűlésünk ezt az alkalmat a fölötti boldog örömeinek és Istent dicsőítő hálaadásának kifejezésére is, hogy Püspökünk a protestantizmust védő és előmozdító nemzetközi szövetség felkeresésére, e szövetségnek és így a nemzetközi protestáns öntudatnak egyetlen szónoka és biznyságtevője leend a jövő év foVamán Speyerben tartandó nagy nemzetközi protestáns négyszázados jubileumokon. Szívből kívánja közgyűlésünk, hogy az anyaszentegyház Ura sasszárnyakon hordozza Püspökünket a testi és lelki erők teljességét adván meg neki úgy ezen, világviszonylatban is rendkívüli jelentőségű, valamint minden egyéb biznyságtevő feladatának teljesítésére, úgy a legközelebbi jövőendőben, mint azután is az évek nagyon hosszú során keresztül: mert nagy kapu nyílt meg előtte és hasznos, az ellenség is sok.

Baltazár második amerikai útjától, amely 1925-ben félesztendei távoll-maradással (és az elsővel együtt összesen cca 40,000 dollár bevétellel) járt, az 1931. évig, amelyen húszéves püspökségének jubileumát fogja megülni Magyar-

ország reformátussága, eltelt idő a kálvinizmusnak egy újabb honfoglalását jelenti.

A külső nehézségekkel diadalmasan megtudott küzdeni egyházunk, de voltak ennek az útnak belső megpróbáltatásai is, amelyek saját vallásunk cselédei között emelt gátat és vert éket a megértés és a szent ökonómia rovására. Az 1928. év június 28. napján nagy örömezzéssel főgondnoknak megválasztott vitéz Horthy István, volt hevesnagykunsági egyházmegyei gondnok, 1929. év szeptember hó 22 -én lemondott, tisztos főgondnoki méltóságáról, lemondásának természetos magyarázatat is megtagadva, csak később és váratlanul támadva szembe ezzel Baltazár Dezső püspököt, a magyar alkotmány legmagasabb nyilvánossága előtt: a főrendiházban. A lélekzetfojtó csöndnek, amely erre az egész magyar református egyház lelkére ráült, első szavai is, amelyek kerítésünkön belül hallatszottak — disszonánsak voltak. A kálvinizmus ősi ellenállása, a lelkiismereti szabadság, esztétikailag el nem mélyíthető és talán nem is különösképpen méltányolható, de őszinte és vérig igaz s el nem fojtható kiáltásával azonban felzengett az ováció a kálvinizmus berkeiben mindenütt, ahol vezérét becsülő lélek vert tanyát.

Aztán a vizek újra lecsendesedtek. A habjuk elült, a sodruk megcsitult.

A tiszántúli egyházkerületben az 1929. év októberében pedig újra testet öltött a kálvinizmus történelmi szelleme a főgondnökká választott gróf Degenfeld Pálban, aki nagybátyja, a felejthetetlen gróf Degenfeld József tisztos és nagy örökét nagy utódhoz méltó szent kötelességteljesítés érzésével vette át.

Ugyanakkor kezdődött meg a Zsinat második ülészakának törvényhozó munkája s vele hitünk szerint szebb és boldogabb jövendőbe térésünk első lépései.

Húszéves püspöki múltra nagyon kevés ember tekinthet vissza. Különösen olyan világforduló időkben, amikor Isten kikutathatatlan végzése meg-sokasodik az emberi sorsok felett.

Ha végignézzük Baltazárnak ezt a húsz esztendejét, eddigi életének egyharmadát, akkor azt látjuk, hogy életének mutatója olyan magasan és oly mélyen járt, mint a reformátorok óta egyetlen lelkipásztoré sem. O érezte a személyi kultuszt negligáló reformátusok olyan megbecsülését, amely nem a tömjénezésben, hanem az elvek kinyilatkoztatásában és megvédésében való előljárás elismerésének legmagasabb emberi mértéke. Erezte a teljesen részeg, felelősségnélküli idők rettentő alkalmában a pincebörtön dohát s a még ennél

is kínzóbb „hirtelen golyó“ veszedelmét, egy sárbataposott család képével a szívében. Maga tisztos és fedhetlen jellemű, életének botrányokozóit a társadalmi élet minden síkján megtalálhatjuk. Sokszor együtt küzd vele mindenki, sokszor egymaga áll egy világ ellen. Ha lelkipásztori jellemét és stílusát keressük, mely püspökségét formázza, bár ezt, tekintettel arra, hogy itt csak élet-történéseivel és szolgálatával foglalkozhatunk s így más helyen kell megtennünk, azt látjuk, hogy püspökségének ideje alatt három cél megvalósításáért küzd. Az egyik az egyház autonómiája. A másik az egyház közintézményei s a harmadik a confessió és a misszió. Az egyikért csak szenvedett a másikért csak fáradt s a harmadikért csak tűrt. Ezek az ő pásztori jelleme fővonásai a munka, az önfeláldozás és a hit.

Ezért ő, ahogy Révész mondja: „Amaz ős kősziklából kivágattott szirt.

BALTAZÁR ÉLETÉNEK MISSZIÓI IRÁNYA

A kálvinizmus legutolsó emberöltőjének egyik legaktuálisabb

kérdése a belmisszió ügye. Egyfelől a theologiai racionalizmus által teljesen kiszikkasztott, másfelől a lelki kharizmák hiánya miatt elhanyagolt lelkész generációk által cserbenhagyott és tisztán külsőségessé vált református valóságos élet ellenében, amely a konfessziókból csak a mellveregetés gesztusát tartotta meg: a kálvinista kegyesség kérdése.

Föltétlenül eminens kérdés az, hogy egy püspök hogy viselkedett és viselkedik a kálvinista ébredéssel szemben s milyen részt vállalt magára a jelenbeni református jövőépítés munkájából, mert, hiszen amiképpen annakidején mondhatták azt, hogy a németek múlt századbeli nagy győzelmeit a porosz tanítók nyerték meg, ugyanolyan, vagy még nagyobb jogon lehet azt állítani, hogy Magyarország jövő győzelmei önmagán és ellenségei felett attól függ: milyen állást foglal el a lelkipásztor és minő szerepet tölt be küldetésének elvégzésében.

Kétségenkívüli az a tény, eltekintve az elvétve és rendszertelenül jelentkezett próbálkozásoktól, hogy a belmisszióknak céltudatos és rendszeres megindítása dr. Szabó Aladár nevéhez fűződik. Az 1900-es években indult meg s bármiképpen ítéltetett meg ez a mozgalom, fejlődésében és irányában mégis kétségtelen, hogy erjesztő kovásza volt, még külsőségeiben is a magyar református keresztyénség hitbeli megmozdulásának.

Baltazár Dezsőt hajdúszoboszlói lelkipásztorságának idejében egyház-községének emberöltőkön át kialakult kerete és jelleme szerint való munka kötötte le. A belmisszió kérdésével csak esperes korában kezdett foglalkozni, amikor már a közállapot olyannak látszott lenni, amelyről 1909-ben a „Református Szemle“ cikkírója a következőket írja: „Egyháztársadalmi téren két véglet között hanyódnak, egyrésze rajongó pietizmussal az önevangelizációban keresi

az egyetlen panaceát, míg a másik csoport papi demagógiát akar teremteni és a szakszervezetek tömeguralmával akarja terrorizálni a hivatalos egyházat“. Tekintettel arra, hogy ezek közül az első a komoly belmissziói munkává vált, akkor még inkább módszereiben kiélezett, de lényegében még gyenge igyekezet, ma már zsinati törvénnyé vált, a másik pedig az Országos Lelkészegetesület szervezetében egyik legtekintélyesebb szerve előhaladásunknak és lelkészársadalmi lehetőségünknek, inkább a felvetett téma törvénnyé válásának és érzésének tisztán kortörténeti jelentése céljából tartottuk fontosnak a fenti megjegyzés ideiktatását, amely azonban élénk fényt vet a belmisszió tartalmának akkori minőségére, amely viszont Baltazár e kérdésbeni állásfoglalását elhatározó irányban befolyásolta.

Az akkori belmisszió módszerei ugyanis külföldi, legkiválóbban német import voltak, amelyek átélés és átdolgozás híján nehezen találták meg útjukat a református gyülekezetek tömegéhez, így elsősorban a lelkipásztorok nagy többségéhez is, akiből még hozzá a racionális theol. doktrína és a papképzés emésztő közvetettsége és hiányai, az eskhatológiának jelentőségtelenné válása teljesen kiölni igyekezett a belső kegyességnek valóságos életrendszerben való bizonyágtevő erejét és bátorságát. Másodszor mert általános keresztyén jellegű lévén, benne egész természetesen anti-kálvinizmust és anti-nacionalizmust véltek látni, amire még azok a világi nagyjaink is felhördültek, akik kálvinizmusukkal teljesen összeegyeztethetőnek találták a reverzáhsadást is. A Magyarországon terjeszkedő pietizmus vagy „élő keresztyénség“ tényleg antikonfessionális volt és még egy baja volt: az általánossága mellett a társulati jellege.

Az elv megvalósulásában erősen differenciálódott és az ezt szemlélők nem láthattak rá rögtön, hogy éppen ez az a tény benne, ami nem bír, legfeljebb csak átmeneti fontossággal. Ezért hívta ki a kritikát és az ellenállást, mely másrészt jó hatással volt, mert éppen e súly alatti növésben hullottak és hullanak ki ebből az érzéskomplexumból azok a vonások, amelyek az igazi kálvinista kegyességben lényegtelenek, viszont ez az elbánás fejlesztette ki náluk felsőbbrendűségük tudatát és agresszivitásukat. Hamar harcos tendenciává nőtt a reformátusok között ez a kétféleség, amely a történeti és az általános meghatározások alatt lassanként a személyi ellentétek aktualitására devalválódik a református egyház egyetemes értékrendszerbe való belenövése közben.

Az ú. n. belmisszió mai szervezete csak állványrendszer az egyházak lelki épületének felépítésére. Ezt azonban a különféle irányok hadállássá épí-

tették ki s közben az építkezést félbe szakították. Az igaz és mélyreható kritika volt ebben a hadakozásban mindig a fék, amelyet az elvek érvényesülése céljából a püspökök leszoríthattak és felszabadíthattak még egymás ellenében is anélkül, hogy egymás megnemértésének még az árnyéka is közéjük ékelődött volna, lévén mindenkinek joga és szabadsága érzéseinek formát adni.

Ezzel a kritikával éltek is püspökeink s „nyugodt, meggondolt s tisztán az egyház javát szolgáló maguktartása „mindig irányt is szabott kerületeikben a módszerek és irányok küzdelmének.

Baltázár jól látta a református egyházban kétségbeejtőn terjengő' vallási közöny növekedő ködét, érezte a papnevelés és képzés súlyos hiányait, a hitbéli szilárdság és bizonyágtézés nihilizmusát, de ezek ellen csak üres pótléknak tartotta az elvtelen és konfesszióélnküh élő keresztyénség még megfogalmazatlan kísérletezéseit, mivel ő ezeken a bajokon intézményesen óhajtott segítem, s hitte, hogy Debrecenben és a Tiszántúlon a történeti keretekben megsérthetetlenül őrizett tartalom a maga jelentős jellegével fog tudni újra lelki életnyilvánulássá válni.

Ezért dolgozott mint esperes, erre irányult igehirdetésének néhol szinte zordonná váló hangja, amikor ősi örökségek megőrzésének kötelességéről beszélt, püspökségének első éveit az autonómia megvédése mellett a teológia s az egyház belső építésének és megszilárdításának munkájában teltek el, az ORLE megfogalmazásában nemcsak kari érdekvédelmet, hanem a belső lelkipásztori életérték és közösség kifejlődését, elvét és lehetőségét igyekezett kidomborítani, megalkotni, a színvonalat emelni, szellemi értéktöbbletet termelni, ez volt az ő igyekezete, vágya, meggyőződése; de mindezt a történelem medrében kikristályosodott formák között, a debreceni hagyományos jelleg fenntartásával. Ebből az érzületéből fakadt 1916. évben ezirányú megjegyzése:

„Nyilvánvaló, hogy a magyar református egyház kebelében idegen hatások és sajtószerű irányzatok kísérletezésének körvonalai bontakoznak ki. Az elszigetelt szubiekvizmus elporlasztással fenyegeti azokat az objektív értékeket, melyeknek birtokában, amelyek mellett kitartva, amelyekért lelkesedve magyar református Sionunk eddig szerencsésen ellentállott mind a reakció nyomásának, mind a szektáskodás megkörnyékezésének.“

„A szilárd fundamentumon álló bibliai keresztyénség helyett, a történelmi alapok és értékek félretolásával, sőt kicsinylésével valami *levegő*-keresztyénséget akarnak behozni, amelyben ki-ki maga önkényesen határozza meg

helyét, s nem az ítéletre egyedül kompetens Isten. A pápistaság papi monopóliumát át akarják vétetni az egyénnel, hogy maga bocsássa meg a maga bűneit, s maga döntsön az érzelmi világ ingadozó szeszélye szerint a maga valláserkölcsei tartalmának értéke felett.“

„A csalóka emberi tudomány emez újabb szele ellen meg kell tartani a kősziklán épült házak erősségét. Debrecent ilyené fejlesztette ki a múltja, ilyenek bizonyítja a jelene. Szilárdan kell állania az üdvkijelentések pozitívumainak alapján, az evangéliumon, annak történelmi bázisán. Itt nem képzelőködtek az emberek, hanem tudtak és hittek. Nekünk első könyvünk mindig a biblia marad, amelynek evangéliumát nem szégyeneljük s nem adjuk oda semmi emberi találmányokért.“

Ez az igen erőteljes visszautasítás és megállapítás nem keltett túlságosan jó véleményt Baltazár és Debrecen teológiai magatartása iránt a Kolozsvárin kívüli egyházkerületek központjaiban, különösen nem a Dunamelléki egyházkerületben, ahol Budapesten és környékén megindulási helye volt az ú. n. református ébredésnek és nem javított a debreceni mentalitásról való véleményen, pedig Baltazár ugyanakkor helyettük is védte a református konfesszionális álláspontot a római katolikusok és a kvekkerek dogmatikai és kegyességi felfogásával szemben, s egyben reámutatott egy, az élőkereztyénség gondolatkomplexumában levő nagy ellentmondásra.

Az első a pápizmusnak a kálvini felfogással szembeszegezett iránya, mely szerint a vallásos személy üdvbizonyosságára oly kétségenkívűh bizonyítást szerezhet már itt a földi életben hite és cselekedetei révén, mintha azt magának a pápának, szóval egy embernek csalatkozhatatlan kijelentése biztosítaná számára. Lényegében véve ez volt az újjászületésnek pietiszta felfogása. Fontosabb azonban a másik részről való megállapítás. E. Grubb: A kvekkerek vállalása című könyvének „A reformáció és annak csödjé“ fejezetében ezt állítja:

„Az egyik oldalon Rómával, a másikon az anabaptistákkal lévén konfliktusban, az első reformátorok utódai a látszólag legbiztosabb utat választották, csalhatatlannak egyház tekintélye helyébe egy más külső tekintélyt állítottak: a csalhatatlannak hitt bibliát. így. . . Az alapépitmény, melyet a keresztyénség személyes tapasztalása jelent a protestantizmus számára, lassanként szétnállik, a protestantizmus egy könyv vallásává lesz épűgy, mint ahogy a katholicizmus egy egyház vallása maradt. És ez az oka annak, hogy Isten messzebb száműzetett az emberek szívéből, mint valaha, ...mert „hogyan hirdethették e

szózatot olyan emberek, akik ugyanazon időben azt tanították, hogy Isten élő szava egy könyvben található és hogy Isten nem szólott többet az emberekhez, amióta ezt a könyvet befejezték. A biblia csálhatatlanságának dogmája a reformáció hanyatlását jelenti. A mozgalom az igazi keresztyénségnek a szellem szabad vallásában való keresésével kezdődött és végződött újabb szolgaságban, a Szentírás tekintélyének elismerésével, melyet az egyetlen útnak gondoltak az Isten vagy Krisztus megtalálására. Az eredmény az volt, hogy. . . mindenütt ... a kereső lelkek nagy tömege volt, akiket nem elégitettek ki az uralkodó vallások. .. keresőknek nevezték őket és a kvekker-mozgalom követőinek nagy számát belőlük nyerte. *Ezek a keresők. Isten hangját akarták hallani, ami a templomokban sohase sikerült nekik?* Földről jövő erőre várunk, monda John Saltmarsh, aki közülük való volt, miután sehohsem találunk olyan Isten-tiszteletet, mely az élő keresztyénekhez hasonló volna.“

A kinyilatkoztatásnak és az inspirációnak ez a szubjektivitása egészen kvekkeri értelemben határozta meg az élő keresztyének kezdetbeni hitformáját. Ebből eredt fölényességük és bizalmatlanságuk a „megnem tért“ pappal és hívekkel szemben. A „lélek indíttatásának és az újjászületésnek“ privilegizálása. A predestinációnak s a kegyelmi szövetségnek kiküszöbölése vagy átértékelése. S mindebből az a „rámenő“ s mindent eltaposni igyekvő öntudat, amely kíméletet nem ismerve, porba tiport existenciákon és emberi becsületeken igyekezett igen sok helyen egy általuk szentnek hitt inkvizícióval a saját gazdagodására és érvényesülésére. Es éppen ebben volt gyors hatásának titka, hogy, sajnos, ilyen eszközök kellett már ahhoz, hogy az emberek felfigyeljenek. Ma már ennek az agresszivitásnak és nervózitásnak csak egyes elkésett epizódjai kísértének. Es ebben állott legnagyobb részt életük ellentmondása is, mert akármilyen úton jut is el valaki a Krisztushoz, hogy benne újjászületett, az maga meghal, vagy tűr, de mást sohase bánt, ez olyan plauzibilitás volt, amelyen modoruk megtört s a tényleges magábaszállásnak sok szép példáját éppen nekünk adta értékes tapasztalatul.

Zárkózottságából lassanként kivetkezett, s a hivatalos egyház történeti és dogmatikai tudatába kezd lassanként beleolvadni s lesz az, aminek lennie kell, a kegyességnek: az egész téstát megkelesztő kovász.

Hogy Baltazár sem mért kisebb lelki mértékkel és nem volt kisebb „lelki ember“, mint ítélői, annak bizonyására már püspöki méltatásában hoztunk fél igen jellemző példát s erre való felfogását illusztrálja még az a következő

kijelentése, amit az adakozás és áldozathozásra tett. „Azt is meg kell állapítanom, hogy az áldozathozatal mértéke mindig a lelkipásztor buzgóságával tart lépést. Ahol a pásztorban lélek van, annak hatalma magával ragadja a nyáját is. Amint megállapíthatjuk, hogy a tanár vagy a tanító teszi az iskolát, úgy állapíthatjuk meg azt a lelkipásztor és a gyülekezet viszonylatában. Határát sem tudnánk szabni az áldozatok és alkotások méreteinek, ha minden lelkipásztor hivatásának magaslatán állana szerénységgel, szeretettel, tudománnyal, buzgósággal és az evangélium tükre szerinti jó példaadással.“ Baltazár tehát, amint látjuk, a belmisszió úgynevezett társulati formáját nemcsak hogy elítélte, hanem annak ellene is állott, mivel azt mint lelkipásztori gondozást, evangehzációt, egyháztársadalmi működést, az ifjak és felnőttek gondozását tisztán egyetemes egyházi érdeknek és munkának tartotta, melyet annak hivatalos vezetői kötelesek ellátni és megszervezni. A zsinat tényleg ilyen formában is látta szükségesnek megvalósítani és törvénybe tenni s jellemző, hogy ez a szükséges és korszakot jelentő törvény is Baltazár zsinati elnöksége alatt tárgyalatott le, azon a zsinaton, amely újra törvénybe iktatta és hangsúlyozta a református egyháznak a konfessiókon való állását.

A belmisszióról szóló egyházi törvény, tekintettel arra, hogy jelenlegi formájában csak általános elvi kérdésekben vetette meg alapját az ilyen irányú egyházi munkának, valószínűen a következő törvényhozás alkalmával máris változni és főképpen bővülni fog, de bizonyos, hogy a fontos és alapvető elvek sérelme nélkül, amiknek megalkotása pedig két püspökünk: dr. Baltazár Dezső és dr. Ravasz László nevéhez fűződik.

BALTAZÁR A THEOLOGUS

A PRÉDIKÁTOR, A GONDOLKODÓ ÉS AZ ÍRÓ

Baltazár, a theologus, töretlenül magán viseli a debreceni kollégium szellemtörténeti hagyományait, sőt ennek pregnáns képviselője is. Ebben a theologiai szellemben a kálvinizmus két alapvető iránya fonódik össze, amely az őskollégium pedagógiájának hangulatát adja: a theologiai orthodoxia és az ethikai individualizmus. Az elsőből származott a Confessiának kommaig való megőrzése s a másikkól az emberi szabadság öntudata, a kettőből a vallási és nemzeti értékek megvédelmezésének igen erős és határozott jelleme. Nem véletlen volt tehát, hanem ebből a tudatból nőtt ki, hogy a tizennyolcadik század utolsó éveiben a felvilágosodás megindulásakor éppen Szilágyi Sámuel debreceni szuperintendens és Péczeli prédikátor fordították le Voltairnak, a katolikus hierarchia legádázabb ellenségének Henriade-ját, melynek katolikus ellenes propagandaerejét a reakció hívei nagyon is érezték s amiatt gróf Károlyi Antal még a Zsinaton is kifejezte aggodalmait. Jó szerencse, hogy a tiszántúliak vezére: gróf Teleky József főkurátor (a jelenben dunamelléki egyházkerület főgondnokának dédnagyatyja) maga is kiváló nagyműveltségű ember s kálvinista, Bázelen, Bernoulli professzornak Szilágyival együtt hallgatója, már megírta ekkor hitvédelmező iratát: „Essai sur la Foiblesse des Esprits-Forts“ (1762.), melyben buzgó kálvinista lélekből fakadó bizonyágtévése mellett, a kor racionális módszereivel támadja és teszi semmivé úgy a katolikus babonát és fanatizmust, mint a forradalmi hitetlenséget.

Ezeknek a nagy szellemeknek bizonyágtévéseéből és irányításából fakadt a debreceni kollégiumnak az a féltve őrizett szellemi kincstára, amelyet hitvalló nagy papjaink és tudós professzorainak őriztek és gazdagítottak. Baltazár theologiai tanulmányainak idejében két professzor egyéniség volt ennek őre, kik elhatározó befolyással voltak rá. Az egyik az újszövetségi exegézis és biblika theologia tanára Erdöss József dr., akitől a hitrendszer s a másik Balogh Ferenc, akitől a

történeti tudat nagy pozitívumait nyerhette meg a tanítvány. Mind a kettő tudományának nemcsak mi velője és tanítója, hanem művésze is volt és mintegy félszázadig határozta meg ez a két ember a debreceni lelkésznevelés irányát.

Baltazárba is ők építették belé elromolhatatlan erővel a zárt dogmatikai rendszernek, a Biblián alapuló s abból életet nyerő hatalmas organizmusát s a történelem élő lelkiségének benső ismeretét. A princípium és psziché, a lényeg és lélek tudatát.

Baltazár hitvallása a Heidelbergi Káté egyszerű és világos okfejtésén nyugszik, még a Helvetica Confessió hajlékonyabb és szétágazóbb gondolat-rendszere is távolabb esik tőle. Lelke a keresztyénség örök és elemi tényeit és igazságait keresi ki, azoknak reflexei nélkül s ezeket éli át és vetíti ki magából, a meggyőződés erejével. A biblia a verbális inspiráció szent hevületét tárja ki mindig elébe s ezért kutat a szavaknak súlya és mondanivalója után annak eredetijében is. Mert onnan veszi élete erejét, ezért is bízva rá jövőjének megnyilatkozását életének fontos és sorsdöntő pillanataiban. Az isteni inspirációnak dogmatikai felfogása nála különben egészen kálvini, valamint az is, hogy a theologiai miszticizmus belőle teljesen hiányzik. Bölcsészeti vagy hittani spekulációkra nem hajlamos természet. Eszkhatológiája a synoptikusok alapján álló, ótestamentomi eredetű. A testi feltámadást Jób átélésében, Ezékiel látomásában érzékeli, nem Pál felfogásában. Az újszövetségben az alexandriai filozófia és gnózis momentumait kerüli, mert műveiben, írásaiban, az ember és Isten viszonyának metafizikai indokolását sehol sem találjuk, Christológiája szintén ószövetségi prófécia alapján áll, tisztán evangéliumi. A szolgálat és a váltságdíj tényein fordul s Krisztus Messiási öntudatában összpontosul, melyet mindig nagy előadásbeh készséggel tud kivetíteni.

Baltazár, mint gondolkodó, masszív szintetikus egyéniség. Gondolat- és képzeletelei már megformázva és kiöntve kerülnek elé agyának műhelyéből. Ebből a hideg anyagból, amely előadásának ünnepi tüzeiben újra átforrósodik, építi fel koncepcióit. Ítéleteinek világosságán és éles körvonalain a nyugalom mélységének hangulata ömlik el. Inspirációja mély és sohasem vibráló. Megállapításai akár tényről, akár feltevésről van szó, ünnepélyesen szilárdak.

Mint prédikátor egyénisége nem sok rétegű, de ezek kemények, szélesek és biztos fekvésűek, hangszerelése nem sokhangú, hanem a mélyben vezető szólam dispoziójával bír. Kifejezési módjában nem a művészi elem a fontos, hanem az igazság meggyőzése. Magatartása az öntudatos bizonyágtévő,

akinek ünnepi páthosza az egyéni átéléstől átizzott. Kifejezéseinek egyszerű méltósága, megjelenésének szuggesztív ereje, hangjának mély zengésű érce, mondanivalójának lelki aktivitása a legnagyobb hatású magyar református igehirdetővé teszik. Az adott helyzetet a logika könyörtelen egyhangúságával kihasználó angol speaker-nek, vagy a konferansziének a témáját szemfényvesztő művészettel forgató tulajdonságaiból semmi sincsen benne. Alakja típusa annak a kálvinista prédikátornak, akit a magyarság ízlése, mint a magyar testi és lelki tulajdonságok legmagasabb megtestesítőjét eszményképül formált ki s amelyik a világ szóközi típusainak egyik legkiválóbb reprezentánsa.

Baltazár egyénisége és szóközi ereje mindenütt meglepte még azokat az embereket is, akik nemzetközi viszonylatokban vannak hozzászokva a világ legkiválóbb szóközökhöz. Így Párizsban, Londonban, Speierben, Amerikában: Newyorkban, Chikágóban, Clevelandban stb. politikai, egyházi és közéleti előkelőségek, vagy nagy nemzetközi társaságok előtt szinte megdöbbséget elismerést tudott szerezni. Pedig Francia- és Angolországban a világ legkiválóbb politikusaival, Németországban és Amerikában a legkiválóbb egyházi férfiakkal jött össze.

Amiképpen született vezér Baltazár, úgy született prédikátor és liturgus is. Ennek a születésbeli kiválóságnak természete az, hogy azoknak, akik lelki hangszerelésükben egyforma hangolásúak vele, a legtöbbet tudja adni, ezek abszolút hívei, másrészt azonban egyéniségének ez a nagy és erős felszereltsége azoknak, akik vele ellentétes indikációjúak, lelki erőszakosságnak tűnik fel, mert érzik annak erős jellemét és óriási arányait s így náluk diszsonanciát szül. Es érdekes az, hogy a magyar református egyházban a jövőért vetélkedő kétféle karakterű prédikátortípus kialakulásának megindulása éppen Baltazárhoz fűződik, mert az utolsó emberöltő papigenerációja előtt ő volt a strófa, akinek mindenki vagy refrainévé, vagy ellenstrófiájává akart szegődni.

Baltazár egy kései, de erejének minden irányban való teljességét ért emberpéldánya annak a papi életflórának, amely a tiszántúli egyházkerületben Szilágyi szuperintendenssel kezdődött meg és a liturgus jellemben való legteljesebb virágzását Révész Bálint püspökben hajtotta ki. A magyar kálvinizmusnak ez az uralkodó típusa Magyarország kanyonjának fenekén összesűrűsödött és egyetlen ércömbbé kovácsolódott református nép történeti jegyeit hordozta magán, mint annak kizárólagos képviselője és ez volt az oka annak a világjelenségnek, hogy a magyar kálvinizmus a maga egyetemességében

sem dogmatikailag, sem egyházszerzetében, sem egész történeti vallásos tartalmában meg nem bontott, csorbát nem kapott. Ezt az egységet már megbontotta világválság, Trianon, a különböző irányú és mérvű református misszionálás, a lelkipásztori szervezetlenség és proletariátus, az internacionális propaganda és korrupció, úgyhogy a magyarországi kálvinizmus között mondhatnánk, ma az erdélyi a legegységesebb és legkarakterisztikusabb. Baltazár, mint prédikátor és mint író, a legheroikusabb erőfeszítéssel igyekezett ezt az elszíntelenedése elelvtelenülést és elszigetelődést megakadályozni. Írói tevékenysége irányát ez az óriási indulat feszíti. Ezért hasonlít a nagy hitvitázókhoz, ezért van annyi ellensége s írása — prédikációit kivéve — mind polemikus, melynek jelleme nem a kritikai szörszálhasogatás, hanem a keresztyénség nagy tényeinek, vallása örök igazságainak, történelmi rendeltetésének és jogainak a köztudatba való bevitele. Ezt nem közvetítő tudományok felhasználásával akarja elérni, hanem a valóság közvetlen igazolásával, a kálvinista lelkiismeret felébresztésével, szervezkedés propagálásával.

Míg prédikációiban a kathedra magasságában kiküszöbölődnek a felekezeti ellentétek aktuális képletei s a kálvinista keresztyénség nagy és örök igényei, üdvösségkeresésének emberi kérdéseire adott válaszok pihennek, addi* íróasztalánál egy vetélkedő és vajúdo világban a mindenáron való győzniakarás finom gondolathálózatára, vagy erőszakos kelepcéi ellen készülnek paizs és fegyverek. Baltazár, az író, ugyanolyan, mint a prédikátor. Gondolkodó énjéhez nem illenek a könnyed kifejezési formák, a betű ugyanolyan kemény anyag kezében, mint a szó. Stílusa elődeinek formagazdagságából való egyéni hímzésű. Mint szónoknak és igehirdetőnek beszédén megérzik a hajdúmagyarság nyelvének sajátos íze, hangsúlyozásában és kifejezésében, úgy érzik meg írásaiban is ez: a bibliánérettség. Szavaiban és kifejezéseiben szereti a régi magyar nyelvben megőrizettek, mondatszerkesztésében a dietális hagyományokat, a Kossuth és Kölcsey szerkesztésében s a régi kálvinista prédikátorok s még előbb, a zsoltárok könyvének és a próféták rithmikus mondatformáit.

A gúny és a csevegés nem sajátja, írásai kifejezők és súlyosak. Rövidek és metszők tudnak lenni, de mindig méltósággal teljesek. Terjengősség helyett, lényegbe vágóak, találók. Irodalmi, történeti és tudományos felszerelése széles méretű, de mindig ezeknek csak leszűrt lényegét adja s akkor is magából. Idézni a legritkább esetben szokott. Illusztrációi egyéniék, leginkább a biblia, a természet és élményei köréből.

Emlékezőtehetsége és bibliaismerete csodálatraméltó. Prédikációiban mindig 10—12, vagy még több utalás van a szenthelyek megnevezésével s ha valaki tudja azt, hogy konkordanciát, vagy lexikont a legritkább esetben használ, az előtt sokszor szinte megfejthetetlen. Amikor amerikai útján angolul, héberül és jiddis nyelven prédikált, soha egyetlen szót nem tévedett.

Emlékezőtehetségének ezt az óriási méretezését, születési kiválóságon kívül, köszönheti annak a két szaktudománynak, amelyet theologus korától kezdve előszeretettel művelt s amelyben magát specializálta is. Ez az ószövetségi exegézis és az egyházjog. Az ótestamentumi tudományok professzora a debreceni theologian az ő idejében Sass Béla dr. volt. Aki a héber nyelvészetet s az exegézist olyan pontossággal és alapossággal tanította, nagy gondot fordítván a nyelvezet tisztaságára és magyaros voltára s ezt olyan tudományos apparátussal és egész életét kitöltő cél formájában tette, ami csak Isten kegyelméből való nagy pedagógusok sajátja. Nem lehet érdektelen annak a megállapítása itt, visszapillantván most Baltazár egyéni stílusának kialakulására és keresvén ennek eredő vonalait, hogy olyan ótestamentumi bibliafordítások, mint amilyenek két magyar theologiai professzor: Sass Béla dr. debreceni tanár Amós és Hamar István dr. budapesti theologiai professzor Deuteró Esaiás magyarra való áttétele a bibliafordítások között a világirodalomban is a legkiválóbbak közé tartozik. Csak ilyen nagy pedagógusok tudnak nagyértékű tanítványokat is nevelni, akik nemcsak szaktudományuk elzárt légkörében élnek, hanem enciklopédikus műveltségükkel, nemes magyarságuktól átízzott lelkükkel és jellemükkel meg tudják adni s átplántálni azt az egyéni illatát a tudományos légkörnek, amit csak azokban a nagy tanítványokban láthatunk, akikben értékeiket megsokszorozva tapasztalhatjuk.

Debrecen tudományos életének különleges fejlődése és elszigeteltsége nagy hagyományainak köszönhetette, hogy addig, amíg a többi egyházkerületek theologiai felfogásában az ujkon theologia vagy a XVIII. század racionalizmusa, főleg Kant és Hegel nyomán (sokszor a bibliai kritika túlhajtásaiban is) mind jobban érvényesült, így Kolozsvártt Schleiermacher pantheizmusa, Budapesten és Sárospatakon a tübmgeni iskola, Debrecenben csak igen erősen átszűrve érezte hatását és az egyházi tanrendszer sérelme nélkül. Debrecennek ez a magatartása lehet kritika tárgya és mellette, vagy ellene döntés is jogos lehet, azonban egy tény itt nyilvánvaló, hogy a debreceni theologus szellemi energiája nem öröltetett fel elméleti viták pergőtüzében és ideje is és alkalmá is volt bőven egyházunk szabadságiogi és autonómiai

kérdéseire vetni a figyelmét, annál is inkább, mert az öskollégium diákautonomiájának szervezettségében jobban kifejlődhetett jogérzéke, mint a világ bármelyik másik theológiáján. Baltazár innen merítette tudásának azokat az indítékait, amelyekkel az egyházpolitikában és az egyházkormányzatban olyan vezető szerepet vívott ki magának, melynek értékelése már a jövőre tartozik. Cikkei, amelyeket ebben a kérdésben leírt s közreadott, köteteket tennének ki s belőlük legjobban meg volna állapítható a magyar kálvinizmus életérdekéért vívott harcnak az utolsó emberöltőben minden legkisebb momentumai is.

S ha most összegezni akarjuk Baltazárban az igehirdetőt, a gondolkodót s az író, akkor azt kell mondanunk, hogy Baltazár ezekben is harcos egyéniség. De csonka volna és színtelen ez az ismertetés, ha jellemének egy másik alkotó vonását figyelmen kívül hagynánk. A harcos szíve mélyén pihen az álmodó. Ez magyarázza meg s teszi teljessé életét. A zene, a szavak rithmusa, a magábanvonuló lélek csendes dallama. Életérzésének legmélyebb rétegéből előtörő tiszta forrás, melynek kútfejét azok, akik a fórumon a gúny, a bántás, a csalódás, a gyanúsítás keresztüztében állanak, igyekeznek jó mélyen elrejtteni. De mégis onnan nyerik kedvük derűjét, stílusuk színét és aranyát, szavaik zenéjét, simogatásuk melegét. Es oda mennek, amikor megfáradtának... a csendes elámulások, boldog kiáradások, erőfogantatások partjaira.. . ahol igazán az örökkévaló vizeknek illata száll.

Milyen megnyugtató és szép az, amikor a prédikátor költői vénája zsolnárrá válva zeng ki a világra, a lélek csendes órájában, amikor a harc hangja zenévé szelidül.

Baltazárnak, az igehirdetőnek és énekszerzőnek, a zsolnárfordításokon kívül, három saját éneke került belé az új énekeskönyvünkbe. Az egyikben, a felszentelt lelkészek énekében saját maga pásztori lényét teregeti ki Isten előtt, „mint a takács az ő vásznát a napon“:

*Atyánk, Fiad felmagasztal,
Lelek között pásztorul,
E méltóság alázattal
Ím, előtted leborul,*

*Hisz' ügyis Te vagy minden,
Mi csak eszköz kezekben
Csak tükör kölcsön sugara:
Fényed vetve a világra.*

BALTAZÁR DEZSŐ, A POLITIKUS

BALTAZÁR POLITIKAI LIBERALIZMUSA. BALTAZÁR DEZSŐ PÜSPÖK EGYHÁZ-POLITIKÁJA

Baltazár Dezsőnek mindig azt vetették gáncsul elsősorban is, hogy politizál, mintha egy református püspöknek bűn vagy megbélyegzés volna politikával foglalkozni. Es ezt mindig éppen azok cselekedték, akik maguk is politizáltak. Innen származott Baltazár életének sok keserű tövise, amelyeknek békén való hordozásához sokszor emberfeletti erőre volt szüksége. Ebből származott Tisza Istvánnak iránta való tartózkodása, Horthy István főgondnok lemondása, gróf Bethlen István támadása, de ezt használták fel a jezsuiták, s a római egyház nagyhangú újságjai és politikusai lettek légyen vidéki tanítók, miniszterek, vagy a római egyház papifejedelmei.

Meg kell állanunk ennél a kérdéssel és tiszta szemmel belé néznünk, mert a mai ember tudatában valahogy félrecsúszott a kálvinista politika problémája.

Amennyiben a református vallás a személyiség vallása, ellentétben a tömegvallással, úgy hogy erővel az egész ember világlátását, életérzését és erkölcsi cselekvési területét áthatja és megtermékenyíti és amennyiben Istentől nyert képességeivel elhivatásának kikerülhetetlen parancsával az Ő képe és hasonlatossága megvalósítására igyekeznek, saját magában, családi életében, egyháza és nemzete kerületén belül való munkálkodásában, úgy egyetlen kálvinista ember sem kerülheti el annak a gyanúját, hogy politizál, még akkor sem, ha egész életében soha egyetlen pártba nem tartozott és egy politikai beszédet mégcsak végig sem hallgatott is.

De leszögezhetjük azt is, hogy a kálvinisták aktív politikai készsége, amellyel 400 esztendőn keresztül dacoltak Angolországban, Hollandiában, Amerikában, Svájcban, Német- és Magyarországon az elnyomatás, az absolutizmus, klerikalizmus, az internacionalizmus, a mindenféle reakció ellen és megteremtették a lelkiismereti, a gondolat, a szó és írásszabadságot, a liberális

és demokratikus egyházszervezeteket és nemzeti alkotmányokat, az igazi parlamentarizmust, a polgárosodást, megszüntették a hűbériség maradványait a a rendiséget, az előjogokat, a protektorátust, mind az embernek ugyanabból a szociális alaptermészetéből ered, amivel a legideálisabb társadalmi együttélést, a legfejlettebb alkotmányt akarja megvalósítani, a kálvinizmus nagy alapelve, az emberi léleknek Istentől leszármazott szuverenitása alapján. Római katolikus szerzők szerint például az európai forradalom és szabadgondolkodás a reformációval kezdődik, mely a „Testimonium Internum Spiritus Sancti“, (a szentléleknek belső tanulságtétele) elvével elvetette a külső emberi tekinthetlyt s az individualizmus fertőztette meg egész Európa levegőjét.

Már most, hogy csak éppen a papoknak nem volna szabad politizálni: ez meg nem kálvinista elv, egyrészt az egyetemes papság eszméjénél fogva, mert akkor a világiaknak sem lenne szabad, de meg azért sem állhat meg ez a felállítás, mivel éppen a papok azok, akik a kálvinizmus nagy elveinek s így az abban gyökerező politikai gondolat tisztaságának kifejezői, hirdetői és őrizői.

Ebből nem az következik, hogy minden papnak kell politizálni, mivel a politikum itt csak eredmény és velejáró, nem pedig cél. Sőt egyetlen papnak sem szabadna politizálni, aki széteső individualizmus féktelen csapongásai között meg nem látja az örök elvek irányvonalát.

A magyar kálvinizmus (pl. a hollanddal szemben) egyetemes politikai közvéleményét és szervezettségét lassanként olyan mértékben veszítette el, amilyen mértékben hullottak ki tudatából vallásának és történetének örök eszméi, élő bizonyágtételei. Viszont egész történelmünk azt bizonyítja, hogy ezeknek időleges feltámadásával igen erős politikai akcióképesség is járt.

Baltazár Dezső nem volt ú. n. vérbeli politikus, mert nála a politikum csak származéka volt elvéletének és rákényszerített védelmi rendszere ezen elvek megtámadásának. Politikáját mindig az elvi alapon állás megrendíthetlensége képezte. Ő nem mondhatta azt, amit Tisza Kálmán mondott, aki a 67-es kiegyezés előtt a kiegyezésnek legnagyobb ellensége volt, s midőn az megtörtént, szívvel-lélekkel Deák mellé állott, midőn előbbi pártállására céloztak: „Jobban szeretem hazámat, mint elveimet.“ Mert Baltazár örök elveknek egyetlen fundamentumán állhatott csak meg, az ő pásztori öntudata egyszerű, de megváltozhatatlan konzekvenciájával. Hogy az ideális életföltételt a politikai élet kompromisszumos világa eltorzítja és elnyeli, erről ő nem tehetett, de nem tehetek az ótestamentumi próféták sem, akik érezték ugyan Isten szuvere-

nitását és elhivatásuk nagy cél gondolatait, de a reálpolitika cselszövényeiben a felsőség és hatalmi tények könnyű prédáivá lettek. Egyéniségük erkölcsi ténye azonban az aktuális politikai konstellációk fölött a múlt időkre, az örökérvényűség kritikáját hordozzák magukban.

Baltazár 1898-ban, amikor a kultuszminisztériumban állást nyert, került szembe a politikával. Ez azonban akkor jelentette számára a komolyabb mérlegelés feladatát, amikor két év múlva megválasztották lelkésznek Szoboszlóra.

A millenium évétől, 1896-tól a világháború kitöréséig a magyar politikai élet s parlamentarizmus súlyos kríziseken ment keresztül. A Deák Ferenc kiegyezésének politikai felszámolása már a Tisza Kálmán által inaugurált szabadelvű pártban megkezdődött, s ennek a felszámolásnak utolsó akkordjai éppen azokra az évekre estek, amelyekből Baltazár politikai tapasztalatait vehette. Az 1896-os őszi választások után Bánffy Dezső báró kormányzópártja Szilágyi Dezső és hívei kilépésével és a klérusra s dinasztíára támaszkodó katolikus néppárt — amelynek vezetője gróf Zichy János Nándornak, az egyházpolitikai reformok leghevesebb ellenzékének örököse — állandó támadása miatt annyira elvesztette a talajt, hogy Bánffy 1899-ben beadta a lemondását. Utána Széli Kálmán bízott meg a kabinet alakításával. 1901-ben meghalt Szilágyi Dezső, s utána egy évre Tisza Kálmán, azonban az orthodox szabadelvűek fiában, Istvánban hatalmas vezért nyertek. Az új parlament az országgyűlés új palotájában kezdte meg működését nagy taktikai készséggel, de egyáltalában nem biztató kilátással. Széli Kálmán kormánya iránt a király bizalma már 1902-ben megrendült, s ennek oka az volt, hogy a kormány intenzíven ellene állott annak a legfelsőbb gondolatnak, hogy Ferenc Ferdinánd trónörököst, akit állandóan feszélyezett, hogy 1900-ban a magyar országgyűlés Szilágyi Dezső hatalmas beszédére Khotek Zsófia grófnővel kötött morganatikus házasságából született gyermekeit a trónöröklésből kizárta, Zichy, a katolikus néppárt vezére kísérje el oroszországi útjára. Széli Kálmánnak sikerült több nagy vívmányt elérni (a gazdasági kiegyezés, a civilista felemelése stb.), de az újonclétszám és a magyar vezényszó kérdésében támadt obstrukció miatt az ország Apponyi vitézkedése alatt 1903-ban ex-lex állapotba jutott, s eredménye Széli lemondása lett. Utána Tisza Istvánt designálta a király, de kormányalakítása Andrássy visszautasító válaszára megbukott, s így Khuen-Héderván Károly gróf horvát bán lett miniszterelnök Kossuth Ferenc s a függetlenségi párt segítségével. Még ebben az évben Papp Zoltán megvesztegetési kísérleté-

nek botránya miatt ő is beadta lemondását, s így újra Tisza István vállalta a kibontakozás munkáját. Az ugrai levél után azonban, Apponyi állandó s heves rohamai és Andrássy Gyula s vele a szabadelvű disszidenseknek a pártból való kivonulása után 1905-ben újra beadta lemondását.

Nyilvánvaló lett ezekből a kiegyezés nagy politikai művének csődje, s ezzel kapcsolatosan a dualizmus bomlása, mert az az egységesítő gondolat, amely Deák Ferencet inspirálta, a magyar és osztrák parlamentarizmusban elveszítette életképességét. A monarchia menthetetlenül megindult a szét-hullás felé.

Ez a politikai konjunktúra, amely a kiegyezés utáni álliberalizmusból a történelmi szellem törvényei alapján természetesen alakult ki, melegágya volt a demokratikus szabadszervezkedések palántáinak. Magyarországon történelmi tradícióval bíró speciálisan magyar polgári osztály nem volt, nem is fejlődhetett ki a szabadságharc és kiegyezés után Tisza Kálmán szabadelvűnek nevezett junker konzervativizmusa miatt, amikor 23 év alatt 54 új hitbizomány létesített Magyarországon, tehát jóval több, mint amennyit az egész feudális korszak létesített Lipót császártól 1870-ig (Ballá). A paraszt-birtokokon szintén ekkor szerveződött meg az a titkos hitbizományi rendszer, amelyet „egyke” neve alatt ismerünk (Pethő). Ezenkívül évről-évre nőtt a földetlenek és kereset-nélküliek száma, ami egyrészt az agrárszocializmusra, másrészt a fenyegető arányokban jelentkező amerikai kivándorlásra adott alkalmat. Ekkor vált szükségessé egy földbirtokreform szervezése, s vele együtt lépett fel komolyabb nemzeti agrárpolitika tervében a Mezőfi-féle agrárszocializmus, mely mind nagyobb népszerűsége telt szert az uralkodó pártok gazdasági programm-nélkülisége miatt.

De az idő tovább haladt, s a már megindult folyamatnak nem tudott senki ellene állani. 1906-ban Nyiry Sándor altábornagy mint királyi biztos feloszlatta a parlamentet. Tisza passzivitásba ment. A rákövetkező koalíciós kormány, Wekerle alatt a darabont-kormány romjainak eltakarításával foglalkozott az országban, a közösügekben viszont Lueger és a háta megett álló klerikális és nagy osztrákbirodalmi párt miatt semmire se mehetett. 1909-ben lemondott Wekerle is. Khuen-Héderváry Károlyt újra kinevezte a király 1910-ben, „hogy Deák Ferenc politikájának újjászervezésével és a szabadelvűek reaktiválásával új alapokat keressen a kormányzatra“. Ez sem tudott elérni semmit a fenyegető külpolitikai helyzet mellett sem. Utána Lukács

következett, a véderőreform, s a nagy obstrukció, Tisza házelnöki szereplése mellett, s végre Tisza István miniszterelnöksége s a balkáni II. konfliktus.

Ez idő alatt a politikai közélet teljesen demoralizálódott.

Az agrárius mozgalom mellett mind nagyobb és nagyobb agitációt kezdett a szociáldemokrácia, amely egész más vonalon fejlődött, mint akármelyik másik országban. „Jellemző erre — mint Pethő Sándor mondja —: hogy amíg Németországban a birodalmi gyűlés egyik legnagyobb pártja már a szociáldemokrácia volt, a francia köztársaságban pártok és politikai rendszerek függöttek támogatásuktól, addig itthon a Bánffy-rendszer közigazgatási és rendőri problémának tekintette a magyarországi szociáldemokráciát.. . mely születése percétől kezdve tagadta a magyar nemesség politikai vezetését, mellőzte a közjogi sérelmeket, szembeszállott az egész polgári társadalom nemzetiségi ideológiájával... viszont neki volt a legjobb, s legdiszciplínáltabb pártszervezete, ő rendelkezett hovatovább olyan tömegekkel, amelyeket bármikor az utcára dobhatott. A szociáldemokrata párt vezérkara az elhelyezkedést nem talált zsidó értelmiségi proletariátus soraiból került ki, s megértő szövetségben dolgozott azzal a szociológiai csoporttal, amely Jászi Oszkár vezérlete alatt — a Huszadik Század körül — gyülekezett. Ezek felismerték a magyar kormánypolitika mulasztásainak vészes következményeit. Nem volt titok előttük a magyar paraszttömegek elsomfordálása a nemzeti lobogótól.

Ehhez járult még a keresztyénszociális párt megalakulása. Szintén német import Ketteler mainzi püspök 1864-ben megjelent könyvében kapcsolja össze a munkáskérdést a vallási kérdéssel s római szempontok szerint támadja a kapitalizmust. Fellépése nem maradt elszigetelten, mivel protestáns részről Adolf Stöcker más alapokon ugyan, 1878-ban szintén megalkotta a keresztyén szociális munkáspártot. Római katolikus részről azonban XIII. Leó pápa, 1891-ben kiadott „Rerum Novarum“ című enciklikájával döntötte el végleg ezt a kérdést úgy, hogy pozitív tartalmat adott a keresztyén szociális szervezeteknek.

Magyarországra gróf Zichy Nándor hozta be a római katolikus restauráció jegyében, beállítva a magyar római katolikus püspöki kar patrónátusába.

Ezek között a körülmények között kezdett politikával foglalkozni Baltazár Dezső. Csatlakozhatott volna bármely nagy országos politikai párthoz is, amely a megtámadtatás és gyűlölet helyett tiszteletet és megbecsülést szerzett volna számára. De politikai szemlélete is abból a kálvinista vallásos tudatból indult

ki, amelyből lelkipásztori életstílusát kialakította, s módja lévén meglátni egyrészt a magyar reálpolitika fényes lángjai mellett is illuzórius voltát, mely szakadékait, tehetetlenségét és mely őt, mint lelkészt, legjobban érintette, gazdasági téren való elvszegénységét és programnélküliségét, másrészt a klerikális és aulikus politika homályban való térnyerését és erősödését, mely a szociáldemokrácia fejlődésével együtt a nemzeti eszmény és az individualizmus ellen és így a tiszta kálvinista szuverenitás-gondolat ellen tört, előtte állván népe fájó nyomorúsága és biztos züllése, nem maradt más előtte, mint egy olyan pártba való belépése, vagy olyan párt alakítása, melynek szervezésébe a saját maga teremtő hevületével részt vehetett.

Liberalizmusa kálvinista liberalizmus volt, amelynek sarkpontja a fidei komissum, a hitbizományok s a rendiség eltörlése volt. Nem vehetett részt tehát annak a szabadelvűpártnak a munkájában, amely a hitbizományokat nagyban szervezte, s melynek osztályjellege a régi guvernamentális szervezet kiváltságában, hogy minden dzsentriből tisztviselőt csinált s ezáltal a bürokráciát a tízszeresére fölszaporította, nyilvánvaló volt. Nem volt helye abban a pártban, vagy pártokban, amelyek ebből a gyökérből származtak, de ezek ellenzékében sem, amelyeket vagy a klérus és dinasztia kebelén nagyra nőtt aulikus mágnások vezettek, vagy amelyeknek átmeneti volta szemelláthatóan kiütkezött.

Demokráciája szintén református törzsről nőtt, amely a nemzetiség nagy családjában igyekezhettek csak teljes érvényre; tehát bármilyen nagy eszményű, de nemzetközi alapon álló párt is idegen volt szívének.

Segíteni pedig valahol kellett és akart is, mert belső feszültsége, alkotó természete nem tűrt tétlenséget élete egyetlen vonalán sem, s mivel leginkább elhatározó volt életében és hivatásában a saját egyházán keresztül való építés kényszere, a katolikus és aulikus főúri és főpapi reakció ellentétét választhatta csak s erősen segítette akciójában 1913. évben a Mezőfi Vilmos-féle agrárszocialista pártot. E párt programja liberális és nemzeti volt. Új földbirtokpolitikát s vele együtt a szekularizációt tűzte ki céljául. Legközelebb volt a kálvinista nép érdekeihez, mert a törpebirtokosság és a földnélküliek céljáért küzdött. S hogy milyen kimeríthetetlen éhsége a föld a kálvinista parasztnak, azt csak az tudja, aki egy nagy egyházi, káptalani, vagy főúri mamuthbirtokba ékelt kis kálvinista falunak a papja volt.

Sajnálatos folyománya volt a dolgoknak, hogy ezt az agrárszocialista irányt lassanként dezavualni igyekezett az a merész bujtogatás, amely Békés

megyében kezdődött s melynek vezére Achim András lett, holott ezzel a parasztforradalmat előkészítő fejvesztett iránnyal soha semmi közösséget nem vállaltak. Ez gyengítette meg és járatta le a Mezőfi pártját is úgy, hogy országos és vezető párt nem lehetett soha.

A párt politikai agitációjának modora miatt Baltazár, bár a liberális szervezkedés munkáját segítette és propagálta, de aktív részt benne többé nem vett.

Baltazár egyszer lépett fel képviselőnek liberális programmal, és pedig a koalíció idején, Tisza István figyelmeztetésére, hogy az 1848. évi XX. törvénycikk végrehajtásának tervezete a király előtt fekszik, azonban az a tény, hogy református lelkészek között köztársasági propaganda folyik s a lelkészek ezirányban fejtenek ki tevékenységet, nem lesz kedvező hangulattal az elintézés módjára.

Baltazár ebben a tekintetben is kálvini hagyományokon állott, amely szerint a felsőség is Isten rendeletére kormányoz s neki engedelmeskedni kell. Királyhűségéről több ízben is tett tanúbizonyságot s itt a fentt írt törvénycikk végrehajtásának megvédelmzésére felépített Nyírbátorban képviselőnek, azért, hogy programbeszédében bizonytságot tegyen a király mellett, a királyság intézménye mellett. Ezáltal kihívta elvbarátai elégtelenségét és hogy megbukott, azt éppen ezeknek köszönhette.

Ezután, bár éles szemmel kísérte, de lényegében visszavonult az országos politikától és mindig csak olyankor hallatta szavát, amikor református elvek, érdekek megvédése s felekezeti támadás kényszerítette arra, vagy az ország kátyúba jutott szekerének kimentésére komoly és hathatós tervvel állhatott elő.

Amikor Tisza István munkapártja megszilárdult és Tisza István maga is látván az agrárkérdés megoldásának égető fontosságát s komolyan foglalkozva vele, terveket is dolgozott és dolgoztatott ki s belpolitikájában élesebben körvonalozottakká váltak a régi tévedések és saját hatalmas egyéniségének igazán liberális tulajdonai: Baltazár belépett a munkapártba s annak tagja is maradt Tisza István haláláig. Sőt egyszer a párt tagjai előtt úgy is szerepelt, mint Tisza István bizalmának kizárólagos képviselője.

Baltazár politikai pályafutása az agrárszocialista párttól a munkapártig, mutathat ugyan töréseket külső vonalában, de belülről egy egyetemes elvnek, a kálvinista politikának és érdekeknek szolgálata. Ki mondja azt, hogy ilyen törések nagy politikai vezérférfiak életében nincsenek? Hacsak gróf Apponyi Albertet nézzük, aki ma az — „egész(?) ország dicsőítésének piedesztálján áll“

— és sokan a legminimálisabb hálának tartják a nemzet részéről családi birtokának visszavásárlását és adományozását, vagy akárkit is az utolsó emberöltőben szerepelt sok pártot változtató nagy politikusaink közül, mindenkinek le kell mondani sokak azon sajnálatos örömről, hogy Baltazárt politikai kritikájuk állandó médiumául specializálják a pártváltoztatás miatt. Ebben kiváltságot élveznek a jezsuita és klerikális lapok, amelyeknek nem a tárgyilagos ténymegállapítás a fontos, mert ők kálvinista skalpokat akarnak.

1914-ben bekövetkezett a világháború s vele megkezdődött Közép-Európa felbomlása. A Magyarországot fenyegető közös veszély tudata közös nevezőre hozta a különböző pártokat a védelemben. Baltazár már püspökké való választása óta nem politizált, sőt teljesen került az országos politika sűrűlódási felületeit. Lelkipásztori, egyházasztrálási munkája túlságosan is igénybe vette őt ahhoz, hogy más helyen is vitézkedjék. Es itt tűnt ki, hogy a lelki munkát, segítséget, építést mindig többre becsülte a közszereplésnél. A legelső alkalommal, amikor módját ejthette, a harctérre, a veszedelmek és borzalmak halálthozó helyeire ment a frontokon küzdő katonáknak lelki vigasztalást és bátorítást vinni. Itthon, bár a római politika árnyékvetése mindjobban nőtt ezenközben is, még a felekezeti sérelmeknek is csak az egyházunk keretein belül adott hangot s igyekezett, hogy azokon kívülre ne is hallatszódják.

Felfogására és munkairányára élénk fényt vet 1914. évi beszámolója s ezek a sorok: „Első pillanattól kezdve tisztában voltam feladatommal, hogy t. i. a vezetésemre bízottakat lelkük-testük egész energiájával bele kell állítanom a nagy küzdelembe, mely a családi kör jótékonykodásától, takarékoskodásától, lemondásától kezdve a hazafiúi szent kötelezettség szent folytonossága egész a lövészárkknál ásító halál torkáig. Mit tépelődtem volna a vértelen elméletek terén a felett, hogy a háborút igazolja-e a keresztyén vallás, elfogadtam történeti szükségszerűségnek és kényszerűségnek az egyedüli Mester mondása szerint, hogy t. i. „ezeknek meg kell lenniök“ s abba adtam bele minden erőmet, hogyha már meg kell lenni a háborúnak, a vége a mi diadalunk legyen. A lelkek megbékítésére, vigasztalásra buzdításra törekedtem, igyekeztem megláttatni a véres áldozatban is az Isten lelkét s a pusztulásban is a mindenható építő erőt. Örömmel tölt el, hogy lelkészársaim is ugyanezen úton vezérelték a közvetlen rábízottakat s hogy a dúló harcok legfergetegesebb helyén, ahol a kálvinista ezredek mutatták be a világnak a heroikus vitézség bírálatonfelüli klassziszát, abból a magunk szerény részét kikérjük mi is, akik nem kételkedéssel és keserű-

séggel, hanem rendületlen hittel és lelkesedéssel bocsátottuk a nemes harcolás útjára testvéreinket.“

Olyan tanúvallomás, mely egyrésről Baltazár jellemét és hivatásfelfogását, másrésről tisztánlátását mutatja be, amelyet az 1916. év végén a közép-hatalmak „ultima rációja“ a bűvárhajó hadjárat igazolt, hogy Magyarországnak csak egyetlen lehetősége van az élethez: a kitartás és a győzelem.

1916 november 21-én meghalt Ferenc József és december 30-án trónra lépett Károly, e néven Magyarország IV. királya s vele együtt megrendült Tisza István világpolitikai súlyú pozíciója, amíg a szavazójognak a király által követelt arányú kitágítása miatt Tisza 1917 május 22-én beadja lemondását. Innen kezdve az események zuhantak a teljes összeomlással járó kibontakozás felé.

1918 október 3-án a zsinati ülésen Tisza István bejelentette az atyáknak, hogy a háborút elveszítettük, határainkat azonban meg fogjuk tudni védelmezni. A keblek fellélegzettek: végre, négy évi rettentő bizonytalanság után a pozitívum, bármily keserves is. Október 16-án Wekerle miniszterelnök a képviselőházban bejelenti Magyarországnak teljes függetlenségét és önállóságát. Baltazár ezt jegyzi naplójába: „Nagy nap. Istenem! tedd sok boldogság kútfejévé!“ Október 23-án a királyi pár Debrecenbe ment. Baltazár abban a Nagytemplomban, ahol 1849 április 14-én a Habsburg-ház trónfosztását kimondották, a következő szavakkal fogadta őket: „Istennek nevében áldással fogadlak benneteket, felséges királyi pár, e templom csarnokában, hová e nagyságos alkalommal viszonos engesztelődés fátyola száll. A magasságos Isten jótetszése vegyen körül benneteket a kegyelem bizonyosságának fényes felhőivel, hogy legyen értelmes szívetek a bölcsességre, egyenes utatok az igazságra, készségetek a szeretetre, választottságotok hatalomra, dicsőségre, boldogságra Jézus által, akiben velünk egyenlő testvérek, Istennek gyermekei vagytok ti is, de elsők a szolgálat terhének, tisztességének és áldásának méltóságában. Amen.

Es azon a napon tört össze a képviselőházban a magyar jövő és indult meg a forradalom orkánja, amely csakugyan egyenlő földönfutó vándorrá, bujdosóvá tett királyt és alattvalót egyaránt.

A Wekerle—Tisza védelmi politikai front, Andrassy és Apponyi ellenzékbe menetelével összeomlott, néhány napig Apponyi — „az ország megmentője“ — uralma alatt állott a nemzet, hogy aztán belezuhanjon Károlyi és Kun Béla véres politikai mocsarába.

A politikai kulisszák tüneményes gyorsasággal változtak, hogy aztán

Magyarország a proletár diktatúra osztálygyűlölettől és vértől részeg orcájába tekinthessen belé.

Az országmentők elvonultak, hogy drága életüket megmentseék a jövő számára, de Tisza itthon maradt és itthon maradt Baltazár is.

Abban az izzó hangulatban, amelyben Tisza Istvánt megölték, Baltazár nem félt és nem késlekedett utánajárni Tisza holtteste hazaszállíttatásának és eltemetetésének, pedig akkor már nyilvánosan a régi történeti Magyarországnak csak igen kevés és igen kiváló jellemű közfunkcionáriusa mert mutatkozni. Baltazárnak ebben a kegyeletes kötelességteljesítésében kihívást láttak és úton-útfélen halálos fenyegetések hangzottak ellene.

Ehhez csatlakoztak a református egyház keretein belül mutatkozó, meglehetősen aggasztó forradalmi tünetek, különösen Pesten és környékén, amelyek személyes élüket szintén Baltazár felé fordították, pedig annak a körlevélnek a szerkesztésénél, amely a komoly kálvinista magatartás és magyar történelmi tudat megnyilvánulásának dekrétuma volt, Tisza István, akkor már ravatalon fekvő főgondnokon kívül — akit Chernel Antal helyettesített —, ott volt a magyar egyetemes református egyház mind a négy püspöke és minden főgondnoka, az erdélyiek: Zeyk Dániel főgondnok és Nagy Károly püspök kivételével. A körlevelet Baltazár fogalmazta és szövegéhez a halála előtti napon Tisza is hozzájárult, mikor Baltazár a Roheim-villai siralomházában élete kockáztatása árán is meglátogatta.

Ez a körlevél 1918. év november 1-én kelt. Baltazár, Tisza holttemével, amelyben a gúny, az üldöztetés és megcsúfoltatás, gigantikus és eltörölhetetlen erővé növelte a nemzeti eszményt s amelynek eredménye volt az, hogy amit az élő ember nem tudott megmenteni, azt a halott, a mártír könnyűszerrel megtette, leutazott Gesztre s onnan haza Debrecenbe. Ott és tanyáján, Zeleméren várta a dolgok forgandóságát.

Ebben a harcban egy olyan kiváló segítőtársra és barátira lelt Baltazár Csikesz Sándor akkori tábori lelkész, későbbi egyetemi tanárban, amely sohasem méltányolható eléggé. Ő állott mellette, mint a saját maga életének vérző és fájó problémáit is minden egyéni érzékenységtől mentesen, valami csodálatosan mély, tudományos kíváncsisággal szemlélni tudó, kivételes existencia, a harctér megpróbáltatásai között, azután 1918 november 16-án, amikor Wlasics Gyula báró a főrendiházat elnapolta s Baltazár vele nézte végig a népköztársaság megalakítását, hallgatta meg Hoch, Károlyi és Kunfi

Zsigmond beszédeiben a történelmi Magyarországnak véres párává való desztillálását.

Ezen az estén Debrecenben is megülték a népköztársaság kikiáltásának örömnepét, azzal, hogy Baltazárt is halálra keresték. Az Arany Bikában Baltazár legnagyobb gyűlölője, akiről így ír memoárjában: „vagyok elég keresztyén ahhoz, hogy nem adom át a történelmi megvetés utálatának azt az embert, aki... szervezte ellenem, családom, házam ellen ezt a tüntetést“ — agitációjára mintegy száz fegyveres indult meg lemásolni Tisza István véres tragédiáját.

Igen érdekes és a helyzet tényét megvilágító a verseci református egyháznak Baltazárhoz intézett következő nyilatkozata:

„A verseci református egyház közönsége a lapokból értesült arról a megtámadtásról, amelyben Főtiszteletűségedet az államforma átalakulásával kapcsolatban részesítették ellenfelei.

Mi azonban mindnyájan meg vagyunk győződve arról, hogy Püspök úr, miként a múltban, amit országraszóló nagy alkotásaival minden szónál hatásosabban bizonyított be, úgy a mostani nagy átalakulások idején is, a legodaadóbb és legáldozatrakészebb munkása, mint a legmagyarabb egyház vezére, ennek a szegény magyar hazának.

Emlékezünk reá, hogy Főtiszteletűséged már akkor biznyságot tett demokrata érzéséről és gondolkodásáról, mikor a szociális mozgalmakban való részvételért még gúny és lenézés járt ki nagyon sok helyről. De éppen ezáltal lett Főtiszteletűséged vallási és nemzetiségi különbség nélkül, tiszteltté és becsültté minden demokratikus gondolkodású és érzésű magyar ember előtt. És hogy illetén való gondolkodása és viselkedése által mennyi tisztelőt és jóbarátot szerzett a kálvinista névnek, azt mi, a végeken élő kálvinisták, tudjuk legjobban, akik, mint eddig, úgy ezután is büszkéek leszünk a mi szeretve tisztelt Főpásztorunkra.“

Közben az ucca mind jobban és jobban kezdte kivenni részét a politizálásból, egészen addig, amíg Károlyi és Jászi feje felett tücsapott az általuk megindított áradat és 1919 március 21-én az örültségnek és eszeveszettségnek vörös lapjába fojtott belé minden nemzeti érzést, tulajdont és erkölcsöt.

A Kun Béla és fegyencársai népbiztosságával megalakult tanácskormány első kormányzói ténykedései közzé tartozott a túszedés bevezetése. Ebben kiterjedt a figyelmük a régi Magyarország minden érdemes és közbecsülésben

álló polgárára és első megmozdulásából kirítt a nemzet és vallásellenes propaganda, melynek veszett terrorrá való átalakulása csak idő kérdése volt. Mit tehetett volna Baltazár egyedül. Itt nemcsak az ő személyéről volt szó, hanem arról az egész lelkészi karról, amely nem dőlt be a diktatúra világforradalmasító és átalakító kába ígéreteinek, mert ismerte már a papság sterilizálására vonatkozó intencióit a tanácskormány élelmiszer-jegyeiből kifolyóan, viszont szembehelyezkedni a Ludovikások dicsóságát jelentette volna s így Baltazár sok száz paróchia nyugalmára gondolva, „a munka jogán, kötelességén és méltánylásán felépült társadalmi és állami rend megszilárdításához való segítségnyújtás mellett, a felvilágosodásért, szabadságért, függetlenségért, demokráciáért, testvéri egyenlősítő szeretetért elsősorban munkálkodott, áldozott, szenvedett és mint mindig, most is szűkölködő református papság érdekeinek védelmét kén.”

Mit cselekedhetett volna mást? Baltazár Dezső, az ember, tehetett volna akármit, a püspök és az ORLE elnöke, akit egyesek úgy láttak, hogy nem eléggé szocialista s azért nem tudja képviselni eléggé a magyar kálvinizmust, mások, hogy túlságosan is az és azért nem, nem tehetett mást és egyebet. Éppen ez a kétoldali egyenlő intenzitású véleménynyilvánítás és támadás mutatja Baltazár cselekvésének helyességét. Es még hozzá, nem ő volt az egyetlen református püspök Magyarországon. Miért vártak hát mindent éppen tőle? Valószínűen azért, mert tőle várhatták egyedül. Vagy ne cselekedett volna semmit se? — Túlon túl sokan tették ezt akkor, semhogy Baltazár lelkiismeretfurdalás nélkül megtehetette volna.

A tanácskormány debreceni szervezetei vésztörvényszék elé cipelték és le csukták, a házában házkutatást tartottak, János nevű fiát besorozzák vöröskatonának, feleségét és gyermekeit halálra rémítették s házáat kifosztották.

Baltazárt 1919 április 20-án fogták el és vetették börtönbe. Bűnősként vitték a forradalmi vésztörvényszék elé Hatyegán-Héjjas és Sterbinszky parancsára. A fentiekén kívül Nagy Lajos, Hatvani és Benedek bírák ítélték fölötte. Kettő közülök kálvinista volt s egy zsidó. Nekik köszönhető, hogy Baltazárt — lakásán tartózkodás kötelezettsége mellett — kiengedték börtönéből. Pestre szállítani az oláh betörés miatt nem volt idejük.

Újra egy seb volt ez az idő a Baltazár szíven.

1919 április 23-án megtették az előkészületet a városházán a román hadsereg fogadására. A szovjet képviselői már 21-én elmenekültek a városból. Egy újabb sarcolás és szenvedés időszaka következett a városra s ebben csak annyi

elégtétel volt, hogy ezek nem magyarok voltak és az, hogy látogatásuk csak ideiglenes.

Közben Budapesten július 31-én lemondottak a népbiztosok s a magyarországi kommün megszűnt. A kormányzatot átmenetileg mérsékelt szocialista kormány vette át, Peidl Gyulával az élén.

Baltazár próbáltatása azonban tovább tartott. 1919 május havában egyházkerületi gyűlés hívatott össze Debrecenbe. Baltazár személyesen ment el Dumitrescu tábornokhoz ezen gyűlés engedélyét és rendjét biztosítani. Ekkor került érintkezésbe először a megszálló hadakkal. Majd, midőn Dumitrescut Mosoiu tábornok váltotta fel s vette át a megszálló sereg főparancsnokságát, Baltazár még egyszer járt nála a debreceni túszok ügyében. Mosoiu megígérte közbelépését s egy kommunistával ultimátumot is küldött a pesti szovjethoz, hogy amennyiben rövid határidőre ki nem bocsátják a túszokat, abban az esetben 140 kommunista családtagot agyonlövet.

Májusban megjelent Debrecenben Mihályi Tivadar, a nagyszebeni nemzetgyűlés elnöke, azzal a politikai misszióval, hogy az uniót Magyarország és Románia között propagálja. Magoss György főispán, aki Baltazárral együtt jelen volt ezen a megbeszélésen, a personális-uniót keresztülvihetőnek tartotta. Baltazár kijelentésében arra szorítkozott, hogy a bolsevizmus ellen közös érdekei vannak a két országnak, az érzelmi alap így meglesz, ha az oláh sereg ezt nem rontja el egyéni akciókkal, amelyek rekvirálásra és a közönség megszarolására irányulnak. Május 22-én dr. Magoss György főispán közölte Baltazárral a kormányzó tábornok kívánságát, miszerint a román király Nagykárolyba jön és elvárja, hogy Debrecen és Hajdú megye küldöttségileg eléje járul, megköszönni a bolsevizmus veszedelme alóli felszabadítást. Debrecen Mosoiu kezében volt, az ellenállás annyit jelentett volna, mint a várost kiszolgáltatni egy csőcselékseregnek, melynek rendbentartása akkor is csak bottal sikerült. A küldöttség a főispán, a püspök, a r. kath. h.-püspök, Lindenberger János, Degenfeld gróf és Sztankay Béla evangélikus felügyelő vezetésével elindult Nagykárolyba, ahol a király előtt Baltazár a következő beszédet mondta: „Királyi felség, a világot gyhennává gyűjtotta fel a gyűlölet. Minden eszmény megtagadásával dolgozott. A legnagyobb eszmény maga a szeretet, amely maga az Isten. Megtámadták, megtagadták ötet is, aki által van minden és aki nélkül semmi sincsen. Isten rendelése a királyok is. Istennek szolgálunk tehát, amikor üdvözljük felségedet, ki a minden hatalmat adó Isten

felkentje. Az Isten a szeretet és békesség első szolgájává kente fel Felségedet, kérjük tehát a tiszántúli református egyházkerület és a helybeli evangélikus egyház nevében, hogy minden hatalommal, mely Felségednek onnan felülről adatott, védje, oltalmazza a szeretet, békesség és szabadság evangéliumát.“

Ezután hálás szívvel emlékezik meg a védelemért és további pártfogását kéri a bolsevizmus ellen. A beszédnek az akkor feltörő római katolikus kurzus közvéleményében jelentkező visszahatására így nyilatkozott Baltazár: „A nagy-károlyi utat hazaárulásnak kiáltotta ki az új kurzus, amelyben a vezérszerepet igyekszik a jezsuita szellem játszani. Most már nyíltan lépnek fel a protestantizmus ellen s tartalom nélküli szabadosságnak bélyegzik. Meghurcolják a Tisza István szent nemzeti emlékezetét, reá akarják sütni a hitetlenség bélyegét, s benne csödbe jutottnak állítani oda a protestantizmust. Ha nekik nem szent a magyar mártír emlékezete, ugyan hogy is válogatnának az eszközökben, amikor az én erkölcsi vagy egyébféle megsemmisítem előttük kívánatos. Hogy milyen igazsággal mérnek, nyilvánvaló a nagykárolyi eset kezeléséből is. Hogy mi történt Nagykarolyban? Felelet: egy idegen állam fejedelmi képviselőjének fejezték ki köszönetüket idegen állam polgárai a bolsevizmus veszedelméből szabadításért. Ez a jezsuita beállítás szerint hazaárulás. Ennek az igazság arculverésével dolgozó irányzatnak azonban nem volt semmi szava sem ahhoz, amikor Romanellinek Budapest, sem ahhoz, amikor Tournadé-nak Szeged hasonló köszönetet fejezett ki.“

A mi vélekedésünk szerint, eltekintve attól, hogy történeti bizonyosságait gyakran láttuk annak, hogy református prédikátorok, főkurátorok, bírók és nótáriusok követve a pogány Attila elé kivonuló Leó pápa példáját, a politikai helyzet kényszerítése miatt a reformáció ideje alatt és után, különösen az ellen-reformációban úgy a török és német, mint a pápista püspökök hatalmi kényszere előtt való meghajlásukkal semmi erkölcsi konzekvenciát nem vontak magukra és egyházukra, mindig az illető tény rosszindulatú kihasználásán kívül, ízlésbeli kérdés az, hogy helyesnek találunk-e egy cselekedet felhánytorgatását, amelyet akkor *meg kellett* tenni.

Kétségtelen az, hogy Baltazár végig élve a nagy nemzeti lezüllés keserűségét, a kommunizmus sanyargatását saját személyében és ami még fontosabb, családjá és egyháza eltaposása féltésében, az ettől való megmenekülés érzésének kinyilatkoztatásába jobban belevitte szubjektivitását, ami természetes és érthető is volt akkor, amikor a Romániával való unió hangulatkeltésének meg-

indítása az erdélyi református mágnások körében Magyarország jövőjének egyetlen reális biztosíthatása volt a magyarság szupremáciájának tudatával.

Baltazár és családja megpróbáltatása azonban még nem ért véget. Debrecenben a püspök ellen két támadó front alakult ki. Az egyik a mi hitünk cselédeiből pár debreceni pap s érvényesülni akaró intellektuel ellenzéki vezetése mellett a vagongyári munkásság köréből, állandó kritika és izgatás által rekrutálódott. Ebben, a Baltazár elleni gyűlésben nagy megértésben fogtak össze a hyperliberális és politikai orthodoxia, valamint a vörös internacionális existenciák, a mindenre kész tömeggel. Amikor a polgári társadalom, mely Debrecenben sem volt szervezettebb s tettekésebb mint bárhol, legázoltatott, ez a frakció vezette Baltazár ellen a támadásokat. A másik természetes ellenfél volt a Debrecent hol tüzzel, hol vassal, hol a világi eszélyesség és praktika minden válogatás nélküli fegyverével rekatholizálni akarók sorából.

A római katolikusok a nagy debreceni tűz után a XVIII. század második felében telepedtek meg Debrecenben, s csendes és okos terjeszkedő politikájukkal, nagy tőkebefektetésekkel, állami támogatás igénybevételével fáradhatatlanul törtek célkitűzésük, a teljesen kálvinista Debrecen felelegyítéssel való rekatholizálására. Baltazár intranzigens református egyénisége igen erős gát és akadály volt céljaik megvalósításában, s ezért minden lehetőséget megpróbáltak eltávolítására, illetve leszerelésére.

A románok akkor, amikor látták Baltazárnak ezt a két igen erős helyi ellenzékét, viszont tudván azt, hogy Baltazár, mint az egyetemes református egyház lelkészi feje a protestáns külföld támogatására bármikor számíthat, nem merték nyíltan megtámadni Baltazárt, viszont az állandó denunciációkra a saját maguk érdekében is igyekeztek őt megfélemlíteni.

Ennek eredményeképpen történt Baltazár és családja ellen egy aljas rablógyilkos támadási kísérlet kint a zeleméri kistanyáján, 1919. év július 19-én. A támadás részletei: a fiú kínoztatása, a gyermekek fenyegetése, az édesanya örültségig való fájdalma, a zsarolási kísérlet, amely az emberből vadállatot csinál, mind nem tartozik ide. De kortörténetileg jellemzi az idők esélyeit: a püspök, Magyarország egyetemes református egyházának lelkészelnöke, a szennyes börtönben a kommunizmus alatt és a zeleméri erdő közepén a családjára tört martalócok karmai között.

„Debrecen közéletében — mint köztudomású — a forradalom, a diktatúra temérdek kárt okozott. Halmozta ezt a kárt az oláh garázdálkodás, be-

tetőzte a fekete reakció, amely oláh védőszárnyak alatt kelt ki, fejlődött, próbálkozott, hogy azután megerősödve, nemzeti színű takaróval fedeztetten tévessze meg Debrecen kálvinista polgárságának jóhiszeműségét is. Sok idő múlik, míg Debrecen régi hírnevéhez, dicsőségéhez méltó világosságban újra felveheti féltett történelmi szerepét.“ írja Baltazár.

Egyelőre bár helyi, de mégis nagyfontosságú eseményt jelent Baltazár politikai szereplésében az ú. n. „debreceni összeesküvés ügye. Ennek története az volt, hogy a debreceni lapokban 1919 október 16-án megjelent egy román kormányzósági rendelet, amely Szabolcs, Hajdú, Jásznagykunszolonok, Békés, Csanád, Csongrád megyékből egy külön vámhatárokkal körülvett zónát állapít meg s ennek magyar tisztviselőit is mingyárt kinevezte, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy ennek a tiszántúli résznek Romániához való csatlakozása nyilvánvalóvá váljék a külföld előtt. Ez azonban már nem a nagykirályi királylátogatás külsősége, hanem életbevágó komoly ügy volt, amelynek minden eszközzel ellene kellett állani. Az 1919. évi október 22-én tartott tanácskozáson Baltazár figyelmeztette az összegyűlteket, hogy „számolni kell minden lehető veszéllyel és ha számolnak és mégis készek a cselekvésre, akkor cselekedni kell. Mert az ilyen dolgokban sokkal jobb semmit sem tenni, mint a cselekvést megkezdem, aztán az első riasztó esettől visszafordulni s a félút szegyenével fejezni be a fellépést. Legjobb azonban megindulni, az út végéig elmenni még akkor is, ha az út végén akasztófa áll.“ Lelkes készség nyilvánult meg minden eshetőségre. Elhatározták, hogy másnap tiltakozó memorandumot adnak át Michaesku tábornoknak, akinek idejében a román rablások és kegyetlenkedések a Mosoiu tábornok idejében elért mértéket messze túlhaladták. Másnap Dicsőffi József lelkész lakásán Vásáry István, dr. Kőrössy Kálmán és dr. Hubert Ottó által szerkesztett memorandumot felolvasták, azt elfogadták s Baltazárt kérték meg, hogy beszéd kíséretében átadja a tábornoknak. A memorandumot Márk Endre polgármester, dr. Ma goss György városi tiszti főügyész, dr. Baltazár Dezső püspök^ Weszprémy Zoltán ny. főispán, dr. Dicsőffi József lelkész, dr. Hubert Ottó törv. bíró, dr. Kenézy Gyula egyet, orvostanár, dr. Kőrössy Kálmán ügyvéd, dr. Galánffy János közjegyző, Csóka Sámuel főjegyző, dr. Vargha Elemér, dr. Tóth Emil, dr. Vásáry István városi tanácsnokok, Kondor Kálmán főszámvevő, Nagy József pénzügyigazgató, dr. Czeglédy Mihály vm. főügyész, Cseke Sándor vm. árvaszéki elnök, dr. Nábárczky Béla vm. jegyző, dr. Kun Béla egyetemi tanár, dr. R. Kiss István,

dr. Orsós István egyetemi dékán, Ekly József birtokos, szóval Debrecen város vezető emberei mind aláírták. Ez a jegyzék erős tiltakozást tartalmazott az idegen hatalomnak a közigazgatásba való beleszólása ellen. Baltazár beszédére a tábornok toporzékolni kezdett s kijelentette, hogy az összeesküvőket hadbírótság elé fogja állítani. Ezzel távoztak. November 5-ére meghívást kaptak az összeesküvők a kormányzósági hivatalba. A kormányzó azzal kezdte, hogy domnu episkop Baltazár jelen van-e? amelynek tényét nem nagyon barátságos kifejezéssel vette tudomásul. *Úgy látszik Baltazár már nem mutatkozott Őszent-sége* nimbuszában előtte, amivel elődje ruházta fel menlevelében. A románok határozatot követeltek úgy, hogy a határozathozatalnál ők is jelen legyenek, amire Baltazár a következő álláspontját fejtette ki: „Engem egyénileg nem veszélyez a román urak jelenléte. Felőlem jelen lehetnek, ha a határozathozatalban nem vesznek részt. Félre ne értsenek, amikor mégis azt kérem, hogy hagyjanak magunkra. En nem félek sem az itt jelenlevő tábornok úrtól, se a kormányzójától, se a királyától, se semmiféle földi hatalmasságtól. De nem mindenkinek olyan az idege, mint az enyém és nem mindenkinek olyan független az állása, mint az enyém. Ragaszkodom tehát nemcsak a külön határozathozatalhoz, hanem az azt megelőző külön tanácskozáshoz is.“

Ezt meg is nyerték. Bizottságot alakítottak, amely újra szerkesztett egy jegyzéket Baltazár lakásán, amire azt a feleletet nyerték, hogy másnapra fizessenek hét millió koronát különbeni megsarcolás terhe mellett. Másnap Márk Endre polgármester kivitte a kormányzónál, hogy ezt a hét millió koronát nem a tervezett közigazgatási szerv által egységesen, hanem a nyolc törvényhatóságtól a rájuk eső arányos rész szerint követeli. Debrecenre 600,000 korona esett, amely összeg hamarosan ki is lett fizetve. Ezzel több-kevesebb huza-vona után az összeesküvés ügye elintéződött, Az egész megfélemlítési eljárást a románok aztán arra használták fel, hogy a tiszántúli országrészt megsarcolják. Debrecen kitarásán megtört a románok beolvasztási tervezete.

Ennek az összeesküvés mozgalomnak a vezére Baltazár volt s ezt a püspök hazafias hűséggel vállalta. Mindenesetre olyan higgadt bátorságot és önmérsékletet tanúsított ebben a kérdésben, hogy méltán tűnt fel a román vezetők előtt. Ez a megpróbáltatása Baltazárnak még nem volt az utolsó. Folytatódott a románok kivonulása utáni időkből, amikor a vörös szélsőségek után a megtorlás lépett fel. De ez a megtorlás nem a jog és a törvény, hanem a szenvedély és a számítás keretei között nyert elintézt. Baltazár

számíthatott reá, hogy a vörös akcióval szemben jelentkező reakció szintén az egyéni érvényesülés és a bosszuló erőszak fegyverével akar érvényesülni, de azt nem hihette, hogy ellene, akit a vörös terror börtönbe zárt, olyan vehemens és pizkolódó áradattal fog megindulni, amint az megtörtént, pedig éppen ez volt a Baltazár körül forrongó aljas indulatú élet logikája.

Ennek vezériránya volt az: Baltazárt, a református püspököt, mint aki „a román fegyverek diadalmas előnyomulását megáldotta“, hazaárulónak kikiáltani, beleüvölni a köztudatba, azután Baltazárt: a zsidó liberális politikust, aki érdekből zsidóbarát, azzal az indokolással, hogy a zsidók tették a kommunizmussal tönkre az országot, újra kikiáltani hazaárulónak, pellengérezni és kivégezni az ország akkori politikai fórumán nagy gaudiumára minden fekete tollterroristának, s nyugalma a fekete fehér reakciónak, és végül harmadszor is hazaárulónak bélyegezni meg és eltüntetni a nagy politika fekete süllyesztőjében, nagyobb dicsőségére minden református embernek.

Baltazár ellen ez a lavina megindított még az oláhmegszállás alatt s folytatódott a nemzeti hadsereg bevonulása után is. Az eláztatásnak a politikájával kezdődött mindkétfelé. A nemzeti hadsereg parancsnoka: Hegedűs Pál tábornok először szintén ilyen megvilágításban látta Baltazárt, csak azután, amikor az elfedhetetlen igazság kiderült, látta be, hogy félrevezették s ezt Baltazárral levélbe közölte is.

Ugyanez történt pesti relációban is még 1919. év októberében, amikor gróf Somsich László és Neményi Imre együttes aláírásukkal felkérték Baltazárt Debrecenben a királyság pártjának megalakítására. Baltazárnak decemberben sikerült összehívni az értekezletet, amelyen jelen voltak gróf Degenfeld József, Márk Endre, dr. Galánffy János, dr. Fejér Ferenc. Szentkirályi Tivadar, aki a római katolikus egyház képviselőjében volt meghíva, kimentette távolmaradását. Még aznap este megjelent Baltazár lakásán s személyesen is kimentve magát, élénken érdeklődött aziránt: mikor kelt a Somsich levél s mikor az októberi dátumot mondta Baltazár, láthatóan megnyugodott. Nem volt nehéz ebből Baltazárnak kitalálni, mint ő maga megjegyzi: „hogy október és december közötti időben folyt ellene Budapesten az eláztatás keresztyéntelen munkája és méltán csodálkozhatott volna Szentkirályi Tivadar, ha a Szent-Anna utca előkészítő munkája után és dacára is megbízó levelet kapott volna Budapestről“.

1920 márciusában kivonultak a románok a meggyötört Debrecenből s

bevonult a nemzeti hadsereg. A kibontakozásnak még voltak zökkenői és akadályai, amíg egy esztendő múlva át nem vette a kormányt gróf Bethlen István, aki rettenthetetlen bátorsággal és okossággal vezette ki tíz esztendő alatt az országot a jogrend magaslataira.

Súlyos, rettentő felelősségű, de soha vissza nem térő alkalmat adott az Isten gróf Bethlen István atyánkfia kezébe, amikor az ország vezetése élére állította, arra, hogy a politikai, felekezeti, gazdasági és pénzügyi életben a tiszta helyzet teremtésével, a nemzet jövő életének óriási tervét megalapozza. — Bethlennek az akkori bel- és külpolitika zavaros helyzetében is tisztán kellett látni azokat a politikai vezérmotívumokat és látta is, amelyekkel az országot kimentí a süllyedés fertőjéből és nekiindíthatja annak az útnak, amelyen soha nem látott fejlődés következhetett volna be.

Bethlen azonban akkor, amikor a jórészt református Kisgazdapárt lejárásával a régi szabadelvű és utánakövetkező munkapárt Tisza hagyományokon álló pártfegyelmét és szervezetét annak hibáival együtt a vezetése alatt álló Egységspártba beleépítette s ezáltal a politikai életet a szabad vérkeringésétől megfosztotta, az ellenzék konstruktív képességét megtörte s ezáltal egy tisztán támadó mozgalommá tette, kétségkívül nagy alkotásai mellett is elveszítette a közösséget a nemzet momentán és élő érdekeivel. Bármilyen indokból tette is, de a tény az volt, hogy a világ gazdasági és hitelkríziseivel egyidejűen Magyarországon is együttjáró gazdasági válság és súlyosbodó pénzügyi helyzetért mindenfelé Bethlennek s mamutpártjának politikai immobilitását okolták. Baltazár jól látta a lefelévaló süllyedés Bethlen által már elháríthatatlan iramát s azért igyekezett közbevetni magát s egy 12 pontból álló politikai tervezetet készített, amelyet felajánlott a legjobb segítő indulattal Bethlen István grófnak s amikor ő nem reflektált rá, újságközleményben kiadta. A 12 pont okos és higgadt liberalizmusa tartalmának hatalmas átütő ereje, segítőkészsége, még azokat is Baltazár mellé állította, aki Bethlennek komoly és őszinte hívei voltak. Emellett Baltazár angolországi és franciaországi útjaiban hazánk külpolitikai bajairól, Trianon átkáról és a segítség módjáról a legelőkelőbb politikusok előtt is a hazaszeretetének tiszta indulatával emlékezett meg, ami ma már kétségtelen is. Bethlen azonban, enyhén szólva, a maga részéről is egy súlyos taktikai hibát követett el, amikor a főrendiház 1930. év július 2-i ülésén megtámadta a saját püspökét és a köztudat szerint hazaárulással vádolta meg. Ugyanekkor jelentette ki vitéz Horthy István tábornok, hogy azért, mert Baltazár politizált,

mondott le a tiszántúli egyházkerület főgondnokságának eddig viselt tisztéről. Ezzel egyidejűen a Nemzeti Újságban megindult Baltazár ellen egy emésztő hadjárat is, annak a hamisítványnak a leközlésével, amely Baltazár beszédét tartalmazta volna, amelyet a francia kamara külügyi bizottsága előtt tartott volna s amelyet Bethlen párizsi ügynökei szereztek meg. Baltazár június 20-án tartott felsőházi beszédére várt válasz: ez volt. Az egész ország idegfeszítő csöndben várta Baltazár válaszát, amelyet meg is adott folytatólagos újságcikkeiben és Souliernek, a francia kamara külügyi bizottsága alelnökének nyilatkozatával.

Prezident Soulier nyilatkozata eldöntötte a vitát: Baltazárnak elégtétel szolgáltatott s a két nagy ember, Bethlen és Baltazár újra megértette egymást (Isten adja, hogy véglegesen), úgy hogy Bethlen István gróf, aki az 1931 júniusában kezdődő képviseléválasztáson újra Debrecenben lépett fel képviselőnek, Debrecenben először az első helyen: a Püspöknél tett látogatást.

Baltazár politikai szereplésére vonatkozóan most már összegezhethetjük azokat a tapasztalatokat, amelyek az ő életében állanak előttünk.

„Hogy míg az uralkodó politikai hatalom javára politizál valaki, addig megrovás nélkül teheti azt, azonban mihelyt annak bíralatában bocsátkozik, azonnal jönnek az „elvi kifogások“ az ellenhangulatkeltés, a marasztaló ítélet és a kivégzés.“

Hogy a nemzeti politikai liberalizmus és demokrácia Magyarországon az utolsó két emberöltőben, mely a internacionális ellen a nacionális, a burkolt autokrácia ellen a nyílt fundamentális, a pártabsolutizmus ellen a korszerű reformok, a mozdulatlan külpolitikai magatartás ellen öntudatos és jogos aspirációk, a társadalmi megosztás ellen az egységes front kialakítása, a szociáldemokrácia megsemmisítése helyett annak a nacionalizálása, a gazdasági, pénzügyi és felekezeti kisajátítási politika helyett az engedmény és jogkiterjesztés igényével lépett fel, a magyar államiság és integritás tudatával, a nemzet szellemi és anyagi, erkölcsi és társadalmi életszínvonala emelésének követelésével, a soha meg nem becsült, nem értékelt, meg nem hallgatott, kiirtandónak minősített „ellenzék“ hitelrontott és elnyomorított „kisebbség“ helyzetére szorított. Es ebben a kálvinizmusnak, mint természetes kisebbségnek, amelynek joga is, de szervezetlensége is nyilvánvaló volt, a megtúrt szerepet kellett viselnie.

Es még egy dolog, amely a kálvinizmus magatartását és szerepét az országos politikában teljesen súlytalanítani igyekezett az: hogy az utolsó 10 esztendő

politikai világának elrejtett és letagadott tengelye mindenek ellenére egy tény volt s ez: a királykérdés, amelyben a kálvinizmus álláspontját nemcsak a magyar történeti tapasztalat és igazság, hanem külpolitikai egyensúlyi helyzet is alátámasztja.

Ezért még sokat kell tűrni és szenvedni Magyarországon a kálvinizmusnak.

Baltazár Dezső egyházpolitikáját a protestáns politikai ellenállás folyamatossága jellemzi. Abban a gondolatkörben és ott folytatta tovább, ahol báró Bánffy Dezső — aki ellen az egész római katolikus reakció minden fegyverét harcba vitte — elhagyta. Iránya intranszigenens református és a megalkuvást kizáró mivolta miatt a református egyház keretein belül is némi ellenzékét szerzett neki a kálvinizmus elgyöngülő és lehanyatló osztályaiban, de igazsága és történelmi alapja, a kálvinizmusnak a reformkorszak utáni emberöltőiben letagadhatatlan alapokon találja igazolását.

Ausztria a reakció klasszikus földje volt, mint egy kiváló történetírónk mondja, s az osztrák ultramontanizmus szellemében kormányzott Magyarországon nehezen törhettek utat a felvilágosodás, alkotmányos és vallási szabadság eszméi. Mindazonáltal a Martinovics-féle ú. n. forradalommal megnyílt a reformkor, amelynek ereje a magyar nép egyetemes tudatában és közvéleményében gyökerezett. A diétákon róm. kath. képviselők és államférfiak, Beöthyk, Széchenyik, Deák Ferencek, Batthyány Lajosok, Perczelek, Klauzálók egymással vetélkedve igyekeztek biztosítani a protestánsok jogait és vallásszabadságát. Ez a közvélemény magával ragadta a róm. katolikus alsóbbpapságnak intelligensebb részét is, úgy hogy az 1844. évi III., s az 1848. évi XX. törvény-cikkek tényleg az ország közakaratának megnyilvánulásai voltak.

Az absolutizmus korában akadály nélkül vettetett meg az alapja annak az agrár-feudális és aulikus klerikális rendszernek, amely a kiegyezés szűrőin keresztül szivároghva megalkotta a parlamentáris konzervatívizmust, a felvilágosodás és szabadság legridegebb ellenpólusát. Könnyen és a legtermészetesebb módon ment ez végbe, mert a kiegyezés nem volt lényegében más, mint összhang a király és nemzet között“, de nem azért, hogy a királyság alkalmazkodott a nemzet egyéniségéhez s érdekeihez, hanem azért, hogy benne a nemzet megtagadta egyéniségét és nem érezte át legfőbb érdekeinek megsértését“, s így a magyar parlamentarizmus csak egy olyan szerkezet volt, amelyen keresztül a király föltétlen akarata érvényesült az ország közéletében.

Tisza Kálmán a kiegyezés kérdésében a királlyal szemben a nemzeti jogok teljes érvényesítéséért küzdött, amidőn azonban belátta küzdelmének eredménytelenségét, minden erejével azon dolgozott, hogy kezébe véve a kormányzatot, a helyzetnek megfelelően igyekezzék azt ellensúlyozni.

Innen indul ki az 1848 utáni valláspolitikai harcok gyökere. A kiegyezésen keresztülmentett konzervativizmus, amelynek legkiválóbb képviselője Zichy Nándor volt, az ő kezdeményezésében indította meg a római katolikus restaurációt olyan politikai konstellációk között, amelyek külsőségei ugyan ellenemondottak eredményességének, mert a közhangulat újra a megértés és kibontakozás jegyében állott, de amelynek alapja nagyon jól meg volt vetve a dinasztia és Ausztria hatalmi és életérdekeiben.

Még meg nem gátolhatta az egyházpolitikai törvények szentesítését és egyelőre a béke zászlója alatt állott, de már lefoghatta a kezét a királynak, hogy a jus placeti elvét érvényesítse a nemzeti társadalom egyöntetűségének biztosítása érdekében az alkotmányértő pápai enciklikák kihirdetése és érvényessége ügyében. A legnagyobb ellenzéke azonban e szabadelvű magyar törvényeknek éppen Zichy Nándor volt, akinek egyedül köszönhették a római katolikusok, hogy úgy az 1848. év előtti, mint az aztán hozott 1868. évi, 1894. évi vallásügyi törvények mindmáig csak papirosán maradtak meg jogrendszernek s a gyakorlati életben teljesen soha keresztül nem vitettek, mint a római katolikus egyház államvallási jellege fenntartásának akadályai.

Teljesen illuzórius volt magyar törvények hozása a felekezetek egyenlőségének és viszonyosságának biztosítására egy olyan helyzetben, amikor minden egyes törvény hozatala után megjelenhetett egy olyan pápai rendelkezés, amelynek törvénytörő keresztülvitele a legszélesebb körben biztosított. Ennek a gróf Zichy által „evangéliumi“-nak nevezett politikai reakciónak népszerűsítése a XIII. Leó, *Rerum novarum* című enciklikája alapján Magyarországon is a legszélesebb körben megtörtént, egyfelől a kongregációk, másfelől a keresztény szociális és katolikus néppárt, amely az aulikus-klénkálizmus egyenes leszármazottja által propagált, a Magyarország történeti múltjából hamisan átvett lényegében IX. Pius pápa (1854-ben) által megindított Maria kultuszban felvetett *Regnum Máriánium* eszmekörében.

Az 1855. évi konkordátum a protestánsoktól azt is elvette, amit II. József császár kegyelméből bírtak. Az 1861-ben megjelent nyíltparancs által pedig olyan szervezetet akartak reáerőszakolni, amely nem annyira az autonómia

eltörlésében hordta veszélyét, amit nyilvánvalónak láttak, hanem a református lélek sterilizálásában, megsemmisítésében. Az 1868: LIII. tc. csak félmegoldás volt. Közbe jött az 1870-iki vatikáni zsinatnak csalhatatlansági parancsa, úgy, hogy Deák Ferenc 1873 június 28-án a képviselőházban mondott nagy beszédében újra azon volt, hogy az állam és egyház, valamint a felekezetek közötti viszony s az egyes felekezetek így a római kátholikusok autonómiája is a megváltozott viszonyokhoz képest rendeztesse. A következő parlamentben pedig Szilágyi Dezső hatalmas jogi felépítésében megdönthetetlen érvekkel támadta a felekezeti jogok kisajjítását.

Így aztán az a kátholikus politika, amelyet úgylátszik a sors iróniájából neveztek „védelmi“-nek, odafejlődött, hogy a pécsi kátholikus nagygyűlésen 1907-ben már harci riadót fűjt, amely a következőkben összpontosul: „Ha a kátholikus nagygyűlés megalkotná azt a szervezetet, mely egyik legjelentősebb fordulójává válnék a magyar kátholizmus történetének, kezdete, kiindulási pontja lehetne a kátholizmust egyedül talpraállító konzervatív politika, a már pár év óta hangoztatott kuruc kátholizmus érvényesülésének, amely nem tűrne el többé semmiféle sérelmet, megtorolna minden bántalmat és a tömeg nevelésével és összetartásával hadsereget tömörítene a mögé az államférfiú mögé, aki még eljövendő s aki majd visszaszerzi sok opportunizmus által elengedett, sok körültekintéssel eljátszott jogainkat.“

Ehhez csatlakozott X. Pius pápa parancsából és akaratából a Kongregáció Concihi által Rómában 1907. évi augusztus 2-án kibocsátott házassági törvény, amely a vegyes vallású házasságokra az „ágyasságot s az ezen házasságból származott gyermekekre a „törvénytelen“ állapotot mondja ki. S amely a reverzálisokért való hajszát megindítja az 1841. évben kiadott pápai brévének felújításával kapcsolatban, amely az egyes házasságok kátholikus részről való megáldását reverzálásához kötötte s amelyet bár Ferdinánd király tetszvényével ellátott, de az 1843/44-1 országgyűlés heves vallássérelmi vita után elvetett. Folytatása volt ennek a Borromeus-féle 1910 május 16-án kibocsátott Edite Saepae Dei kezdetű enciklikka, amelyet királyi tetszvény nélkül a kalocsai érsek hirdetett ki, amely „a reformációt a modern tévelygések közé számítván, reformátorainkról a legnagyobb becsmérés hangján emlékezik meg“.

Hozzájárulván ehhez az, hogy 1900-tól kezdődően a mindenkori kormányokban ülő kultuszminiszterek, vagy államtitkárok jogfolytonosságszerűen kerültek ki a kátholikus konzervativizmus köréből, a kormány vallási politikája

a református miniszterelnökök alatt ellanyhult, nem is lehetett várni semmi-féle kezdeményezést arra vonatkozóan, hogy protestáns egyházi és iskola-politikai tárgyalások, vagy az állammal való viszony és felekezeti sérelmeink rendezése komoly alapon megindulhassanak, a protestánsok helyzete annyira tarthatatlanná vált, hogy már 1907-ben kialakult Bánffy megfogalmazásában a közös meggyőződés „valamit föltétlenül tenni kell! ”

Ez az általános és parancsoló szükséglet indította Baltazárt arra, hogy teljes egyéniségével belevesse magát az egyházpolitikába és politikai liberalizmusával irányt vágjon a tanácstalanságban.

IX. Puis pápának 1864. év december 8-án megjelent „Quanta Cura“ encikkájának „Silabus“ melléklete az államok szabadságjogi intézményeit s a felvilágosodást és a liberalizmust is elvetvén, azokat kárhuzatosaknak jelentette ki. Az egyház és állam közötti viszony minéműségének első nézőpontja innen indult ki az újkori magyar parlamentarizmusban, amikor gróf Zichy János a katolikus klerikális néppárt vezére 1898-ban lándzsát tört a liberalizmus ellen és nyíltan állást foglalt az egyházi állam gondolata mellett, amely betetőzése volt a klérikalizmus egyházpolitikai vitákban elfoglalt álláspontjának.

A második álláspontot gróf Tisza István képviselte, mint a reform kor vezéreinek: Deáknak, Széchenyinek és Eötvösnek politikai örökségét, amelyet a parlament az 1892. évi, az egyházpolitikai kérdések végleges megoldására irányuló nagy vitájában érvényesített is: az államnak és egyháznak kooperációja az előbbinek alkotmányjogi felügyelete mellett. Tisza élesen állást foglalt később, 1898 március 17-én mondott beszédében gróf Zichy ellen és hatalmas beszédében bebizonyította, „hogy a római katolikus egyháznak Magyarországon egy ellensége van és az: a katolikus néppárt“.

A harmadik nézőpontot Baltazár érvényesítette s vitte be a köztudatba 1903—08-ban a Magyar Szóban megjelent cikkeivel: szabad egyház a szabad államban. Baltazár jól látta, hogy a reform kor öröksége a legjobb intenciók mellett is és az elv legkiválóbb képviselői ellenére is addig, amíg a szekularizáció megvalósítva nincsen, csak burkolt államegyház lehet s ezért az eszmék teljes tisztázása végett tűzött ki még szerinte is távollevő, de elérhető és megvalósítható ideált egyházpolitikájának a sarkpontjául, mivel egészen nyilvánvaló volt előtte, hogy a valláspolitikai kérdéseket a felekezeti szellem szemléletétől nem lehet addig megtisztítani és a vallásszabadság és felekezeti egyenjogúság valóságát nem lehet addig elérni, amíg a római katolikus egyháznak

egyfelől egy internacionális szellemi és politikai, másfelől egy országos anyagi hatalom és erőtartalék áll a háta megett.

Ennek a politikai szemléletének a megvalósítása, a köztudatba való bevitele munkájában telt el egész élete. Elkezdte ezt a kétségenkívül hatalmas agitációt a nyilvános politikába való részvételével, folytatta a református egyház keretén belüli felvilágosítással és erről tett bizonyosságot a külföld előtt való mindennemű szereplésében.

Baltazár hangját és álláspontját aztán azonban egyáltalában nem a kálvinizmus politikai érzésének feszültsége tette, mert ez akkor sem volt túláradó, hanem a római katolikus rekatholizációs törekvés támadó voltával egyidejűen fellépő életfeltés természetes lendülete. Amikor kevéssel azelőtt, hogy a Lelkészegegyület-et megindították Szmrecsányi György kalocsai érsek azt a kijelentést tette, hogy „Magyarországon az evangélikusoknak olyan kötelet fontunk, amelyet, ha a nyakukba ránthatunk, soha fel nem kelnek többet“, igazán lelkiismeretlenség, vagy árulás lett volna még mindig a megalkuvásnak, vagy a hallgatásnak a politikáját folytatni. Amikor Apponyi Albert gróf kultuszminisztersége alatt az állam csak a Notre dame de Sion, idegen, katolikus apácaintézetnek 500,000 korona segélyt adott, akkor, amikor az egész református egyház államsegélye cca 3 millió volt és a református pap égbekiáltó nyomorának a Lelkészegegyület 1908. évi 7. számában oly elrettentő példáit olvashatjuk, akkor „már nem lehetett ölbetett kézzel állani és várni egy új reform kort, amikor nagy katolikus magyar férfiak küzdjenek újra a reformátusok jogaiért“. Akkor már, mint Bánffy Dezső báró mondta és mindenki érezte „tenni kellett valamit“.

Baltazár egyházpolitikája a református egyházon belül a tiszta zsinatpresbiteri elv és egyházalkotmány minden vonatkozásban való védelme és megerősítése, különösen a kryptokathohcizmus hatásainak végzetes veszedelme ellen való biztosítása. így és ezen az alapon követelte az 1904. évben megkezdődött Zsinaton „a tanítók és tanárok képviselőinek a presbitériumok általi választását, egyúttal képviseletet számukra egészen fel a Zsinatig. A lelkészválasztásban az egyházi közgyűlésnek szerepét, az adóról szóló részben a birtokaránylagos adózásnak a maximum nélküli keresztülvitelét tisztázta, illetve sürgette“. A zsinati törvény függelékében olvasható tiltakozás egyházi törvényhozásunkban idegen tényezők befolyása ellen első felerészeben szintén a Baltazár fogalmazása. A második fele gróf Tisza Istváné.

Az 1917-ben kezdődő Zsinaton az ő alkotása: az egyetemes énekeskönyv volt a főesemény. Már ennek a Zsinatnak ő volt a lelkészi elnöke.

Az 1928-ban kezdődő Zsinaton mint annak újra megválasztott lelkészi elnöke az egész törvény anyag letárgyalásának vezetésében és az irányításban egyik főtényező.

Felekezeti viszonylatban Baltazár egyházpolitikája az 1848. évi XX. törvénycikken, mint alapokmányon épül fel a teljes egyenlőség és viszonyosság elvi és gyakorlati keresztülvételének állandó hangsúlyozásával.

Ezt fejezi ki, amikor 1908-ban a felekezeti helyzetet a következőkben foglalja össze:

„Hazánkban az 1848. évi törvényhozás az alaptörvény méltóságára emelkedett. A XX. törvénycikkkel az egyházak közjogi minőségét kodifikálta és pedig a tökéletes erkölcsi, jogi és anyagi viszonyosság és egyenlőség alapján. Dacára azonban hat hosszú évtized elmúlásának, a tökéletes viszonyosság és egyenlőség csak papíron van. Dacára a tökéletes viszonyosság és egyenlőség jogi helyzetének, a felekezeti viszony az uralkodó államvallás tényleges állapotát mutatja. Megcáfolhatatlanul igazolja ezt a róm, katolikus egyház kiváltságok közjogi helyzete, a római katolikus vallásnak közjogi állásokra minősítő, a római katolikus szertartásnak államcselekmények külsőségeire kötelező kizárólagossága, illetve kiváltsága a római katolikus egyház által tervszerűen s egyház főhatósági utasításra folytatott nyílt hittérítés, a protestáns vallásoktatás gátolása, a protestánsoknak róm. kath. vallási cselekményekre kényszerítése, római katolikus temetők felekezeti kizárólagossága, jogellenes megadóztatások, szolgálmányoknak idegen felekezetűeken követelése és közhatósági behajtása, a csak kötelességgel, de nem egyszeres mind joggal is járó patronátus erőszakos fenntartása, római katolikus szerzetes tanítókra törvényben statuált kivételes állás, az eredeti szolgálatoktól megszabadult óriási egyházi vagyon szabad rendelkezésszerű birtoklása.“

Ezért áll ellene a legnagyobb erőfeszítéssel a „Junktim“-nak, amely az a politikai terv volt, hogy a protestáns egyházak hárommillió államszegényének s a vallásstudományi-alapok tulajdonjogával gazdagítandó római katolikus autonómiának törvénybe való becikkelyeztetése között megegyezés állíttassék fel.

Ugyanekkor emel szót a református papság nyomorának mikénti megoldásáról, az Országos Protestáns Szövetség létesítéséről és a teológiai akadémiák színvonalának javításáról és emeléséről, mint amelyek mind a protestantizmus konszolidációjában bent foglaltatnak.

1909. évben „A klerikalizmus lélektana“ címen hadat üzen a római katolikus néppárt fenyegető terjeszkedésének, kimutatván annak tisztán reakciós alapjait és törekvéseit. Majd „A fúzió és az ORLE“ cím alatt felhívja az ORLE hívei figyelmét a bekövetkezendő politikai alakulattal szemben való állásfoglalás milyenségére. Ezt így jellemzi:

„A klerikális reakció pártja a néppárt, nemcsak hogy a maga számlájára szabadon üzi veszélyes játékait, hanem sarkalatos politikai elveinek jegye alá állítja az egész uralkodó politikát. Ettől a közéleti mételytől való szabadulás reményét nyújtja a küszöbön álló átalakulás akár fúzió, akár guvermentális pártalakulás útján.“ Ugyanekkor a Protestáns Unió kérdésében szögezi le álláspontját, amely ebben a kérdésben elhatározó erővel befolyásolta a közvéleményt és foglalkozik Tisza István komáromi beszédével. Tisza István Komáromban a római katolikus püspöki karnak elismerését fejezte ki a Ne temere encyklika visszavonása miatt, azonban e visszavonást kísérő Instrukció rendelkezései feletti aggodalmait igen éles hangon intonálta. Baltazár a protestánsok figyelmét felhívta arra a veszedelemre, amelyet az Instrukció rejt magába s ez Tisza István gróf beszédével alátámasztva megindította az egész ország józan közvéleményének tiltakozását az eddig kiadott és Magyarországon a jus placeti ellenére kihirdetett pápai encyklikák ellen, egyben a protestáns egyházak keretein belül a jus placeti elvének bőséges megvitatását eredményezte, amelynek konklúziója az lett, hogy a királyi tetszvényjogot a magyar alkotmány-Jog alapján a király is csak az országos törvényhozás keretein belül, a képviselőház döntésével használhatja.

Ez igen fontos elvi döntés volt, amelynek leszegezésében a főérdem Baltazárt illette, aki a legnagyobb nyilvánosság előtt olyan hatalmas és megcáfolatlan érvekkel tudta igazolni álláspontját. Annál is fontosabb volt ez, mivel a királyi tetszvényjog törvényes szabályozásának már voltak jogtörténeti előzményei, így az „1843. évi büntető törvénytervezet hivatal- és jószágvesztéssel sújtja, akik a pápai bullát királyi tetszvény nélkül kihirdetik. Már benne volt Zsigmond 1404. évi és I. Ulászló 1440. évi IV. és V. törvénycikkeiben, melyek a Corpus jurisban ugyan nem foglaltatnak, de az 1848. évi alaptörvény törvényerőre emelte a legerősebb jogforrás: a szokás alapján. Igaz, hogy az 1861. évi pátens és az 1855. évi konkordátum eltörölte, de a koronázás és a jogfolytonosság visszaállítása után Ferenc József 1870 aug. 9-én a legfelsőbb elhatározással enuniciálta, hogy a tetszvény jogával a felelős kormány útján élni akar és fog.

Ennek az alapján a csalhatatlansági dogma kihirdetése miatt a székesfehérvári püspök 1871. évben, a rozsnyói pedig 1873. évben megdorgáltatott. Mindkét ügy a parlamentben letárgyaltatott. 1873. évben pedig az országgyűlés Trefort Ágoston kultuszminiszter javaslatára egy bizottságot küldött ki, amelynek feladata lett volna a tetsvényjog szabályozásáról való javaslat készítése. Ez azonban csak papíron maradt s a tetsvényjog kérdése holtpontra jutott, mert az 1878. évi V. te. 2. paragrafusával által annak végrehajtása már kétséges tétetett. Úgyhogy Szmrecsányi esztergomi érsek és Glattfelder Gyula csanádi püspök később is teljes „jogbiztonsággal“ halászhattak ezekben a zavaros vizekben, amíg a dolog odáig fejlődhetett, hogy az 1929. évi I. te. alapján a római katolikus egyház felett való államfői felügyeleti jogok is a pápa kezébe csúszattak át.

Ha már most Baltazár, úgy amint az ügyek azelőtt is intéződtek, a nyilvánosság teljes kizárásával, belkörüen a református egyház hatóságai előtt a kormánnyal való békés elintézés mindenkor meddőnek mutatkozott módján igyekezett volna elintézni a tetsvényjog, a Junktim, a reverzális, autonómiák, vallássérelem, az állami segítség és hozzájárulás, a tanítói nyugdíj, lelkeszi és tanítói kongrua, a hitoktatói és segédlelkeszi hozzájárulás, az iskolai és tanulmányi kérdések ügyét, ma ott állanánk, hogy a jogfosztottság mezítelenségében csak a koldusbotra támaszthatnánk igényt ebben az országban, ahol a szabadság és alkotmányosság szolgálatát, a kultúra és felvilágosodás ügyét a legtöbb vérrel legemésztőbb munkával mi reformátusok szolgáltuk az anyagi szegénység olyan fokán s az üldöztetések abban a helyzetében, amilyenben a hugenották kivándorlásuk előtt voltak.

Ezért, mert mindezeket, a református egyház életérdekét veszélyeztető kérdéseket nem a megszokott módon, hanem a nagy nyilvánosság előtt tárgyalta, az ország minden részében tartott beszédeiben és sajtóorgánumaiban nyerte el az „agresszív“ elnevezést, amely a református egyház keretein belől is sok ellenzöt szerzett neki. Lássuk a saját szavaiban, mit is jelent Baltazárnak ez az agresszivitása:

„Ha valaki fáradtságot vesz magának az ORLE hivatalos megnyilatkozásainak elolvasására, azonnal meg fogja látni, hogy ezek a nyilatkozások regresszívák-agresszívákra. Egyik katolikus nagygyűlés proklamálja a protestánspusztulást jelentő regnum máriánumot. Az ORLE védekezve vág vissza. Egyik katolikus püspök megtiltja kerülő úton pápista diákoknak protestáns középiskolákban tanulását, Róma nem engedi, hogy papjai nemzeti ünne-

pélyeken együtt fungáljanak velünk, a pápa a „Ne temere“ bullában ágyasságnak nevezi a protestáns lelkészek előtt kötött vegyes házasságokat és törvényteleneknek az ilyen házasságokból született gyermekeket, a római püspöki kar panaszkodik, hogy a protestáns egyházak többet kapnak az államtól, mint a római egyház, a pápa a „Mortalium animos“ iratában olyanoknak bélyegzi a protestáns egyházakat, hogy a velük tárgyalás paráznaságba vitele lenne Jézusnak; ezekre a támadásokra időrendben jött egymásután az ORLE részéről a visszaütés. És a sajnós az, hogy „agresszivitást emlegetnek nemcsak a római oldalon, hanem a protestánsok egyes köreiből is“.

1930. évben a pesti református egyházmegye közgyűlésén gróf Ráday Gedeon, a solti egyházmegye gondnoka, ny. miniszter, országgyűlési képviselő, Magyarország egyetemes református egyházának történetében a Teleki grófok mellett a legnagyobb történeti értéket képviselő családnak ma országos nagytekintélyű és befolyású tagja, felvetette a református papok politizálásának kérdését. Hogy ennek a kérdésnek a megvitatása a dunamelléki egyházkerületben milyen elvi megoldást nyert és például csak a legutóbbi képviselőválasztáson is hogy vitetett keresztül a gyakorlatban, az nem tartozik ide, mert itt csak Baltazárnak október 19-én adott válaszával kell foglalkoznunk azért, hogy ebből is kitűnjék Baltazárnak a papok politizálásáról s így saját magával szemben való álláspontja

„Mi álljuk az elvi alapon való megvitatást és amint a múltban, úgy mostan is az az álláspontunk, hogy a papokat ki kellene kergetni a politikából és az evangélium gyönyörűséges mezejére határolni. Akad ott dolgunk elég is és minden földi dolognál felségesebb is. Nagy ünnepnapként üdvözlőnk azt a napot, mely a papokat kirekeszteni a politikából. De ez a nap csak akkor lenne igazi ünnepnap, ha mindenféle felekezeti papnak egyforma hatállyal tenné ki a szűrét a politikai táboron kívül. Ez elvi megoldás volna. A római egyház azonban, mint elsősorban politikai egyház, mindig másképpen fog gondolkodni. Neki a föld hatalma kell... Ami a római egyházban erő és élet, az: politikum. .. Ezért politizáltatja papjait és pedig akármilyen színű díszmagyarban történjék is, mégis mindig internacionális politikával. Amíg Róma így, internacionálisan politizáltatja a maga papjaival, addig minékünk politizálni kell nacionális értelmű és tartalmú politikával... A papok politizálásának jogát és kötelességét különben — nagyon helytelenül — a magyar törvényhozás kodifikálta is, amikor a főpapságot, mint ilyent, hivatalból vitte a legpolitizálabb intézménybe, a törvény-

hozásba és újabban a papságot a városi és vármegyei törvényhatósági gyűlésekbe is. Ilyen hibás elvi alapon politizált Prohászka püspök, mint a kurzus uralkodó politikai pártjának elnöke, politizál Bangha páter, mint a k. sajtóvállalat lelke és Vass József, mint népjóléti miniszter. Ilyen hibás elvi alapon politizálnak a protestáns papok s közöttük a püspökök is, már t. i. közülük azok, akik a védekezés okából ezt a nemzet és egyház fontos kérdésének tartják.“ Baltazár egyházpolitikai ténykedésének, sajnos, itt csak nagyon rövid kivonatát adhatjuk, mert hiszen ennek méltatása egy olyan munkáséletnek tartalmában, mint az övé, köteteket tölthetne meg. így csak a kivonatosnak tisztán elvi leszögezés formájára szorítkozhatunk. Ilyen fontosságú pl az 1913. évi XIV. tc.-nek a néptanítók fizetésrendezésével kapcsolatos azon megállapítása, miszerint dacára annak, hogy ezen törvény a javadalom emelésében lényeges haladást jelent, nem hozta meg református egyházunk számára azt a megnyugtató hatást, aminek elvégre már érvényesülni kellene a népiskolai oktatásügyünk legegységesebb érdekében, s amelyben nem kis veszély rejlik, mert a jobb tanerők szelekciója már is megindult az állami iskolák felé s az általános színvonal süllyedése hova-tovább elkövetkezik. Ilyen, mikor még ugyanezen esztendőben a világháború kitörése előtt rámutat az evangélikus és református két protestáns egyház viszonyában az eddig összetartó felfogásbeli és szervezetbeli egységnek bomlására, mely megindult az evangélikusok azon sürgető kívánásaira, hogy a nagygeresdi egyesség felbontassék, s melyből pedig inkább evangélikus testvéreink vettek több hasznot. Baltazár itteni állásfoglalása a nagygeresdi egyesség pontjai mellett, mint ősi örökségünk mellett a két testvéregyház megértését a Protestáns Szövetség felé hozta közelebb.

Tiltakozik a kultuszminisztérium azon határozata miatt, hogy a missziói segély a missziói lelkészi fizetés alapjából kikapcsolatott, mint olyannal szemben, amely ellen a zsinat „óvást emelt — mint — a jóváhagyási és megerősítési záradéknak minden esetleges olyan értelmezése ellen, mintha egyházunknak akár javára, akár terhére az állami törvényhozáson kívül bármely más tényező kötelezettségeket állapíthatna meg, vagy megakaszthatná az 1848. évi XX. te. teljes végrehajtására irányuló teljes akciót“ stb. (A törvénykönyvben Baltazár fogalmazványa.)

Felszólal az állam 1925. évi egyházi és iskolai államsegélyének valorizálási kulcsa ellen, az egyetem létesítése ügyében vállalt kötelezettsége halogatása miatt, s felemlíti a „Hit és Rend“ protestantizmus által kezdeményezett világ-

akciójára vonatkozó pápai magatartás szertelen és fanatikus álláspontját. Aggodalommal állapítja meg a fenntartó terheknek és javadalmaknak az állam részéről az egyházra történt nagymérvű visszahárítását. 1927. évben komoly bírálatban veti fel annak a támadásnak a következményeit, amelyet Csernoch János esztergomi érsek intéztetett Glattfelder Gyula csanádi püspök által a protestáns egyházak ellen a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba is eljuttatott elaborátuma által. Követeli a törvényhozás és országgyűlés közbelépésével a dolog tisztázását s regnikoláns deputáció kiküldését.

1929. évben végre feladja önmagának a legsúlyosabb kérdést, miért nem teljesíti a kormányzat a református egyházzal szemben az alaptörvényből eredő kötelezettségeit akkor, amikor a legteljesebb egyetértés és legjobb viszony áll fenn az ország kormányzata és a református egyház vezetősége között? Miért nem veszi elő csak azoknak a vallássérelmi eseteknek is a tárgyalását, amelyre a református egyháznak többibeni sürgetésére is hallgatással felel.

Es ekkor jut el Baltazár élete tapasztalatainak summájához a református egyház nemzeti, politikai, felekezeti és elvi viszonylataiban, hogy t. i. míg a református egyház, a kálvinizmus a politikai, vallási és érzelmi konzervativizmus és reakció egyetlen és szélsőséges ellenzéke volt, addig benső életének feszítő-ereje, elveinek tisztasága, erkölcsök szilárdsága, hatékonysága és átütő ereje életformáló és megtörhetetlen volt s ebben biztosan hordozta jövődjének zálogát, abban a pillanatban azonban, amikor a középút biztatóbb kilátásainak nyugodalmasabb, de megalkuvóbb talajára lépett, elveszíteni látszik eddigi élete összes eredményeit, s a szociáldemokrácia példájára a levegőben lógó Mahomet koporsójának helyzetébe jut. Mert a szociáldemokrácia is olyan mértékben veszítette el pozíciójának biztosítékait, amilyen mértékben sajátították ki elveit és tették szélsőséges irányzatokká azt a bolsevista irányok és kommunisztikus törekvések. Éppen úgy, amiként a kálvinizmus elveit a szekták igyekeztek ki-sajátítani s lelki feszültséggel megtöltvén nagyobb hatóerőkké váltak körükben, mint ott voltak, ahonnan vették.

A jelenben a kálvinizmus féleredményekből akar megélni és ez lehetetlenség. Az az ember, aki mindig levonta a konzekvenciákat magára nézve is, még ha fájdalmas is volt, annak életéből önként következik annak hirdetése, hogy a kálvinizmus megújulását csak a Krisztusban való teljes benső újjászületés, de ezzel egyidejűen a teljes erkölcsi és akaratbeli, tehát gyakorlati életberendezés és minden téren való ellenállás és állásfoglalás tudja csak megvalósítani.

BALTAZÁR DEZSŐ ÉS TISZA ISTVÁN GRÓF

Baltazár Dezső 1916-ban a világháború idejében püspöki kánonika visitáción volt Nagyváradon. Ebből az alkalomból tartott presbiteri gyűlésen megnyitó beszédet mondott, melyet ezekkel a szavakkal kezdett: „Addig, amíg gróf Tisza István él, addig nekünk, reformátusoknak, nem kell félnünk, hogy jogaink megcsorbítottak és fennállásunk végveszélybe döntetik, mert Tisza István grófban Isten mindenható és őriző kegyelme olyan erőt és hatalmat adott nekünk, mellyel minden támadtatások ellen dacolhatunk; de félek attól, hogy amikor Tisza István nem lesz többé, az eddig visszatartott erők, hatalmak és fenekedések sokszorozottabb mértékben fognak reánk törni s nekünk kötelességünk, hogy akkori megállásunkat már most biztosítsuk. Nem tudom mi fog történni, de a jövőt félttem. Erre a biztosításra leghelyesebbnek látszik a liberális és demokratikus és lelki szervezeti közösségekkel való együttműködés lehetőségének biztosítása, mivel a másik oldalról segítséget soha nem várhatunk.“ Ezek a szavak a református presbitérium minden egyes tagjában a lélek legmélyebb érzéseinek adtak hangot, mert mindnyájan tudták és érezték azt a mély igazságot, amit a jövőre az idők méhe hordott magában. Hiszen talán sehol sem tudták és érezték annyira, hogy Tisza Istvánnal a magyar önállóság ügye és a református egyház mennyire össze van forrva, mint éppen Nagyváradon Bihar vármegye székhelyén, hol mindenki személyesen ismerte őt s mindenki úgy nézett rá, mint a sziklára, mely a bizonyosságot jelenti. Azonban senki se gondolt akkor még arra, hogy Baltazár prófécijája milyen hamar fog beigazolódni. S itt még egyet kell megjegyeznünk: azt, hogy Baltazár a liberalizmust és a demokráciát tényleg a szó komoly értelmében használhatta Bihar megyében, mert azok, aki hallották, csak úgy, mint ő maga is, a szabad- elvűséget és demokráciát nem abban az értelemben ismerték, amint azt az akkori parlamenti álliberalizmus és politikai divatdemokrácia telhetetlen ellenzékes-

kedése példázta, hanem olyan fogalmak voltak előttük, amelyekben a jellem és érzület komolysága és célkitűzése volt az alkotó erő.

Baltazár Dezső dr. püspök és Tisza István gróf miniszterelnök viszonyával sokat foglalkoztak általában azok is, akik örültek és azok is, akik nem örültek volna a két hatalmas ember barátságának. Mi volt az oka, hogy Baltazár és Tisza közötti viszony sohasem mélyült el olyan barátsággá, mint például Baltazár és Degenfeld József gróf között volt, nem tudta megmagyarázni senki sem. Az egyik oldalról Baltazár keménységét, politikai állásfoglalását, jelleméből azt a részt, amelyet nem értettek, kifogásolták, a másik oldalról Tisza István junkerségét hibáztatták s sokan sajnálkoztak rajta, hogy ez a bensőbb barátság soha nem jött létre, mivel túlsókat vártak ettől. Pedig a helyzet az volt, hogy Tisza István, ha bensőbb közösségben lett volna Baltazárral, a legnagyobb valószínűség szerint sokkal kevesebbet tett volna érte és azért az elvárt és intencióiért, amelyet Baltazár képviselt. Mert amit a barátoknak megtagadhatott volna a miniszterelnök, azt nem tagadhatta meg a püspöknek.

Két ember egymás iránt való barátsága érzületük és temperamentumuk alap jellemvonásában gyökerezik. Az első benyomás a fontos; a megértési területek csak azután következhetnek. S két embernek igazán túl kell emelkedni önmagán, hogy egymást ilyen testi, vagy helyzeti indítékok nélkül szemlélhessék.

Hogy később ez a megértés közöttük bekövetkezett, az nem szenved kétséget.

Baltazár Dezső Tisza Lajos grófnak a nevelője. Geszten találkozott először, a geszti kastély ebédlőjében. Tisza István a református papok között két típust különböztetett meg s pedig már igen fiatalkori megfigyelése alapján. Tekintettel értékítéletének természetére, az emberben először is az embert látta meg s eszerint a papban is elsősorban a természetes embert látta, vagy amint ő maga írja egy fiatalkori levelében a „szenteskedő hypokrita kálomista jezsuitát“, a nem természetes, álorcáskodó embert, A fiatal Tisza Istvánnak ebben a gesztusában mintha Géresmek, tanítómesterének és nevelőjének szinte vaskos természetességű és konok konzekvenciájú pedagógiai elveire ismernénk, amely azonban csodálatosan megfelelt Tisza fejlődő robusztus egyéniségének és szellemi tisztánlátásának. Azonban Tisza István is gróf volt, atyja miniszterelnök s életsíkkuk meglehetősen távol esett azoknak az embereknek az életszínvételétől, akik minden külső és kedvező körülmények nélkül, tisztán és kizárólagosan

saját maguk erejére és okosságára voltak utalva. Akik teljesen öntudatos és zárt egyéniséget alkottak maguknak az élet furfangjai és támadásai ellen, anélkül, hogy fent jelzett szenteskedő vagy hypokrata természetűek lettek volna. Ezek az emberek nem voltak benne Tisza István szimpathiájának és megértésének sugárkörében. Tisza István gróf typusa Géresy volt: nagytehetségű, de érvényesülési vágy nélküli ember; vagy Széll Kálmán a nagyszalontai esperes, nem Baltazár, őket értette meg és értékelte, mint ahogy a cigánymuzsikát szerette az opera helyett. Ez a léleknek egy olyan természetes hajlandósága, amelyről vitatkozni nem lehet. Baltazár nagyon öntudatos és nagyon zárt természetű, vezérségi vágyaktól fűtött egyéniség volt, Tisza István számára is sokszor érthetetlen és ezért az ismerete s a szemlélődése elcsúszott rajta, a lényegét hiába keresve s nagy lelke szinte bosszankodva fordult el tőle.

És még egy szempont, amit szintén figyelembe kell vennünk itt. Tisza István hatalmas, szinte rendkívüli fizikumú ember volt. Emberfölötti erő-kifejtésre képes. A boncolási jegyzőkönyv megállapítása szerint olyan mellkasa volt, amellyel minden száz évben születik ember s én magam láttam édesatyám házánál, ahol sokszor megfordult, hogy egy tele búzás zsákot két kinyújtott kezével a szeme elé tartott, anélkül, hogy teste megmozdult volna. Az erő-próbáktól nem is tartózkodott soha s hogy cselédei is és a gesztiék is úgy szereték és tisztelték, abban jó része volt felettük gyakorolt fizikai fölényének is. A geszti kastély ebédlőjében is tartattak ilyen erőpróbák a Tisza fiúk és nevelőik között olyankor, amikor az öreg Kegyelmes asszony nem volt otthon s Tisza Kálmán gyönyörködve nézhette gyermekei teljesítményét. Egyik ilyen mérkőzésen Baltazár is jelen volt s István gróf nem bírt Baltazárral.

Nem hozza közelebb egymáshoz őket Baltazár későbbi politikai állásfoglalása sem. Bár azok közül a kijelentések közül, amelyeket Baltazárnak tulajdonítanak Tisza ellen, semmi sem igaz. Ezt maga Baltazár is megmondta a miniszterelnöknek akkor, amikor pártjába, a munkapártba belépett. Tisza szívesen fogadta, megismerte Baltazár életét irányító elveit, módszerét, életstílusát s megenyhült iránta. Amely enyhület mind nagyobb kölcsönös tiszteletnek engedett helyet, egymás szívében. A tíz évvel idősebb református atyafi meglátta kisebb testvérének életében a sebeket, vívódásokat, harcot, felelősséget azért az ügyért, amely mindkettőjüknek szent volt s melyre mindkettőjük az életét tette rá.

Pedig nagy elvi elválasztó különbségek voltak közöttük.

Dogmatikai, hitelvi és életnézeti kérdéseknek más pólusokon való állásából származtak ezek az ellentétek.

Tisza István szellemi fejlődésének csiráit Darkó Jenő Tisza István etikai eszméi című tanulmányában a stoikus és cynikus filozófiájának az alapjaiban találja meg. Innen származtatja le predestináció hitét és életének etikai vonásait. A stoa, mint a szerző mondja, a kálvinizmuson átszűrődve jutott el hozzá. A magam részéről nem tudom teljesen felfogni ezt a levezetést és értékelést. Egy képet láttam valahol, talán fametszetet, amely eddig az életemben a legdöbbenetesebben hatott reám. Az út szélén karóba húzott kurucok között egy öreg kálvinista kuruc ül a karóba húzva és stoikus nyugalommal pipázik. Nem! Ebben nem stoicizmus van, ebben hit van. Fiducia. Rettentő bizodalom a személyes Istenben, az isteni gondviselésben. Nem az anankéban, az élet kényszerében való megnyugvás, nem a még ennél is kényelmesebb fatalizmus, hanem a Krisztusban születő emberi lélek fönséges szuverenitása. Seneca és Kál vin etikai felfogása összhangban állhatnak egymással, valami különbséggel, mert köztük áll a Krisztus, akit a szerző nem említett meg, mint akinek etikai élettartalmából először még Kálvin és az említett egyházi atyák előtt merített Tisza István.

Es itten gyökerezik Tisza István hitelvi dogmatikai felfogása szemben a Baltazáréval, mert Tisza Krisztusban Krisztus liberalizmusát látta meg első-sorban, amely áttör az orthodox egyház kánonain, ha a lélek szabadsága úgy kívánja s nem tudta azt megérteni, hogy Krisztus teste az egyház, hogy misztikus formában bár, de Krisztus testét vesszük a sákramentomban, mint a Helvétika Confessió mondja, hogy a test bár részekre bomlik és elkorhad, mégis van testi feltámadás is. Mert Tisza nem látnoki és lelkipásztori lélek volt, zsenialitásában nem töprengő és vajúdo egyéniség, nem inspirált próféta, hanem hívő katona, halálában is győző harcos. Ezért tűnt fel talán neki is Baltazár merev orthodox kálvinista dogmatikája, a Confessiókhoz kommaíg való ragaszkodása rideg és üres formalizmusként, vagy ezeknek egyházalkotmányi vonatkozásában ezért látott valami kálvinista klenkázmust, mint ahogy Zoványi nevezte legelőször Baltazár álláspontját.

Az úrvacsorai kérdések és feleletek konventi tárgyalásánál és a Confessió kérdésében kerültek szembe először vitázókként. A vitából Baltazár került ki győztesen, nem azért, mint Zoványi mondja, mintha vele a kálvinista klenkálizmus győzött volna, hanem azért, mert itt Baltazár látott mélyebben és neki

volt igaza. A Confessió lelkipásztornál nem lelkiismereti kérdés, hanem hivatás-kérdés. Lényege kharizmatikus. Célja misszió.

Itt nem látta meg teljesen Tisza Baltazár kharizmáit, bár a saját magáét jól ismeri s arról bizonyosságot is tett a következő szavaiban: „Nem vak sors szeszélye hányja az emberiség hajóját cél és rendszer nélkül ide s tova, egy bölcs kéz vezeti azt, *megpróbáltatások*, szenvedések, vérontások szikláit és zátonyai között mindig tovább magasztos rendeltetése felé.“

De szinte lehetetlen volt az, hogy Tisza István, a világi pap és a püspök teljesen elszigetelten éljenek egymással szemben. Hiszen Tisza István, mint a dunántúli református egyházkerület főgondnoka, 1907-től kezdődően majdnem minden komoly egyházat érintő ügy tárgyalásán találkozott Baltazárral s ezt megelőzően is három esztendővel mint egyházmegyei gondnok s Baltazár mint egyházkerületi képviselő és később esperes együtt ültek a tiszántúli egyházkerület közgyűlésein, lehetetlen volt tehát elvonatkozni egymástól azoknak, akik egyformán égtek az egyházért. Baltazár még egymással vívott harcaik között is látta Tiszában a nagy református tradíciók örökösét és hősét, mert hiszen volt idő a magyar református egyház történetében, amikor egyszerre három Tisza ült három egyházkerület főgondnoki székében. Püspök korában elnöktársa gróf Dégenfeld József szintén rokona volt Tisza Istvánnak. Mint közvetlen szemlélője Tisza István családi, társadalmi életének, áldozatkészségének, munkavállalásának és egyházi munkájának; saját személye körül mennél jobban higgadt a harc, mennél inkább mosta el az idő az ellentéteket, annál inkább mind nagyobb és igazabb tisztelettel vette körül a nagy embert, s a belőle kisugárzó hatalmas személyi vonásnak, a közérdek, a haza, s az egyház mindig sürgetőbb javainak engedve, Tisza végre megállott Baltazár mellett. Ahol pedig ő megállott, ott megingathatatlan volt. Érintkezésük mélyebb, tisztább s kölcsönös becsűvé lett, amelyről bizalmasabb és gyakori érintkezésük, s a világháborúban sűrűvé vált levelezésük tanúskodik.

Attól kezdve, hogy 1913. év májusában Debrecenben tartott igazgatótanácsai ülésben, amelyben a főiskola átadását beszélték meg s határozták el az egyetem céljaira, s amelyben Tisza István is és Baltazár, már mint püspök is jelen voltak, s ahol Tisza még kételyekkel fogadta az új püspököt, 1918 október 30-áig, amikor az életben utolszor látták egymást Tisza lakásán, az ő egymáshoz való viszonyuk nagy változáson és revízióon ment keresztül.

De Isten nem engedte meg, hogy a két nagy ember viszonya barátsággá

érlelődjön e földi életben, mert ott, ahol elbúcsúztak, s ahol Baltazár figyelmeztette Tisza Istvánt az utca hangulatára, életveszedelmére és kötelességére családjával, egyházával és hazájával szemben, ott egy nap múlva gyáva és részeg bérencék golyói kioltották egyik legnagyobb magyar hős életét, akibe, mint Ravasz László mondja:

*„Minden benne volt, ami magyar, még végzetünk is.“
„Benne megnőve és elbukva önmagunkat látjuk.“*

Isten különös kegyelme volt Baltazár Dezsőnek, hogy Tisza István gróf temetését ő maga vállalta magára. Tisza Istvánt a magyar református egyetemes egyház a maga halottjává nyilvánította, s így ő járt utána, hogy a nagy halott temetése, aki minden igaz magyarnak halottja volt, jó rendben történhessék meg abban az időben, amikor a veszettség láza lobogott szét az ország vérrendszerében és mérges tajtékot hányt szerteszálllyel.

Nehéz feladat volt, mert Baltazár maga is, mint minden elővigyázó akkor a halál fenyegetésének listájára tétetett, azonban szomorú kötelességének szolgálatát, lehajtott fejjel, de félelmet és rettenést nem ismerve végezte el. A geszti sírtól egyedül Istenben bízó reménnyel indult meg szítáló esőben a történelmi Magyarország romjain haza, Debrecenbe, vinni és vállalni tovább sáfárságának drága és rettentő titkait.

Tovább élni és dolgozni nehezebb volt akkor, mint meghalni.

BALTAZÁR DEZSŐ AZ ALKOTÓ ÉS AZ ADMINISZTRÁTOR

1931. év április 15-én tartott gyűlésen Dókus Ernő tiszáninneri egyházkerületi főgondnok, Egyetemes Konventünk világi elnöke a megnyitó beszédben öt évfordulóról emlékezett meg. Gróf Bethlen István kormányelnöki működésének tíz éves, dr. Baltazár Dezső püspök püspökségének húszéves, dr. Ravasz László püspök püspökségének tízéves, dr. Révész Kálmán püspök életének hetvenedik születési és a dunántúli egyházkerület nagynevű főgondnokának, Balogh Jenőnek, tízéves főgondnoki évfordulójáról. Történelmi értékekben gazdag beszéde során így szól Baltazárról:

„Mielőtt eddigi gyakorlatunknak megfelelően, anyaszentegyházunk egy évi életének néhány mozzanatáról pár szóban megemlékezném, méltóztassanak megengedni, hogy egy olyan, eseményszámba menő kitüntetésről emlékezzen meg, amely csak a kiválasztottaknak jut osztályrészül, mert forrása nem a hatalom, hanem a Mindenható kegyéből és hittestvéreink bizalmából, szeretetéből fakad, s amelynek ünnepeltje azonkívül, hogy legnagyobb egyházkerületünkben református híveinknek több mint felét vezeti, irányítja, kormányozza húsz év óta nagy bölcsességgel, eréllyel, fényes eredménnyel, mint egyetemes egyházunk legfelsőbb közigazgatási szervének, az Egyetemes Konventnek ugyanennyi idő óta tagja és tizenegy év óta lelkeszi elnöke, működik itt is mindnyájunk örömére, dicsekedésére.

Egyetemes Konventünk 1911. évi üléséről felvett jegyzőkönyvünkben azt olvassuk, hogy azon a tiszántúli református egyházkerület képviselőjében megjelent dr. Baltazár Dezső püspök, akit a tiszántúli egyházkerület egyező akarata ültetett megüresedett püspöki székébe.

Nem akarok a tiszántúli egyházkerület ezen emlékezetes évfordulója megünneplésének elébe vágni, amikor az ő egész élete, működése lesz a hozzá

méltó nagy arányokban és részletekben megörökítve, közkinccsé téve, de korlátozva is vagyok időben, térben és a rendelkezésemre álló szellemi eszközök fogyatékosága által is, hogy én dr. Baltazár Dezső húszéves püspöki működéséről méltóan megemlékezzem, hiszen, ha az ő alkotásai közül csupán csak a debreceni tudományegyetemet, az Országos Református Lelkészegyesületet, a hajdúböszörményi fiú- és a nyíregyházi leánykálvineumot, a debreceni leánytanodát és tanítónőképzőintézetet említem is meg, már ezen alkotásaival is örök emléket állított magának nemcsak szűkebb hazájában, a tiszántúli református egyházkerületben és egész magyar református egyházunkban, hanem hazánk, nemzetünk kultúrája, művelődése, haladása terén is. En itt az ő, református egyházunk legfelsőbb adminisztrációja terén kifejtett önfeláldozó és nagyérdemű működésére, vezetésére kívánok rámutatni, melyet bölcsességével, nagy tudásával, munkásságával irányít és vezet és bár hazánk s egyházunk történetében a legnehezebb időkben jutott osztályrészül református egyházunk vezetése, vezeti azt olyan bölcsességgel, kitartással, eréllyel és kielégítő eredménnyel, mint a boldog béke idején nagynevű elődei közül talán egyik sem. Azon hitben, hogy nemcsak a főtiszteletű és méltóságos Egyetemes Konvent, de magyarországi összes híveink között sincs senki, aki ne osztaná ezen közvetlen tapasztalat útján szerzett meggyőződésemet, mély tisztelettel és igaz szeretettel üdvözlöm főtiszteletű elnöktársam öméltóságát püspökké történt megválasztásának 20-ik évfordulója alkalmából, hálásan köszönöm meg a köz érdekében kifejtett önfeláldozó, önzetlen munkáját és kérem a Mindenhatót, hogy áldja meg őt minden áldásaival, hosszú élettel, testi és szellemi erejének teljességével.“

Amit Dókus Ernő itt Baltazár életének legfontosabb tényének állít be, az az alkotó és vezető, adminisztráló mű. Tényleg Baltazár életének súlypontja az a lelki feszültség, amely csak egyik oldalon nyer kifejezést az eseményekkel szemben való magatartásában, azok formálásában; mozdulásának fontosabb indítéka azonban az építésben, az újat alkotásban, a szervezésben és vezetésben rejlik. Alkotásaiban két tényező nyilvánul meg, célkitűzésének biztossága abban a távolságokat józanul mérlegelő tisztánlátás és a koncepció aktualitása és a végrehajtásban való páratlan erély. Alkotásainak szükségességét mindig egyházának és nemzetének építése és kultúrszínvonalának emelése jellemzi. Egyetlen hatalmas életterv összefüggő részleteinek látszanak belőlről azok az alkotások, amelyek egymástól sokszor nagy távolságra állanak. Baltazár

tevékenysége a református egyházban mint alkotónak és szervezőnek egészen új korszakot jelent, amely megkezdődött a templomépítkezésekkel és folytatódott minden egyházkerületben a középületek emelésével. Ebben pedig nagy hatása volt Baltazár első nagy alkotásának, a Református Lelkészegegyesületnek, mely lehetővé tette, hogy az egész ország lelkészi kara évente egyszer összegyűljön és nézeteit kicserélje, problémáit megvitassa s vállalkozásaihoz kedvet és erőt nyerjen szolgálati és baráti közösségében.

Az ORLE megteremtésének történetét kimerítően írja le Lencz Géza egyetemi tanár a Lelkészegegyesület IV. évfolyamának 27. számában.

„Az eszme valószínűleg az alsóborsodi traktusban pattant ki s első terjesztője a „Magyar Szó“ felhívására 1906 november 22-én Budapesten összejött negyven lelkész volt, kik egy tizenkét tagú bizottságot küldtek ki az előkészületek megtételére, Morvái Ferenc nagyvátyi lelkész elnöke alatt alapszabálytervezet készítésével Harrar István és dr. Székely József bízva meg. Nagyjelentőségűvé a dolog dr. Baltazár Dezső és az alsószabolcs-hajdúvidéki református egyházmegyének 1907 február 20-án történt csatlakozásával lett, az egyházmegye ugyané gyűlésen az összes espereseket megkereste a mozgalom pártolása végett. 1907 szeptember 18. és 19-én volt az alakuló gyűlés, melyen ötszázhuszonheten jelentek meg. Elnökül dr. Baltazár Dezső szemeltetett ki, akit templomi szónokul is felkértek. Beszéde varázserővel hatott a jelenvoltakra és mikor egyhangú megválasztása után megtartotta elnöki megnyitóját a szekularizációról, az egész ország lázba jött a radikális hang hallatára. Több egyházi lap is állást foglalt ellene és az „Uszökvető és rendbontók“ egyesülete ellen. Baltazárnak a protestáns sajtó addig is kedves gondolata volt, most pedig belátta, hogy lap nélkül boldogulni nem lehet. Először a Debreceni Protestáns Lap melléklete gyanánt jelent meg a Lelkészegegyesület, hogy aztán 1908 dec. 25-én elérje nagykorúságát. Maga az elnök vette át a szerkesztést s a lelkes agitáció csakhamar 1700-ra szaporította a tagok számát. Százakra megy (1911. évben!) elnökünk vezércikkeinek, megnyitó beszédeinek száma. A klerikalizmus különösen kikapta a magáét. Így történt, hogy amin kezdetben megütköztek, lassanként kezdik természetes igazságnak tekinteni: manapság a szekularizációt egyházkerületen hangoztatják. A „bérmozgalom“ gúnyos elnevezés is megszűnt, a lelkészek nyíltan, felemelt fővel követelhetik a megfelelő fizetést. Az alapszabályok pedig elnökünknek annyi gyötrelmes küzdelmei után a végleges megerősítés stádiumába jutottak. De „eme türelmi korszak“ dacára a

reform-eszméknek egész sorozatát termelte az ORLE, melyek közül itt csak a Baltazár és utána Kiss Ferenc nevéhez fűződő Kálvineumot említjük fel.“

A Lelkészegegyesület megteremtése és a Kálvineumok felépítésének kezdete Baltazár esperességének idejére esik. Ezek megindulása után három évre püspöknek választják s itt bontakozik ki Baltazár alkotó tevékenysége teljes erejével.

„Ha Baltazár nincs, ORLE sincs. Ez tény.“ Mondja dr. Lencz Géza, Baltazár püspökké választásakor., Jobban oda van az szívéhez nőve, mint bármi más, érette mindent megtenni és mindenről lemondani kész lett volna. Kollégái iránti szeretetében valami titáni erő nyilatkozik meg. A szeretetnek ez a galvanizáló ereje nyilatkozott mostani püspökválasztásnál vele szemben, amidőn csaknem egyhangúan őt szemelték ki a tiszántúli kerület püspökéül.“

Baltazár a püspöki székkal együtt vette át elődétől, dr. Eröss Lajostól, a debreceni egyetem ügyét.

Magyarországon a harmadik tudományegyetem létesítésének gondolata először 1870-ben vetődött fel. Lassú forrása útján érlelődött a terv addig, míg 1880-ban egy legfelsőbb királyi elhatározás alapján köztudomásúvá is lett, az agitáció azonban csak 1905-ben indult meg az egyetem létesítéséért. Az állami költségvetésben 1910-től kezdve szerepel 50,000 korona alapösszeggel, amely 1913-ban két millió koronára emeltetett fel.

Az agitáció megindulásakor ebből Debrecen is kivette a maga részét, azonban tekintve azt, hogy Debrecenben régi és hön óhajtott terv volt a református felekezeti egyetem, a debreceni állami egyetem gondolatát egyelőre csak Tisza István gróf képviselte.

Eröss Lajos dr. és gróf Degenfeld József a tiszántúli református egyházkerületben a felekezeti egyetem létesítését propagálták, amíg Tisza István jó szemmértékkel vetvén mérlegre ezt a kérdést, tudta, hogy a felek ezeti egyetem a református egyháznak olyan megterhelését jelentené, amelyet minden eszközzel kerülni kell, viszont a debreceni egyetem jellegét úgy igyekezett körvonalazni, hogy református karakterét és a 350 éves múltú kollégiumhoz fűződő történelmi örökségét megtartaná. így indultak meg a tárgyalások az egyházkerület és az állam között s ebben a tárgyalási mederben volt az ügy akkor, amikor dr. Eröss Lajos püspök meghalt és Baltazárt püspökké választották.

Az egyetem kérdésében Baltazárnak a szerepe az volt, hogy minél erősebben kidomborítsa annak református jellegét, s személyi, különösen a profesz-

szórok kinevezésének kérdésében az egyházkerület befolyását teljes mértékben biztosíthassa.

Az 1911. évi őszi egyházkerületi tárgyalások végre az egyházkerület részéről meghozták azokat a megállapodásokat, amelyek az állammal való viszony rendezését teljes mértékben körvonalazták. Baltazár szerepe ebben az volt, hogy okos mérséklettel és előrelátással a tárgyalásokban biztosíthassa az egyetem református jellegét, úgy azonban, hogy az az államkormány részéről visszautasításra ne találhasson. 1911 október 28-án Baltazár az egyházkerületi küldöttség élén megjelent gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöknél és gróf Zichy János kultuszminiszternél, hogy a megállapodásokat véglegesítsék. Baltazár az előterjesztett javaslatban ragaszkodott ahhoz a módozathoz, hogy a theologiai tanári kinevezéseknél az egyetemi tanács által javaslatba hozottak közül az neveztesse ki, akinek a tiszántúli egyházkerület elnökségétől ajánlata van. A küldöttség, úgy látszott, minden pozitív eredmény nélkül jött vissza, azonban Tisza István gróf közbenjárására a határozatot már november 4-én közzölték az egyházkerülettel, melyben az egyetem létesítése a Baltazár által felállított keretek mellett elintéztetett.

1912-ben nagy politikai zavarok és a júniusban kitört országos sztrájk után az első törvényjavaslat az új egyetem felállítása volt. 1913 május hónapjában az átadást beszélik meg. A tervezetet Baltazár dolgozza ki s az igazgatótanács el is fogadta. 1914-ben pedig Jankovich kultuszminiszter halasztó indítványa ellenére az egyetem meg is nyílik. Első rektora Bernolák Nándor, a későbbi miniszter, a Kereszt-társaság elnöke, nagy római katolikus érzésű tanár, az első egyetemi körüli elnöke pedig Czeglédy Emánuel református segédlelkész, bölcsészethallgató lett. 1921. év június 5-én tartott névavató közgyűlésén a nagy magyar mártírról, gróf Tisza Istvánról neveztetett el. Ez idő alatt Baltazár az egyházépítés munkáiban is teljes erejével részt vett.

A Kálvineum szervezésén kívül, melyet ötszázezer korona tőkebefektetéssel Hajdúböszörményben a református gimnázium mellett létesítettek, s melynek munkálataiból Baltazáron kívül Kiss Ferenc hajdúböszörményi lelkész, kerületi főjegyző vette ki hatalmasan alkotó részét, már püspökségének második évében, 1912. évi egyházkerületi őszi közgyűlésen a következő bejelentést teszi:

„Demokratikus egyházalkotmányunk természetéhez tartozik, hogy az előkészítés és elhatározás munkái társas szervek hatáskörébe utaltatnak. Ezért

kötik le a hivatalos idő egy részét az ülésezések, melyeknek számát az elmúlt év folyamán az akadémiai internátus építésének előkészítése, a Szilágyi Mihály-intézet új palotájának felépítése, a diakonisszaképző-intézet szervezése a rendesenél magasabbra emelte.“

Amellett a társadalmi szervezés munkáiban is mint első ható tényező vitte új horizontok felé egyházát. Még ebben az évben elnöke lett a főiskola tanárikara által megindított „University Extension“ intézményének, amely arra volt hivatva, hogy a magasabb tudományok népszerűsítésével tudományos magyar intelligenciát neveljen a magyar kálvinizmus központján és közhasználatba vigye a tudománynak ama kincseit, amelyeknek birtokában hírnévre tett szert még országunk határán kívül is a debreceni főiskola. Ez az intézmény az egyetem körén belül is megmaradt és Nyári egyetem nagy tudományos nivójával az elmúlt esztendőben is mintegy 60 külföldi tudományszomjas érdeklődőnek mutatta be a magyar tudományosság klasszisát.

Ennek és a Lelkészképző-intézet keretein belül igyekezett megvalósítani Baltazár már a múlt évben felmerült tervet, hogy Debrecenben a Bombai hindu-magyar kutatóintézet mintájára annak pandantját a Magyar-keleti kutatóintézet tervét, mely a római katolikus nyugati és római orientáció ellenére, melyre már eddig is súlyos milliókat áldozott államkormányunk, illetve a kultuszminisztérium (lévén annak gyökere a római katolikus világösszeköttetés és kultúra fejlesztése és erősítése), Bethlen Gábor mintájára a kelettel való összeköttetésünk és a régmúltban gyökerező történeti hagyományaink felébresztésére és kutatására.

(Jegyzet: Bethlen Gábor „a legnagyobb magyar politikai lángelmék egyike, a tervekben termékeny fantáziával...” már gondolt indiai összeköttetésekre s évégből tanulmányozás céljából kiküldte egyik tudósát Sövényfalvi Dánielt 1629. évben, aki hírt hozhatott volna neki indiai összeköttetésünk lehetőségéről és Indiában az angolok terjeszkedésének terveiről. Hazatértében Konstantinápolyban megölték. Sir Thomas Rae-val, a nagy indiai kutatóval, aki az angolok indiai terjeszkedésének és kolonizációjának előkészítője volt, aki Londonban kiadott 1740. (828. p.) művében, melyben Indiában a turáni hún-fajú népeket kimutatja „kalandosnak” jelzi Bethlen keleti aspirációit, amelyeket az angolok viszont télies mértékben megvalósítottak — levéli összeköttetésben állott.)

Egyben a lelkipásztorok és az egyházak életének könnyebbítésére egyrészt a Magyar Köztisztviselők Szövetkezetében református osztályt szervezett, mint ezen szövetkezet igazgatósági tagja s alelnöke és egyik legnagyobb oszlopa lett a Dr. Kovács J. István theol. tanár, a dunamelléki egyházkerület főjegyzője által kezdeményezett Protestáns Hitel Szövetkezetnek, amely ötmillió dollár egyházi kölcsönrel megindította a templom és egyházi másnemű építkezések lehetőségét.

Ezeken kívül mint a Bethlen Gábor Szövetség társelnöke fejt ki tevékenységet a protestáns társadalom egységes erő kifejtése érdekében. Országos és helyi intézmények elnöke, igazgatósági tagja, megalapítója, munkássága a közéletben olyan széles területet foglal el, amely rengeteg másirányú elfoglaltsága miatt mindenkit csodálkozásra bírhat.

S ha még felemlítjük itt, amiről már előbb beszéltünk, a határvidéki egyházmegyékben végzett egyházszerző munkáját, az egyházkerület és Debrecen sz. kir. város között a nyomdavállalatra vonatkozó szerződést, a tanítónőképző-intézet és leánytanoda építését és felemelését, a Debreceni Kálvinisták Templomegyesület keretében végzett tevékenységét és még ezeken kívül azoknak a közintézményeknek szervezésében való részvételét, amelyekben mint a Konventnek és a Zsinatnak elnöke tevékenykedett és hozzászámítjuk ehhez azt az elnöki vezető, irányító, értékelő munkát, amelyet a száma nélküli tárgyalások, ülésezések, megbeszélések törvényalkotó fontos gyűlések alkalmával kifejtett s amelyekkel irányt szabott a magyar református élet folyamának nemcsak az utolsó 30 évben, hanem száz évre előre is a hajó kormányán a legvíharosabb és legkritikusabb időben állva, soha nem tapasztalt emésztő zivatarokkal küzdve kálvinista magyarságának öntudatával, elveiből, jelleméből jövőt formáló terveiből semmit és soha nem engedve, nem alkudva el, akkor látjuk, hogy alakja emberfelettire nő és élete Nébó hegyéről, mint a magyar kálvinizmus vágyának és váradalmainak ércbe öntött mértföldmutatója int a pusztai vándorlás rettentő sanyarúságai után a szabadabb jobb jövő országa felé, amelynek honfoglalását már ő megkezdette. Ő volt a legnagyobb tervekészítő és a legnagyobb vezér, a nagy építő a református püspökök közül, aki a kálvinizmusnak 300 esztendő óta szent elveiért folytatott barrikádharcába egységes tervet, örök célkitűzést és eredményes és győző harcmódot vitt belé s ezáltal kijelölte a kálvinista felsőbbrendűségnek és haladásnak irányát a magyar önállóság és nemzeti élet örökkévalóságba vivő útjain.

Nem lenne teljes a Baltazár mindennapi munkásságának s pontos munka-beosztásának képe, ha ide nem iktatnánk, hogy nagy küzdelmei közepette is volt ideje reá naponkénti kivétel nélkül keresztül vitt szent buzgalommal kilencszer olvasni el magyar nyelven és kétszer zsidó nyelven az ószövetségi szentírást, huszonegyszer magyar nyelven, háromszor görög nyelven, egyszer latin, egyszer német, egyszer angol nyelven az újszövetségi Szentírást.

BALTAZÁR DEZSŐ ÉS MUNKATÁRSAI

Nem lenne teljes ez a Baltazár életéről es működéséről szóló írás, hogyha meg nem emlékeznénk benne azokról a férfiakról, akik mint munkatársak és barátok Baltazár körül teljes egyéniségükkel, nagy tudásukkal, áldozatos indulatukkal és szeretetükkel igyekeztek kiformálni és diadalra vinni azokat az eszméket, amelyeknek szolgálatában Baltazár is egész életét eltöltötte. Egy nagy és nemes galléria ez, amelynek tagjai nemcsak a tiszántúli református egyházkerület történetének díszai, hanem egyetemes egyházunk életének is kimagasló egyéniségei, akiktől jórészt függött az utolsó emberöltőben a magyar kálvinizmus legtöbb intézményének és kulturális előhaladásának sorsa. De mint egyéniségek is érdekesek és jellegzetesek. Ebben a gallériában a legkülönbébb típusok vannak képviselve. Baltazár munkatársait nem nevelte maga mellé, a maga formájára, nem azok közül választotta össze, akik néki egyénileg voltak szimpatikusak, hanem akik az egyházban értékek voltak. Értékes emberek rendszerint erős egyéniségű emberek is. Így Baltazár és munkatársai között sokszor igen nagy különbségek voltak, de viszont az egyház építésének közös célja érdekében teljes megértésben és áldozatkészségben találkoztak. Baltazár nem az az ember volt, akinek a barátságban vagy a szeretetben egyénisége feloldódott volna, sőt erősebbé vált és megsokszorozódott, mint az olyan egyéknél természetes is, akinek lényében kevés vagy semmi feminitás nincsen. A férfi-jellem az együttharcoláshoz és alkotáshoz férfi-jellemet keres s ezeknek baráti érintkezése bár mélyebb, de mindazonáltal ridegebb. Aki Baltazárban szibanta gyöngédségeket akart keresni, azt nem találta meg nála soha, mint ahogy ezt az érzésformát az olyan emberek, akiknek életfeltétel a célkitűzésük végrehajtása, egyáltalában nem ismerik. Baltazár társasági és baráti érzése mély, de sohasem személyi érdekű. A személyi szolgálatokat soha sem értékeli, nem azért, mintha tényleg rideg vagy önző lett volna, hanem éppen azért, mert értékelési szemléletén kívül esett. A hízolgóket magában megvetette. Az ellenségeivel soha komolyan nem számolt, s a rosszat, amit vele szemben elkövettek, hamar el-

felelte, az eseteket hívő ember módjára mélyen meggyászolta. Idealizmusát és eszméi mellett való teljesen érdek- és önzésnélküli kitarását mutathatja az, hogy akárkivel tudott dolgozni és harcolni is az eszmény érdekében. Mellette és általa az értékesek nagyra nőttek, a kicsik és az opportunisták elkallódtak. Barátaival szemben is kemény és megingathatatlan volt, ha kellett, akárcsak a saját szívével szemben. Irányító és uralkodó szellem volt a nagy elvek szolgálatában, amelyeknek horizontját jól látta, jól ismerte a nagy akadályokat, s azért a kicsikkel való foglalkozást haszontalan pepecselésnek tartotta s átlépte őket. Ez taktikai hiba volt nála; az önadminisztrálásnak egy hiánya, mert amint elhaladt, a lába körül dudvarengeteg nőtt. Igaz az, hogy a paréj nem tudja megfojtani vagy elárnyékolni sem a fát, de életének sok kellemetlen szúrása éppen az volt, hogy az utat hozzá egészen ellepték.

Tisza Istvánról mondták, hogy ellenvéleményt nem tűrt. Baltazár lelkipásztori parancsot követett ebben, mindenkit meghallgatott úgy mint saját magát s tervet azután csinált. Ebben ellenfelei véleményét is megbecsülte. De a saját magáéhoz halálig ragaszkodott. Az 1913. vagy 1914. évi egyházkerületi gyűlésen egy iskolaügyi kérdésben az előadó javaslatához hárman szólottak hozzá: Baltazár Dezső, Tisza István és Jánosi Zoltán, a kiváló képzettségű fanatikus szociális érzésű debreceni lelkész. Három különböző típusú, hatalmas koncepciójú ember. Az egész egyházkerületi közgyűlés lélegzetvisszafojtva figyelte a három különböző vélemény nagyszerű és pompás védelmét. Végre Széll Kálmán nagyszalontai esperes közvetítő indítványában fogadták el a javaslatot. A három speciálisan magyar kálvinista típus közül a legszilárdabbat itt Baltazár képviselte, azt a típust, mely az életet a földön tovább viszi a végtelen felé. Ez azonban a személyiségek determinációján kívül fekvő kérdés, amelyre válaszadás már nem az emberé.

Baltazár munkatársai között első helyen kell megemlékeznünk Kiss Ferenc volt egyházkerületi főjegyző, aztán egyetemi tanárról és az ezévből elhunyt dr. Ferenczy Gyula v. egyetemi professzorról. Mind a ketten a magyar református lelkipásztorok enciklopédikus tudású és műveltségű fajtájához tartoztak, amelyből ma már, sajnos, az egész országban alig egy-kettő maradt. Az elsónél az érzésnek, a másodiknál az intuíciónak a lángja volt olyan, amely mindent meg tudott olvasztani. A magyar református egyház ügyének nagyobb hitű, temperamentumosabb és önfeláldozóbb harcosai, az igazságnak és a jövőnek hatalmasabb prófétái, mint ezek, a szellem és személyiség Krisztusban és magyar

lélekben való öntésformájának a legragyogóbb és legtisztább emberi remekei — nem voltak. Baltazár viszonya Kiss Ferenczel olyan volt, mint a keresztes vitézeké, akik a harc előtt magukat láncsal kötötték össze, s vagy mindketten győztek vagy ottmaradtak mind a ketten. Baltazár Kiss Ferenc akkor még püspökladányi lelkésszel „nem egy heves harcot megharcoltak az 1904 november 4-én megnyílt egyetemes zsinaton az egyházalkotmányi, részben a zsinatpresbiteri elvek következetes keresztülvitele és a tanítótság jogállásának javítása érdekében, sokszor keserűvé vált vitatkozást is kénytelenek voltak provokálni a progresszív adó bevezetése mellett, s annak készpénzfizetésben való megállapításáért. Kiss Ferenc volt a Kálvineum, a Jóléti intézmények, a ref. szeretetszövetség s általában az egyháztársadalmi törekvések megvalósításában az „indíttatás“, a „lelkes kéz“ és a „szolgáló lélek“ drága ereje. Ferenczy Gyula az ORLE közlönyének, a „Lelkészegyesületnek első szerkesztője, szerkesztője a Debrecenben megjelent „Debreceni Protestáns Lapoknak“, a szabad tudományos kritikai szellem, a református lelkiség, idealizmus történeti érzés legnagyobb ismerője és konquistatora. Mozgékony arca és hófehér bozontos haja lelkes és perzselő beszéde, csudálatos mélységekből egyszerre s váratlan felbukkanó gondolattömegei, szinte határtalan lelki érzékenysége és látása, óriási erudíciója, s mindez egyszerű puritán megjelenésében az intuíció szinte szent organizmusává tették őt. Hallgatóinak Atyja volt. A lelke olyan volt, mint egy ideges hófehér drága szárny, mely a magasságok levegőjéhez teremtetett s az volt a hivatása, hogy a földön elkopjon a gaz sepregetésében. Ebből a típusból való Görömbey Péter nagykállói esperes.

Mikor püspök lett Baltazár, első munkatársa: elnöktársa volt gróf Degenfeld József, a magyar református egyháznak egy darab jövője volt, amely a múltban élt. Testében igénytelen és kopott sátorház, amely személyiségének klenódiájában azokat a búzaszemeket óvta és tartotta meg csiraképes állapotban, amelyek a jövő kenyerének magvává pecsételtettek el. Nagyhitű, tisztajellemű, világoslátású, jövőtérző ember volt. Elete, tanácsa, szolgálata, barátsága Baltazárnak új látomások létrája volt.

Utána szentpéteri Kun Béla következik. Lelki sziluetje ebben a gallériában talán a legélesebb és legtisztább. A pap fia, mint az egyházzog egyetemi professzora, csak alapja annak az egyéniségnek, amely az egyházi szolgálatot is egy szent konzekvenciának látja és ezt olyan kristálytisztá judíciummal, a legmagasabb tudományos nívón tudja levonni a maga számára.

Ő és dr. Lencz Géza állottak Baltazár mellett akkor, amikor a kommunizmus kitörése miatt minden egyházi élet összeomlani készült és a romokon legalább a lelkészképzést igyekeztek fenntartani. Gondolkozás nélkül és ingyen ajánlották fel segítségüket és közreműködésüket. Dr. Kun Bélának, mint törvénytervezőnek és alkotónak hatalmas szerepe volt az 1928-ban megkezdődött zsinaton.

Márk Endre ügyvéd előbb a kollégium jogtanácsosa, azután Debrecen város polgármestere 1911. év óta Baltazár segítőtársa, meghitt barátja. Egész férfi, jó magyar és igaz keresztyén. Bátor, szókimondó természetű, tiszta kezű ember, akinek erős hite toronymagasságban emelkedett ki a kavargó szennyes áradásból, amikor Baltazárral együtt a román megszállás és a terrorok időiben hitvallást tettek magyar, református és férfi voltukról.

A háborúban, a harctéren került Baltazár mellé Csikesz Sándor egyetemi tanár, az ORLE főtitkára. Hatalmas munka, teher és fáradtságot könnyen viselő szervezet. Analitikus értelmiség, nagy idegnyugalommal és finom figyelő lelki-szerkezettel párosult óriási befogadókészségű szellem, pedagógus jellemű személység. Baltazárral járta végig a harctereket kint a lövészárkokban és itt bent a forradalmak és a vörös-fekete-fehér epidémia idejében, megrendíthetetlen lelki nyugalommal.

Baltazár amerikai útítársa Baja Mihály, a prédikátor poéta. Csöndes humora mint az aranypor szítálja be szívének életforrásait, hogy minden rímes, kicsi könnyű szaván is megérzik ez a drága nehezék. Kiterjedő lelkű jóbarát. Halkhangú érték, amely nélkülözhetetlen az életünkből. Szabolcska Mihály után a magyar kálvinizmus költői vénájának egyik legnagyobb élő dicsekedése.

Ezek és még igen sokan voltak azok a férfiak, akik a saját egyházkerületében mellette állottak, segítették. Csak typusait adhattuk itt Baltazár munkatársainak, a pap, a tanár, az arisztokrata, a jogalkotó, a politikus, a költő a gondolkodóban. Munkatársai akiknek nevét nem írhattuk ki ezekben a kategóriákban éltek és formálták Baltazár mellett azt az életet, amelyet neki adott az Ur! Meg kell említeni a püspök hivatalának vezetőjét: Futó András püspöki titkárt is, aki minden munkájának és minden érzésének hűséges s nagylelkű osztályosa volt. Ezek és még sokan és az egyetemes református egyház többi kerületeinek papjai és vezetői közül, akik körébe seregelve tartották és tartják azt a hidat, amelynek legmagasabb ívhajlata alatt a legtöbb terhet ő viselte és viseli, de amely hídon még átmentheti magát a menekülő kálvinizmus a másik partra, ahol Isten vár, amíg az ár a hatalmas cölöpöket az idő örvényébe mossa

A SZENVEDŐ

Baltazár mint alkotó és vezérlő egyéniség az élet rithmusának nagyobb, fokozottabb erejét sűrűsítette össze személyiségében. A harcós és az álmodó a lelke mélyén viseli bántalmainak és szenvedésének örök jegyeit, amelyek éppen úgy végig kísérik az emberi lelket egész az ítélet házáig, mint munkájának és eszköz-mi volta dicsekedésének érdemei.

A nagy küzdelmekkel és nagy eredményekkel teljes élet tele van tűzdelve az emberi bántalom töviseivel s ebben nyilvánul meg hősi vonása, mint az ősi mithykus eposzban, hogy amikor a harc-ban a hős meghal, nem eshetik le a földre, mert fenntartják a nyilvesszők ezrei, amelyeket az ellenség belelőtt.

Ha Baltazár életének ezt a legmélyebb rétegét vizsgáljuk, akkor annak lényegét a krisztusi idealizmusban találhatjuk meg. Életének értékítélete kettős, amely azonban nem választható el egymástól ridegen, mert tartalma az élet hemiszféráit foglalja magában: transcendes és földi, abban a kifejezésben, amit az Úr formulázott meg a számunkra, hogy „a boldogok bírják a mennyek országát, de másrészt öröklik a földet is“.

Ez az idealizmus az, amely organizálja életét, mely szárnyat ad gondolatainak, feszíti ki érzelmeinek vitorláit, vezeti erkölcsi megnyilvánulásait, alkotásokra fűti kedélyét. A világ szellemi evolúciója alá aláépíti az anyag tisztulását és fejlődését.

Ez: az élet krisztusi erkölcsi értékesítése azonban nem könnyű dolog. A cselekedet motívuma a személyiség minősége. Baltazárnak személyi minősége, azaz az ő élet és világnézete, születési, kegyelmi ajándékai, talentumai, szóval egészen kivételes, kemény, és önálló énje és ezzel a világban való különös állásfoglalása méltán kihívták a más minőségű és másképpen determinált személyiségek kritikáját és támadását.

Emerson: Essay-iben a következőket mondja egy helyen: Azt a meg-

figyelést teszem, hogy három tulajdonság vonja szemelláthatólag magára az emberfiának csodálatát és tiszteletét. 1. Az önzetlenség, amely közömbösségben nyilatkozik meg mindazzal szemben, ami befolyásolhatná az életmódjukat. . . .Majdnem minden emberben annyira túlsúlyban van az önzés, hogy szinte hihetetlennek látszik számára az, hogy valaki a közjót elébehelyezze a saját javának. A 2. a gyakorlati tudás. Az emberek csodálják azt, aki kőben és fában, acélban és ércben meg tudja valósítani a vágyaikat és gondolataikat. . . csodálják a kombinálásnak és az előrelátásnak fölényes erejét... A harmadik kiválóság a bátorság, a tökéletes akarat, amelyet semmiféle rém nem tud megingatni, amelyet szinte kihívnak az összeráncolt homlokok, a fenyegetések és az ellenséges seregek; sőt egyenesen szüksége van reájuk, hogy felébredjen és tiszta lángként lobogjon fel megtakarított energiája. . .

Baltzár ezeknek a lelki tulajdonságok birtokában hősi természet, amely a világ átalakítására tör. Es ebben éppen úgy nem akadályozhatja meg őt a testi fájdalomérzés, a lelki sanyargattatástól való félelem, mint ahogy a mártírokat nem befolyásolta ez. A magyarságnak és a kálvinizmusnak érvényesítéséért vívott harcában adott sebeket és kapott sebeket az előretörés és diadal harcában észre sem vette s ezekre csak fájó reminiscenciával gondol a számottevés óráiban. Életének óriási munkatere harctér volt számára, ahol minden vonatkozásban, új meglátásokkal és új eszközökkel igyekezett élete parancsoló elvét megvalósítani. A magyar református egyház ügyét, amelynek építése betöltötte életét, nemcsak a magyar történelmi relációkban látta, hanem látta a világválságnak rettentő horizontján az örökkévalóság felé vezető útjában küzdeni az út veszedelmeivel, de a célhozérés nagyszerű kilátásaival. Tudatosan mérte hozzá magát az elérendő cél óriási és felmérhetetlen nagyságához, a kozmoszban élő és munkálkodó lénye igazi értékelésével s míg ez egyfelől Isten igazi kálvini felfogásával és képzetével szemben a magát porig megalázó gyermek hitét, másfelől azonban elhivatása és értéke tudatában a sokszor üldözött, meg nem értett ember keserűségét eredményezi.

Micsoda hatalmas hit zendül ki vallástételéből: „A mennybemenetelt úgy hiszem, ahogy az életnek könyvében a bibliában írva van. Olyan utat, mint Jézus járt, senkisémet járt ezen a világon. Ennek az útnak, melyen minden lépés a világ feletti győzelem volt, nem lehetett a végén a föld porába visszahajlani. A parancsoló engedelmesség, a vigadó áldozás, felmagasztalódó megalázkodás, ünneplő szenvedés, a szeretet, mely elfelejti magát, a sértett hatalom,

mely a megtorlásról lemond, az isteni tisztaság, melyre a bűnös testnek hasonlatossága sem tud homályt vetni, ezek a tökéletességek és méltóságok világszerinti koronával nem illelhetők. Ezek csak vendégei a földnek. Felülről jönnek s visszazállanak.

Mennyire világosan látja a történés lelkét, amikor ezeket prédikálja: „Menni kényszerít a nagypéntek, amely hazánkra és egyházunkra halálos szerencsétlenséggel reáborult. Megyek segítségért, a feltámadás erőiért, hogy hűsvéti fényű legyen a viszontlátásunk öröme. A közeli évek súlyos próbáltatásai között, amikor az evangéliumi igazságokat, Krisztus szeretet vallásának parancsait Béliái fiai fordítva kezdték magyarázni, mikor a szeretet vallásának szellemével, irányával, céljával és lényegével ellentétesen haragra, gyűlöletre, rablásra és gyilkolásra átváltoztatva kezdték alkalmazni a politikai eszközzé tett gyakorlati keresztyénség jelszavát, amikor ősi egyházunkat kívülről, erőszakkal támadták, belül árulással emésztették, amikor a kálvinista Sión a kálvini tanok bizonytalan bujdosó helyévé kietlenedett, sivárodott, szegény hazánk pedig népek prédájává, világ seprejévé hanyatlott alá.“

S hogy kisír a lelkéből a saját fájdalma is, amely a legnagyobb az emberi fájdalomok között: „Mennyit küzdünk, mennyit kínlódunk ezen a világon, a magunk megértetéséért, az általunk hirdetett igazság győzelméért. S mennyiszor telik meg a szemünk könnyel, a lelkünk fojtogató keserűséggel, mennyiszor üt a csalódás köve homlokunkon, mikor látjuk, hogy a kitárt lelkünk őszinteségébe, a nyitott szívünk jóakarátába, a kétely, a gyanúsítás, gonosz megvádolás mérgezett dárdáit dobálják bele. Fájdalmunk annál égetőbb, minél közelebből ér bennünket a verés. Ha attól kapjuk, akit keblünkön melengettünk, akit védelemmel befedeztünk, kinek dicséretéért zászlót lobogtattunk.“

Baltázár a szenvedésben és a tűrésben igazi kálvinista nagy személyiség. Életének tükörében: a Próbáltatások könyvében az isteni akaraton való elnyugovásnak hatalmas emberi manifesztációja minden érzés és minden sor. A Próbáltatások könyvét sokszor kellene olvasni minden kálvinista magyar embernek, mert benne egy törhetetlen és tiszta emberi lélek harca és küzdelme van kitergetve a mindig fájó jelennel szemben, magasra vívó tiszta emberi indulatok sugártöréseiben.

A lelkipásztor szolgálata ez, amely a saját szívének sebeivel gyógyít be más sebeiket. Aki az ő szent szolgálatának teljét betölti azzal, hogy Krisztust megváltó és gyógyító életé teszi az ő embertársa lelkében s aki „életét adja juhokért

Ebben az életben a fájdalom elveszíti romboló erejét és egy új életszféra megteremtésének alapjává válik. Így lesz a fájdalom és a szenvedés gyógyító értéké, a halál az örök boldogság szent motívumává.

Es csak ezáltal válhatik a szenvedés és a halál az isteni élet örök áradatában az ő dicsőségének egy tisztán zendülő akkordjává.

Baltazár az ember: szenvedéseiben és tűrésében is nagy s ezért nagy a püspök hitében és szolgálatában is. Példamutató ereje Isten paedagógiájának, egy emberi életben való fényes tüköré, mely emberi részről az Istennel szemben való ingadozásnak még a lehelletétől sem volt homályos soha.

A PÜSPÖK SZILVESZTER ESTÉLYE

Baltazár évente kétszer szokta összegyűjteni bizalmas ismerőseit, hogy fehér asztalnál családi körben, a meghitt barátság és összetartozás hangulatának lámpagyújtásánál, megenyhült lélekkel örvendezzenek egymásnak. Baltazárnak a vezető és uralkodó egyéniségeknél ritkán előforduló patriarkhális természet jutott osztályrészéül, mely szereti és megbecsüli a barátságot és annak örömeit. A fizikai életérzés öröme, amely egészséges fizikumú embereknél éppen olyan spontán megnyilatkozó, mint a fáknál, vagy a gyermekeknél, az ő erős lelkének terjedő, elömlő csendes vidámságával ható. A nagy munkájú és jól beosztott életű, önfegyelem alatt nőtt ember jóévtágyával, de igen mérsékeltén eszik és iszik. Egyéniségének főjellemvonása, ha ilyenkor kívülről nézi valaki, nem az észember ideges intelligenciája, akinél az embernek az a gondolata támad: minek is ennek az étel? mert éppen úgy meg lenne komprimált táplálék-kivonatokkal is, nem is a gourmand ingyenkedő szeszélye, hanem a hatalmas önmagát kielégítő organizmus testi és lelki egyensúlya. Ezen az alapon nyugszik az ő rettentő munkabírása, fáradtságot nem ismerő, szinte kíméletlen ereje. Testi felépítése a nagyaktivitású emberek üreges szerkezetű típusából való, valamit az athléta típusal keverve, de semmi benne az ideges feszültség; a nervózus temperamentum. Éppen ebből kifolyóan képes ő óriási idegmunkára és megterhelésre. A magyar katona, pásztor és földműves lassú ünnepélyes tempója határozza meg mozgási terjedelmét s átgondoltabb formáját, kiterjedettebb határok között. Testének és lelkének erőtartálya mélyebb, még azoknál a kivételes képességekkel bíró egyéniségeknél is, akik a személyi ráhatást öntudatos művészetté emelték, mert nála ez teremtettségének ösztönös együtt hatásából eredő. Érzései lassan feltörök és józanságának szigorúságával biztosan zárhatók, elementáris hatásukban feltartóztatlanok. Innen megnyilatkozásának lekötő, sőt lenyűgöző ereje, természetesen hasonló testi és lelki felépítésű

normális emberekre, mert hiszen a hiperinteligensek például érzelmileg teljesen befolyásolhatatlanok.

Hibátlan testi egészsége és közérzése, lelkisége kompaktságának és befejezettségének tudatából származik: tisztasága, szemérme, természetessége és türelme s végső fokon a testi feltámadás lelki élménye és hittapasztalata is. Mindezekből az összetevőkből alakul ki önbecsülése és kitartása, amelyet egy bizonyos rátartóság jellemez, ami szintén ősi magyar sajátosága természetének s amelyet nagyon sokan, még környezetből is őt felületesen ismerők, egyéni hiúságnak és feltűnési vagy uralkodási váagnak látnak. A hiúság és a gúny azonban a gyöngék fegyvere és a bábemberek tulajdonsága s ez lehet az erősek egyes tulajdonságának velejárója, de alaptermészet soha.

De Baltazár Dezső a Baltazár-ház hangulatának csak egyik fele, a másik, amely ezt teljessé teszi a hitves, az anya. Minden hitves ara volt egyszer, aki tiszta sugárzó leányságában a gyöngédségnek és szeretetnek végtelen ígérét tárja ki a világnak. Baltazárnéban a hatgyermekes családanyában mindez az ígérlet mosolyba és fénybe testesült meg, egyszerűségbe és odaadásba öltözött. A mosolygó szeretet s a pazarló szerénység asszonyéletének királyi vonása. Baltazár intellektusa kemény anyagba metszett sötétárnyékú, darabos kiképzésű, monumentális hatású, Baltazárné az átvilágító testek finom, nobiles materiájából való, csendes sugárzása árnyéknélküli. Szíve a boldog jóság ámpolnája. Egy ilyen anyának a szíve évszázadokig világít a sötétségben a generációk felett. Gyermekai közül Katónak a mosolya hasonlít legjobban az édesanyjához, de lénye összetettebb, egyénisége zárkózottabb, tartózkodóbb. A többi, három leányban s különösen a két fiúban az édesatyjuk akcentusa hangzik erőteljesebben. Az anya finom nemes értelmisége, az atya öntudatos, zárt és nyugodt egyénisége alkotják annak a családnak élethangulatát, amely szíves örömmel látja barátait a fehér asztalhoz, hogy régi magyar vendégszeretettel azzal is megajándékozza őket, ami a legfőbb, bár láthatatlan: a szeretettel.

Evente kétszer szoktak összejönni Baltazár barátai, munkatársai, rokonsága. Egyszer nyáron, Zeleméren a pöspök beiktatásának emléknapján egésznapra s egyszer télen az év utolsó napján vacsorára a püspöki rezidenciában.

Nyáron a vendégek a délelőtti vonattal jönnek a zeleméri erdő közepén épült ú. n. „kistanyához“, mely a magyar kúriák stílusában épült, elől oszlopokon nyugvó görögös tympanonnal, hátul, a baloldalon egy kis keresztházzal, amely a konyhát és mellékhelyiségeket foglalja magában. A ház

egyemeletes, alól a verandáról nyílik az ebédlő. Az erkély homlokzatán márványtábla, rajta ez az írás: II. Kor. XII: 9. Ez a Baltazár jelmondatának: „Elég nekem az Isten kegyelme“ a szentírásbeli alapja. Egy másik márványtábla a veranda falába van illesztve, ezzel a felírással: „Horthy Miklós kormányzó látogatása emlékére. 1927 június 3.“

A két vendéglátásnak nem mindig egy a közönsége, de mindig ott van a püspök fáradhatatlan titkára: Futó András.

Az ebéd, meg a vacsora mindig imádsággal kezdődik. Baltazár mondja. Három, vagy négy mondat csak, de benne mindig emlékezés a messze idegenben levő gyermekekről is. Ebéd után pipára gyűjtanak. A házi gazda szolgál annak is, aki nem hozott magával. Ő maga tömi jószívvel és akkurátusan, csendes sajnálkozással azokon, akik cigarettáznak, de van azért az is, meg szivar is bőven. Lassú poharazgatással, komollyal változó mosolygós beszéddel telik az idő. Amíg elérkezik az ideje annak, hogy illő köszöntéssel üdvözöljék a háziasszonyt, a gazdát s egymást, a vendégek az asztaltól felállva. És akkor Baltazár vezetésével kimennek körülbírálni a tanyát, az állatokat, a munkát s lejárni az ebédet. Baltazárnak legkisebb leánya hozza is már a pásztorbotot. Magyar árvatölgyből vágott bunkós-bot, a gazda azzal jár kint a földjén, azzal mutogat, terelget, ha kell. Rendbetartott gazdasági épület a gazdaságban: tiszta cselédlakás, jóvízű kút, kicsivel odébb a magtár, az istálló, a lovaké előtt nagy kifutóval, akkor, amikor én láttam 11 darab növendék, tűzvérű csikóval. Baltazár meghajszolja őket, nézi a formájuk, a járásuk, a mozgásuk erejét, csínját, a szőrük ragyogását, az erkölcsük magamutatását. Látszik, hogy Baltazárnak szerelme a föld és passziója a ló. Minden pénzét ebbe a kis gazdaságba tette és vesztette is el örökségével együtt (összesen 180 hold. Nem nagyon nagy püspöki hitbizomány) és minden kevés szabadidejét erre fordítja, ami nyári hónapokban naponta fél óracskat, téli hónapokban pedig havonta fél napot jelent. De ez a munka neki öröm, pihenés, ennek a gondja (nem kicsi gond) számára üdülés, ezzel való bibelődése erőnyerés. Két veje: Kolozsvári Kiss László (debreceni pap) és Vásáry József felsőházi tag is gazda „jóságserető rendes“ ember mind a kettő.

Mire hazaér a társaság a ház oldalán a felállított szolgafára akasztott kenderban már fő a gulyás. Nyolc óra felé az udvaron terítenek, a hosszú asztalnál mindenki oda ül, ahová akar. Ott beszélgetnek eddig, amíg a szél-lámpákat mindig jobban betakarja az este, amikor a vonat indul Debrecenbe

és menni kell. Amíg az erdei úton végigzörög a kocsi a jókedvű vendégek is csendesebbek lesznek, mert érzik a hatalmas zeleméri erdőnek friss, örök lélekzetvételét.

A másik összejövétel színhelye a debreceni püspöki ház nagyebédlője.

Vacsora után a vendégek asztalnál maradnak s úgy várják be az új esztendő harangzúgását. Amikor megkondul a harang, Baltazár elé teszik a régi nagy zsoltároskönyvet. Felhangzik a kilencvenedik zsoltár s a Te benned bízunk zengésénél elszakadnak a szívek az ó-esztendőtől. Azután Baltazár a maga által írott imádságos könyvből elolvassa az ó-évi imádságot, utána a Miatyánkot mondja el csendesen. Majd a himnusszal befejeződik az istenitisztele s mindenki meghatva és csendesen szorítja meg a másik kezét, boldog újesztendőt kívánva. Baltazár évszázados családi hagyományt őriz meg ezzel a szokással. Es ez az, amely szétárad az ő családi életükből is, régi tisztos kálvinista hagyományok épentartása s megbecsülése, az apáknak fiakra szálló öröksége átvétele és átadása, növekvő erőben, a kultuszban és a szolgálatban, az elvekben és a jellemben. Egyéni mérték nem változtathat ezen, nem teheti újjá, mássá, mint ami volt, legfeljebb csak gazdagodására szolgálhat.

A kálvinista hagyományoknak a családban való megtartásán és kiteljesítésén, a biblia, a konfessziós könyvek, a zsoltár használatán, a családfő bizonyágtevésén, a háziáhitatok és istentiszteletek erőforrásán, a minennapi, léleekben és igazságban való imádkozáson épül fel a jövő újjáébredő magyar kálvinizmusa, amely ideálalkotó, kultúra formáló és életrendező elvrendszerével a jelenvaló világválságban az örök magyar jövő céljait tűzheti ki és valósíthatja meg.

A kálvinista kegyesség kifejezésének csak szomjúsága van meg még a magyar emberek azon típusában, amely a vallásos életnyilvánulásokat is, mint lelkük legegényibb és legelrejtettebb mélységéről való érzelmeiket (éppen úgy pl., mint szerelmüket!) ildomtalannak és szemérmertlenségnek találják nagy nyilvánosság előtt kitárni. Éppen ezért idegen tőlük a kegyességnek külföldről importált s leginkább konfesszió nélküli, de ott már történetivé vált formája, viszont saját maguk egyéni kifejezési formát mindennapi családi áhitatuknak nem mernek, vagy nem tudnak alkotni, egyszerű és őszinte példák pedig nincsenek.

A fejedelmeknek példája, akiknek arcán, amikor a bűnbánati énekeket énekelték végigcsordult a könny, már csak hagyomány s jelenkori kálvinistáknak olyan bizonyágtevések kellene, amelyek nem kirívóak, azaz amelyek

egyénhez mért formája őszintén tudja fedni, illetve kinyilatkoztatni lelkük vallási érzékenységeit s akkor elérjük azt, hogy főgondnokunk is és főispánjaink is, minisztereink, miniszterelnökünk és kormányzónk is családjukban is és nyilvánosan is imádkozó emberek lesznek.

De fontos az és ez a fontos szerintem, hogy ennek megindítására ez a bizonyosságtevése a papoknak ne a hivatal gesztusa legyen, hanem élet és hagyomány, mint Baltazárnál.

A ZELEMÉRI PÁSZTORBOT

A zeleméri pásztorbot nem ékköves ékszerré stilizált juhász-kampó, a fája nem ezüst s a fogója nem briliánsokkal és rubinnal kirakott arany ötvösmunka és nem is a pápa adta a püspöknek hivatása és uralma csillogó jelvényeképpen. A zelemén pásztorbot fája magyar árvatölgyfa, a formája nem kampó, amit engedelmes bárányok összefogására használnak, hanem bunkós, amellyel a nagyerkölcsű marhákat pásztorálják és terelgetik a nagy magyar alföldi pusztákon a pásztorok már ezer év óta. Nem festett jelkép, melynek aranyát elgyöngült, fehér, hozzáférhetetlen kezek nehezen emelik, hanem szigorú kormánypálca a békén és életvédelmező jó barát s fegyver a támadtások idején. Pásztorbot, amely tűrni tanít, de amelynek suhogását akkor halljuk legerősebbnek, amikor farkasok kerülgetik a karámot. A rideg marhát, amely fanatikusa az ellenkezésnek, nem lehet ostorral keríteni, mert annak az ostor csak kacérkodás. A pásztorbot, az más, csak kéz legyen, aki tartja. De a pásztorbotnak egy másik, nagy tulajdonsága az is, hogy amikor rendben legel a gulya, akkor a pásztor egyenesen rádőlve, a két kezével rátámassza az állat, s belélelejtkezve a csendbe, sokáig belenézzen a végtelenbe. A lelke ilyenkor a horizonton túl a végtelenbe hull. Vannak a természet magányának ilyen fölséges pillanatai, amelyről Ossendowski ír: „Állatok, emberek, istenek“ c. könyvében. Amiről egy öreg mongol, egy egyszerű darabos pásztor ezt mondta az írónak: „Látta, hogy tevéink milyen ijedten mozgatták a fülüket? Hogy a pusztán a ménes milyen figyelmesen hallgatódzott és hogy a juhek és a marhák mennyire összekuporodva feküdtek a földön? Észrevette, hogy a madarak abbahagyták a repülést, a marmoták lefeküdtek ott, ahol éppen voltak és a kutyák nem ugattak többé? Gyöngé szél fűjt és messziről ének zenéjét hozta magával, amely emberek, állatok és madarak szívébe hatolt. A föld és az ég megszűnt lélegzeni. Elállt a szél és megállt a nap. Ilyen pillanatban a farkas, amely a juhot kerül-

geti, megáll ott, ahol van, a felriasztott antilopnyáj hirtelen abbahagyja rohanó futását, a juhásztor kezéből kihull a kés és a vérszomjas menyét abbahagyta a gyanútlan nyúl belopását. Minden élőlényt önkénytelenül imahangulat fog el és végzetét várja. Éppen ebben a pillanatban volt így. Ez történik mindig, ha a Világ Királya földalatti palotájában imádkozik és a föld népeinek sorsát kutatja.“

Igen, erre azt mondja Ossendowski is, hogy ez keleti mistikum. De a pásztorok lelkében, akik évezredek beláthatatlan múltjában fogant pásztor-nemzetségek élő leszármazottjai, ki tudja, milyen ős-profétikus tények és élethangulatok atavizmusa él? Hogy a test nesztelen nyugalmán ilyenkor nem-é a lélek az örökkévalósághoz való kapcsolódásának éber tudata sugárzik át, amelyet nem tud elbeszélni, mert ezeknek nincsenek szavai.

És ez is hozzátartozik a pásztorbothoz, ahhoz, amelyre születni kell. Nem ahhoz, amelyet püspöki beneficiumok kincstárában páncéllkamarában őriznek az utód számára, hanem ahhoz, amelyet a született pásztor vág magának Istenáldotta, ősöklátta magyar árvatölgyről.

Ilyen pásztorbottal látják jární otthon Zeleméren az erdő szívében, kis gazdaságában a lovak s a jószágok között Baltazár Dezsőt. Erre a hazugság és tettetésnélküli pásztorbotra van nekünk igényünk református pásztoroknak egyedül. S ezt az igényünket talán öntudatlanul és önkénytelenül példázza a zeleméri pásztorbot.

Senkisért írt még arról, bár sokan gondolkozhattak róla már, hogy a magyar predestinációs életérzés és hangulatban mennyiségileg és minőségileg, hogy keveredtek össze a biblia és Kálvin János kettős predestináció eszme-, gondolat- és érzéstömegei lelkünk örök és őstermészetével, hogy hogy jött létre egy olyan sajátlagosan magyar kálvinista életgyakorlat és tartalom, amelyet reprezentatív embereinknél mindig jobban bámulunk. Mert, hogy a legnagyobb magyar lelkek felépítéséhez a kálvinizmus adta a legtökéletesebb anyagot: az kétségtelen. Ha a reformáció óta figyelő szemekkel végignézzük zsinatainkon és prédikációs irodalmunkban a dogmafejlődés szinte alig észrevehető impulzióit, akkor egyszerre bebizonyosodottnak látszik, hogy a kálvinizmus gyors terjedésének oka egyáltalában nem külsőségeken alapszik, hanem azon, hogy az a magyar lélek alaphangulatának a legjobban megfelel.

Baltazárnál voltak tudományosabb képzettségű és stílusban kiemelkedőbbben író református papok is, de ami benne egyetlen és a legnagyobb, az a

maga vágta pásztorbotról való szemlélődés mélysége, megragadó egyszerűsége és ősi magyar atavizmusa.

Franciaországból kellett eljönni, vándorbottal a kezében, hontalanul és kiüzötten, bebolyongani fél Európát, minden országban megfizetni a vérnek az adóját, az élet keserves vámját, túrni, harcolni, bujdosni, meggyilkoltatni az Atyáknak, hogy a fiú kezében pásztorbottá válljék a vándorbot. Minden népnek, hatalomnak megismerni jármát, hogy a magyarság virágot hajtson a fiú pásztorbotján.

Isten akarata volt ez, hogy úgy legyen. Mert törzsökös magyar, ősi származásból éppen azért hiányzik az önmagára való rálátás képessége teljes terjedelmében, mert önmaga princípiumát senki sem tudja maradék nélkül felbontani.

Ezért jelent az a zeleméri pásztorbot nagyon sokat a magyar kálvinista egyháznak.

Baltazár Dezső, mint láttuk, erre a pásztorbotra támaszkodva látott belé a magyar föld és lélek rejtelmes mélységeibe. Őt nem a nyelv, a kultúra, s a föld tette magyarrá, hanem a születés. A családja és nemzetségének örök vágya teljesült és tetőződött be ezzel. Predestináltságának titka volt ez. Az apai idegen vér, bármily kiváló volt is, elenyészett az anyai ág magyar vérében, tiszta eszmeelemmé vált, a speciális magyar ideológiára való rálátás képességévé és kritikai érzékévé.

Ezért tudott vezető lenni, mert a magyarság tiszta és eredeti prófétizmusának felismerésében és birtokában, ellene tudott állani a magyarság álpróféciaiának és hazug ideológiájának. Elhivatásának örök titkaiból nőtt belé a szívébe a magyar föld szerelme, református egyházának sok vért kiöntött áldozatkész ereje.

Az ő szemlélődésének mélységéből való megérzéseinek és célkitűzésének biztossága, megrendíthetetlen nyugalma.

Tisza Istvánon kívül talán a magyar közéletnek nem volt egy másik tagja, akit olyan erővel és fanatizmussal támadtak volna, mint Baltazárt, s talán senkit sem tettek gyűlöltebb és megértetlenebb alakká. A jellemtelenségtől s a hiúságból való politikai köpönyegforgatástól kezdve a hazaárulás rettentő vádjáig mindent ráfogtak, mindennel pellengérezték. Hiába. Amíg a nyáj riadtan összebújt, ő a pásztorbotjára támaszkodva belenézett az örök távlatokba, s bár tudta, hogy loyális elvtelenséggel könnyű vezérséget szerezni s ott megállani, de kell állani Valakinek a viharban is, s hogy Isten az erősre többet bízott. Mikor

istenítélet tombolt a kálvinista pusztákon, s a legjobb pásztorok is enyh-helyet kerestek, ő akkor is kinnt állott s viselte a jégesőt a gyengébbek helyett is. Még senki se látta közülünk se zokogni, se kacagni. A pásztorbotra rámosolygó szíve magyar nomádságával, lelkének az örökkévalóságban való rendíthetetlen tudata sugárzik együtt.

Vájjon meddig sugárzik szomorú, sötét és megszaggatott földünkön széllyel ez a lélek, Isten tudja csak, az életnek és halálnak Ura. De amíg itt van közöttünk, addig a magyar árvatölgyből vágott zeleméri pásztorbot a hajthatatlan és megnemalkuvó magyar kálvinizmus egyszerű, harcos és diadalmas eszméinek szimbóluma lesz.

BALTAZÁR DEZSŐ PORTRÉJA

Arcképet festeni élő emberről, amelyet a mintával bármikor összehasonlíthatnak, mindig a legnehezebb dolog volt.

Az is nehéz és nagy művészet portrét festeni, mely az élettől lüktet, amikor a modellre már régen ráhullott az idő finom pora és elfedte, mint minden emberi dicsőség aranyos halotti leple. De arcképet festeni, amelyre mindenki ránéz, s amely egyetlen képben megállapítja a jelen nemzedék sajátos életét, hogy kinyilvánítsa majd a nagyságra és szépségre felfigyelő finomabb esztétikájú későbbi generációk előtt, egy festett és mégis élő arcban, amely az élet örök folyamának egy csillogó és diadalmas pillanatát konzerválja az örök ma elsekélyesedése és az élet múlandóságának mérge ellen a legnehezebb és legművészebb emberi feladatok közé tartozik.

Nehéz, mert egy síkba kell összpontosítani és egy időben egymással ellentétes sokrétegű dimenziót: amíg a festék a tubusból folyik, az élő háttérben megalkotni egyetlen ember életének jellemét annak kritikai koefficiensével együtt, amikor ez minden egyes embernek a részvételét is és a véleményét is jelenti a képen.

Ezért igazán nagy portrékat csak nagy mesterek tudnak csinálni. Nagy emberek, akik bírják a prófétai sejtés isteni adományát s akiknél a géniusz prédikációjává válik egy arc csodálatos élő szövetein való isteni kijelentés. Lionardó da Vinci, Rembrandt, Ostade Van Halse, vagy Dante, Schakespeare, Flaubert vagy Romain Rolland éppen azért tudtak nagy képeket csinálni, mert az arc redőiben, a test síkjain a lélek örök mozgalmasságának ezer és ezer hatáspontját tudták lerögzíteni a kijelentés izgalmas lázában, úgy hogy az ő szemszerkezetükön át mi is láthatjuk azokat az elrejtett tényeket, amelyeket különben nem vennénk észre.

Hogy mégis megpróbálom Baltazár portróját megfesteni ezek után, azt

nem szerénytelenségből teszem, hanem, mert úgy érzem, a kötelességem dik-tálja olyan nagy emberekkel szemben, mint Darányi Ignác, Vass József és azok a többiek, akiktől intenciómat vettem, voltak.

Ő utánuk, azt hiszem, könnyű lesz befejezni a megkezdeti kép hiányzó vonásait.

Darányi Ignác volt földművelésügyi miniszter és a dunamelléki egyház-kerület főgondnoka, akinek szellemiségét és tudását nemcsak francia nyelven megjelent könyveiben, hanem élő megjegyzéseiben is lehetett csodálni, mondta Baltazárról a püspökválasztás küszöbén:

— „Baltazár...! Zseniális ember. A jövő embere... Az ember úgy találja, ha az arcképei nézi, hogy olyan, mint egy középkori lovag. Vagy egy nagy kondottieri. Passziója a harc. Zsoldoskapitány, amilyenekből a szuvere-nék lesznek. Föltétlen vezetőember. Érdekes. Ő lesz a püspök.“

Vass József népjóléti miniszter, kalocsai nagyprépost az itt faximilében közölte magán feljegyzése így szól:

„A tiszántúli református egyházkerület püspöke, Baltazár Dezső, harcos és markáns egyéniség. A Hajdúság dacos földjén nőtt ez a pompás magyar emberpéldány, a nagy síkságon, ahol messzenézők az emberek, mert a szem futását semmi sem akadályozza, csak a látóhatár. Ez egészen magyar s ennek a körén belül nőtt emberek messzenézése is egészen magyar. Fájdalmas, nagy büszke érték nekik az, ami belül van, a többivel nem sokat törődnek. Ebben a magyar gögben (a faj öntudata ez, tehát történelmi érték) lent mélyen sok őspogány elem is rejtezik. Földnek, víznek, tűznek szerelme, nap és csillagok primitív filozófiája, fölényes lesajnálása a szűrőn, subán kívül eső dolgoknak Szinte szuverén szügy-nekiszegés mindennek, ami nem a saját tanya ter-mése.

Amikor már püspök lett és amikor az egész ország felfigyelt rá, Magyar-ország egyik nagy közjogi reprezentánsa, akinek Nagy Károly erdélyi püspök volt a nevelője, az akkori kolozsvári theologia igazgatója előtt így nyilatkozott:

„Baltazárt nem ismertem. Most találkoztam vele a képviselőház folyosóján. Mondhatom, igen nagy hatást tett reám. Szinte lenyűgöző egyéniség. Öntudata és nyugalma szinte páratlan, legalább én még nem ismertem embert, aki hozzá hasonlítható volna ezen a téren. Kétségen kívül nagy ember, s úgy hiszem, hogy püspökké választása sok értéket fog jelenteni.“

S ha most megemlíthetjük azt is, ami Baltazárral Berlinben történt, hogy amikor egyszer Tisza Lajossal az Operában helyet foglaltak, Baltazár csakhamar a közfigyelem középpontjába került, s a látcsövek mind feléfordultak, s a megjelentek véleménye szerint az idegen, a férfiszépségnek típusa volt, úgy be is fejezhetnénk Baltazár portréjának felvázolását, hogyha még a hangjáról is megemlékezünk. A hangja. Ez a szomorú, tiszta mély hang, amely olyan, mintha a föld szíve dobogása hangzana messziről, átszűrve és megtisztulva a Hortobágy délibábtól színes meleg fényáradatában. Ennek a hangnak a karakterét egy Csikágóban élő magyar mérnök, Szabó Ferenc tudta legjobban érzékeltetni, aki, amikor hallotta Baltazárt beszélni, ezt írta:

„Itt volt Baltazár és beszélt. A Chicago-Hallban hallottam. Ötezer ember gyűlt össze.

Mintha a magyar föld szája kezdett volna beszélni és úgy éreztem magamat akkor, amikor már tíz éve nem gondoltam haza, hogy valami végtelen súllyal nehezedik reám az én magyar kálvinista származásom. Mintha minden kálvinista templom harangját egyszerre hallottam volna szólani. Nagy dolog volt. Azóta nincs nyugtom kint. Az amerikaiak, akik hallották, megnémultak a csodálkozástól, de mi sírtunk, mint a gyermekek.“

Azt mondják, hogy az alföld tengerfenék volt egyszer. Mélységnek feneke. Fölötte évmilliók előtt a víznek rengetege állott, melynek felszínét egy forróbb nap sütötte, körülötte egy más világ élete zsongott a teremtés remegő lázában, rajta a mostaniaknál gigantikusabb viharok száguldottak át, de a mélységben csend volt és élő nyugalom, geológiai korszakok változása és a földet megrázó kataklizmák kellettek ahhoz, hogy a medret kiszárítsák. Hogy a rettentő mélység felszín legyen, televény, amelyen vegetáció fauna és kultúra nőjön.

Egy gnosztikus mondja: Kezdetben volt a mélység és a csend.“

A Csend. A meg nem rendített ősnnyugalom. A csend, amelyben először az Isten teremtő szava zengett fel. Majmonidés írja: A lélek mint nagy hófehér madár lebegett a mélység és a hallgatás felett. Es a szárnya megérintette az ősvizek színét. Beleszántott. Es megmozdultak a vizek.

Baltazár lelkének és személyiségének alapja: a mélység és a nyugalom. Ennek erejét csak Isten teremtő szava tudja megindítani, mert a mélység várja s a csend figyel. Életének ősvizei fölött mindig csak a lélek fehér madara szállt, s a szárnyával beleszánt, hogy a mozgás formává váljék az ő törvénye szerint.

Baltazár egész életében egy szóra figyelt csak. A Mózes, a Krisztus és Kálvin Istene szavára, amely szólott néki:

„Én vagyok az Úr, a te Istened és ne légyenek néked idegen Isteneid én előttem.“

És ő szólott életének minden idejében:

„— Úgy legyen, Uram. Amen.“

FORRÁSMŰVEK

- Dr. Csánky Dezső.* Magyarország történeti Földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1897.
Fejérvataki László. Turul Geneol. Közlemények. Bp.
Prof. dr. E. H. Kneschbe. Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexikon. Leipzig, 1859.
Armorál General. J. B. Riestap.
E. von Zarnicki-Szeliga. Der Polnische *Adel* Hamburg, 1900.
Baltazár—Wolfradt. Családi feljegyzések. Potsdam, 1929.
Siebmacher. Adliges Wappenbuch.
W. J. Koncz. Genealogischen Handbuch bürgerlichen Familien. Berlin, 1903.
Baltazár Dezső. Családi levéltár. Debrecen.
Egyházmegyei, kerületi, konventi és zsinati jegyzőkönyvek 1900. évtől.
Lelkészegyesület. Debreceni Protestáns Lap. Református Szemle. Kálvinista Szemle (összes évfolyamai).
Keresztési József. Naplója. Bp., 1882.
Pethő Sándor. Politikai arcképek. Bp. 1911.
Világostól Trianonig. Bp. 1925.
Dr. Ballá Antal. A liberalizmus története. Bp., 1926.
Angyal Dávid. Tisza-évkönyv, Bp., 1922., ugyanaz 1923.
Ostor József. Tisza István. Bp., 1927.
Pethő Sándor. A szabadságharc eszméi. Bp., 1916.
Tisza-émlékkönyv. *Tisza István Tudományegyetem tanárai.* Debrecen, 1928.
Dr. Baltazár Dezső. Elég nekem az Isten kegyelme. Debrecen, 1923.
Az én hitvallásom. Debrecen, 1926.
Próbáltatások idejéből. Debrecen, 1920.
Feljegyzések. Debrecen, 1915—30.
Debreceni egyházkerületi levéltár. 1911-től.
Dr. Zoványi Jenő. A felvilágosodás története. Bp.;
A protestantizmus Magyarországon. Bp., 1921.
Keeble Sámuel. A szentírás szociális tanításai. Bp., 1928
Eckhardt Sándor. A francia forradalom eszméi Magyarországon. Bp., 1924.
H. Kutter. A szociáldemokrácia és a keresztényiség. Bp., 1924.
R. H. Francé. Itél az élet. Bp., 1929.
E. Grubb. A Quakkerek vallása. Bp., 1925
Dr. Ravasz László. Szász Károly. Egyházi beszédek. Bp., 1931.
R. W. Emerson. Essayk. Bp.
Weber M.: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Bp. 1923.

TARTALOM

	Lapszám
1. Baltazár Dezső. (Bevezetés.)	3—6
2. Baltazár Dezső származása	7—11
3. A szülői ház.....	12—16
4. A szárnybontás ideje.....	17—20
5. Baltazár Dezső a pásztor: A pap, az esperes, a püspök	21—40
6. Baltazár Dezső missziói iránya.....	41-46
7. Baltazár Dezső a theologus: A prédikátor, a gondolkodó és az író.....	47-52
8. Baltazár Dezső a politikus A püspök egyházpolitikája. Baltazár politikai liberalizmusa	53—83
9. Baltazár Dezső és Tisza István	84—89
10. Baltazár Dezső az alkotó és az administrator.....	90—96
11. Baltazár Dezső és munkatársai	97—100
12. A szenvedő.....	101—104
13. Szilveszter-esték	105—109
14. A zeleméri pásztorbot	110—113
15. Baltazár Dezső portréja.....	114—117